

رسائل الإمام جابر بن زيد الأزدي

RESÂİL
(Mektuplar)
(Erken Dönem İbâzî Klasığı)

İmâm Câbir b. Zeyd el-Ezdî
el-Ummânî
(h. 22-93)

2. Baskı

Tercüme
Doç. Dr. Orhan ATEŞ

Editör
Doç. Dr. Mustafa Yüce

Ankara
Eylül 2021

İbâzi Kütüphane 2

Er-Resail İbazi Mektuplar

İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî

Tercüme

Orhan ATEŞ

Editör

Doç. Dr. Mustafa Yüce

© ***Bu eserin bütün hakları saklıdır.***

Kapak ve Sayfa Tasarımı

FMK Tasarım

2. Baskı / Ankara / 2021

ISBN

978-625-7624-78-7

Baskı

KALKAN MATBACILIK SAN.VE TİC.LTD.ŞTİ (49187)

Astana Yayınları

Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.

Gökkuşluğu Mah. 1195 Sok. 2/A Çankaya/ Ankara

Tel: 0 312 230 04 85

www.astanayayinlari.com

astanayayinlari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
İMAM CÂBİR B. ZEYD EL-EZDÎ (ra).....	9
İMAM EBÛ ŞA'SA CÂBİR B. ZEYD'İN HAYATI VE İBÂZİYYE FIRKASI İÇİNDEKİ YERİ	9
A. Câbir b. Zeyd'in Hayatı	9
B. İmam Câbir b. Zeyd'in Ahlakı	12
C. Câbir b. Zeyd'in İlmî Kişiliği	14
D. Câbir b. Zeyd'in Mezhebî Kişiliği	21
Sonuç	27
İKİNCİ BÖLÜM	29
CÂBİR B. ZEYD'İN MEKTUPLARI	29
(Resâil-i Câbir b. Zeyd).....	29
Mektuplar	29
BİRİNCİ MEKTUP	37
İKİNCİ MEKTUP	41
ÜÇÜNCÜ MEKTUP	45
DÖRDÜNCÜ MEKTUP	51
BEŞİNCİ MEKTUP	55
ALTINCI MEKTUP	59
YEDİNCİ MEKTUP	65
SEKİZİNCİ MEKTUP	69
DOKUZUNCU MEKTUP	73
ONUNCU MEKTUP	75
ON BİRİNCİ MEKTUP	79
ON İKİNCİ MEKTUP	83
ON ÜÇÜNCÜ MEKTUP	85
ON DÖRDÜNCÜ MEKTUP	89
ON BEŞİNCİ MEKTUP	93
ON ALTINCI MEKTUP	97
ON YEDİNCİ MEKTUP	103
ON SEKİZİNCİ MEKTUP	109
KAYNAKÇA	113
DİZİN	117

“Bu çalışmayı, öncelikle bizleri büyütmek, yürütmek, eğitmek ve topluma yararlı bir insan yapmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan rahmet-i rahmana kavuşmuş Pek muhterem anne ve babama sonrasında akademik çalışmalarım esnasında kendilerine yeterince zaman ayıramadığım Sevgili Eşime ve kızlarım Hilal ve Merve Nur Hanımlara ithaf ediyorum.”

Doç. Dr. Orhan ATEŞ

TAKDİM

Elinizdeki kaynak Kur'an'dan sonra İslam tarihinin en eski kaynaklarından birisidir. Eserde, hicri 93 yılında Basra'da vefat eden İmâm Câbir b. Zeyd el-Ezdî'nin taraftarlarına yazdığı on sekiz mektup yer almaktadır. Mektupların sahibi İmâm Câbir b. Zeyd, İbâziler tarafından fırkanın düşünce mimarı olarak kabul edilmektedir. İbâziyye fırkası h. 64 yılında Muhakkime'nin parçalanması sonucu ortaya çıkmıştır. Muhakkime'yi selef olarak kabul eden, dahilde şiddete karşı çıkan mutedil bir topluluk olarak kabul edilmektedir. Siffin savaşında Hz. Ali'nin Tahkim kararında ısrarcı olması sonucu Muhakkime, Hz. Ali'yi terk eder ve Önce Harura'ya sonra da Nehrevân'a çekilir. Hz. Ali ile Nehrevân Ehli (Muhakkime) arasında vuku bulan Nehrevân savaşında büyük bir yenilgi yaşayan Nehrevân ehli Basra'ya yerleşir. Orada faaliyetlerini sürdürür. Hicri 38 yılında yaklaşık hicri 64 yılına kadar devam eden süreçte homojen yapısını koruyan topluluk Hicri 64 yılında bir ayrışma yaşar ve önce iki parçaya daha sonra da dörde bölünür. Hicri altmış dörde kadar Muhakkime ya da Ehl-i Nehrevân olarak bilinen topluluk daha sonra Ezârika, Necedât, Sufriyye, Acârîde ve İbâziyye gibi bünyesinden çıkan yeni topluluklarla anılmaya başlar.

Gerek İbâzî hareketi gerekse ona düşünsel anlamda yön veren İmâm Câbir b. Zeyd'i anlayabilmek için hareketin özellikle siyasî görüşlerini bilmemiz gerekir. Bu süreçte siyasî fikirlerin daha öncelikli olduğu söylenebilir. İbâziler'in ve onların selefleri olan Muhakkime'nin öne çıkan siyasî görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Devleti yönetme hakkı ne Kureyş'in ne de Şia'nın iddia ettiği gibi bir ailenin inhisarı altındadır. İslam'da tüm insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittirler. Üstünlük takvadadır. Bu bağlamda ehil olmak şartı ile herkes imam olma hakkına sahiptir.
2. İmam olacak kişi ümmetin onayını almak zorundadır. Hz. Peygamber (as) dan sonra imamet görevini üstlenen ilk dört halife ümmetin onayını almıştır. Günün sosyo-politik şartları ölçüsünde buna riayet edilmiştir. Halife unvanını almak ümmetin onayına bağlıdır. İktidarı silah zoru ile geçirenler bu unvana layık değildir.
3. Halkın halifeyi seçme hakkı olduğu gibi onu denetleme hakkı da vardır. Devleti yöneten kişi ümmet nazarında güven kaybına uğrarsa derhal görevi bırakması istenir.

İbâziler, Siffin savaşı sonrası iktidarı silah gücü ile ele geçiren daha sonra da onu şahsi mülkü gibi oğluna devreden Muaviye'ye siyaseten muhalif oldular. Bu nedenle

de iktidarın orantısız şiddeti ile karşı karşıya kaldılar. Artan baskılar sebebiyle takiyye yapmak zorunda kalan topluluk varlığını korumak için gizliliğe çok önem verdi. Bu eserde yer alan on sekiz Mektup (Risale) İmam Câbir b. Zeyd'in taraftarlarına gönderdiği gizli mektuplardır. Fırka müntesipleri tarafından korunmuştur. Mektupların muhtevası o günün sosyal, siyasî, dini ve ekonomik şartları hakkında yeni bilgiler edinmemiz açısından önem arz etmektedir.

Eserin başlangıcında İmam Câbir b. Zeyd'in hayatı, ilmi kişiliği, ahlakı ve fırka içindeki rolüne yer verilmiştir. Okuyucuya kolaylık olması bakımından ihtiyaç duyulduğunca anlaşılması güç kavramlar hakkında dipnotta açıklama yaptık. Ayrıca İmam Câbir b. Zeyd'e sorulan her sual için bir numara verdik. Mektupların aslında böyle bir numaralandırma mevcut değildir. Kitabın sonuna mektuplarda geçen konularla ilgili tarafımızdan düzenlenen bir çetele eklenmiştir. Tercümede asla sadık kalmak şartı ile ihtiyaç halinde mana merkezli çeviri yapılmıştır.

Bu çalışma önce kıymetli Öğrencim Cevat **SÜLÜN** için Yüksek Lisans Tezi olarak düşünülmüş ancak daha sonra "*Câbir b. Zeyd ve İbâzîyye İçindeki Rolü*"¹ adlı tez konusunda karar kılınmıştır. Cevat **SÜLÜN** kardeşimiz bu süreçte *Resâil* ile ilgisini kesmemiş ve mektupların tercümesine ciddi katkı sunmuştur. Değerli katkıları sebebiyle kendisine ve Seyda Selahattin **ŞAHİN**'e yürekten teşekkür ediyorum.

İmam Câbir b. Zeyd'in mektuplarında yer alan fikhî fetvalar tarafımızdan ayrıca tefrik edilerek *Fetvâlar, İmâm Câbir b. Zeyd el-Ezdi*" ismi ile ayrı bir kitap haline getirilmiştir. *Fetvâlar* adını taşıyan bu eserimiz de *Resâil* ile birlikte siz okuyucuların ilgisine arz edilecektir. Özellikle fıkıh alanında çalışma yapan araştırmacılar ve İslam tarihinin tedvin dönemine ilgi duyan tüm araştırmacılar açısından önemli olduğunu düşündüğümüz eserin yeni düşüncelere kapı aralmasını ve hayırlara vesile olmasını temenni ediyoruz.

Doç. Dr. Orhan ATEŞ

Ocak 2021 / BURSA

¹ **Sülün**, Cevat, *Câbir b. Zeyd ve İbâzîyye İçindeki Rolü*, 2016. (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Orhan Ateş)

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM CÂBİR B. ZEYD EL-EZDÎ (ra)

İMAM EBÛ ŞA'SA CÂBİR B. ZEYD'İN HAYATI VE İBÂZİYYE FIRKASI İÇİNDEKİ YERİ²

A. Câbir b. Zeyd'in Hayatı

Siyasî baskıya maruz kalan topluluklar varlıklarını korumak için doğal olarak kendilerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Şiddete dönüşen siyasal baskılar, fırkaların ve fırkaların oluşumunda etkin rol alan kişilerin gerçek kimliğinin ortaya çıkmasını zorlaştırmıştır. Gizliliğin oluşturduğu ikilem ile bazen birisi dışarıdan diğeri içeriden yapılan tarifle iki farklı kimlik ortaya çıkmıştır. Muhakkime-i Ulâ'nın halefi olan İbâziyye fırkası, Emevî ve Abbasiler'i meşruiyetlerini halktan (şûrâ) almadıkları için gayr-ı meşru ilan etmişlerdir. Bu sebeple de sürekli baskıya maruz kalmışlardır.³ Sonuçta ağır baskılara maruz kalan İbâziler faaliyetlerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu gizlilik de fırkanın kurucuları ve fikirleri hakkında yanlış ve eksik bilgilerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ancak burada bir suçlu aranacaksa bu suçlu, şiddetin mağduru İbâziyye olmamalıdır. Emevîler döneminde muhaliflere

² Cabir b. Zeyd'in hayatı daha önce tarafımızdan makale olarak yayınlanmıştır. Bkz. Ateş, Orhan, "İmam Ebu Şa'sa Cabir b. Zeyd ve İbadiyye Fırkası İçindeki Yeri" *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3.

³ el-Medeni, Muhammed Gamr, *el-İbâdiyyetü Ehl-i Hak ve'l-İstikame*, Daru'l-Dimeşk 2014, s. 9.

uygulanan baskıdan İbâziyye'nin fikri müessisi⁴ imam Câbir b. Zeyd de olumsuz etkilenmiştir.

İmam Câbir b. Zeyd'in uzun künyesi Ebû Şâ'sa Câbir b. Zeyd el-Ezdî⁵ el-Cûfi⁶ el-Basri el-Ummânî'dir. İmam Câbir, Ummân'ın Yahmûd kabilesindedir. Tabiun devrinin büyük imamlarından olan İmam Câbir b. Zeyd, büyük kızına nispetle Ebû Şa'sa künyesi ile anılmıştır.⁷ İmam Câbir'in kızının kabri *Fark* şehrinde. *Fark*, *Nizvâ* şehrinin yakınında bulunan yemyeşil dağların eteğinde ziraata elverişli bir şehirdir.⁸

Ummân'da ne kadar yaşadığı tam olarak belli olmamakla birlikte onun hayatında, Ummân ve Basra önemli yer tutar.⁹ İslam'ın ikinci halifesi olan Hz. Ömer döneminde¹⁰ dünyaya gelen İmam Câbir b. Zeyd'in doğum yeri hakkında ileri sürülen iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre, ailesi onun doğumundan önce Basra'ya gelerek Ezdiler'in oturduğu mahalleye yerleşmiş ve İmam Câbir b. Zeyd burada dünyaya gelmiştir. Câbir b. Zeyd'in kızı Şa'sa'nın kabrinin *Fark* şehrinde oluşunu dikkate alan diğer araştırmacılar ise Ummân'a işaret ederek onun Uman'da doğduğunu daha sonra ailesi ile birlikte Basra'ya göç ettiğini ileri sürerler.¹¹ İmam Câbir b. Zeyd hayatının büyük bir kısmını Basra'da geçirmekle beraber onun Ummânlı oluşu inkâr edilemez. Ancak kaynaklarda imam Câbir b. Zeyd'in hayatının Ummânla ilgili kısmı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Câbir'in ailesinin Mazin b. Gedube es-Semâilî'nin daveti ile Basra'ya geldiği söylenmektedir.

İbâzî yazarlar, Muhakkime'nin fırkalara ayrışmasından sonra fırkanın perde gerisindeki gerçek liderin ve fırkanın kurucusunun Câbir b. Zeyd (93/712) olduğunu söyleyerek, eserlerinde ona ayrı bir yer verirler.¹² İbâzî tabakât yazarlarından Dercinî, Câbir b. Zeyd'i hicrî 50 ile 100 tarihleri arasını ikinci tabaka olarak ele alır. Dercinî, bu bölümde Abdullah b. Vehb er-Rasîbî, Hurkûs b. Zuheyr den sonra üçüncü sırada Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd'i anlatır.¹³

⁴ Dercinî, Şeyh Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd, 670/1271, *Tabakât*, (thk. İbrahim Tallay), Beyrut, 1974, c. II, s. 205

⁵ Dercinî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd *Tabakât*, (thk. İbrahim Tallay), c. II, Beyrut, 1974, s. 205

⁶ Savvâfî, Halim b. el-Ahmed, *el- İmam Câbir b. Zeyd ve Âsâruhu fi'd-Da've*, s. 30.

⁷ Ahmet b.Hamed el-Halilî, *İmam Câbir b. Zeyd*, Muskat 2015, s. 22

⁸ Ateş, Orhan, *el-İbâziyye fi Masâdiriha*, Cezayir 2014, s. 97,98; Bekkûş, Yahya Muhammed, *Fıkhu'l-İmâm Câbir b. Zeyd*, Muskat 2014 s. 14

⁹ Savvâfî, Halim b. el-Ahmed, *el- İmam Câbir b. Zeyd ve Âsâruhu fi'd-Da've*, s. 30.

¹⁰ Ahmet b.Hamed el-Halilî, *İmam Câbir b. Zeyd*, Muskat 2015, s. 22

¹¹ A'veşt, Bekir b. Said, *Dirâsâtü'l- İslâmiyye fi'l- Usûli'l- İbâziyye*, Kahire, 1988, s. 139.

¹² Abdulaziz, Sâlim, *Tarihu'l-Mağrib fi Asr'l-İslâmî*, s. 44.

¹³ Dercinî, *et-Tabakât*, c. II, s. 205.

Halifât, *el-Usûlü't-Tarihîyye li'l-Fırkati'l-İbâziyye* adlı eserinde, Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd (93/712) için uzun bir bölüm ayırarak şu bilgileri verir: Ebû Şa'sa'nın doğum tarihi hakkında İbâzî kaynaklarda kesin bir tarih bulunmamakla beraber hicri 22 tarihleri arasına hasretmişlerdir.¹⁴ Câbir b. Zeyd hayatının çok erken bir döneminde ilim tahsili için, İslâm dünyasının ilim merkezi olan Basra'ya gelmiştir. Câbir'in Basra'da çok sayıda Ezd'li akrabası olduğundan, onların arasında kalmıştır.¹⁵

Câbir b. Zeyd'in doğum tarihi hakkında farklı rivayetler vardır. Ancak kaynaklar h. 18 ile 22 arasında neredeyse ittifak halindedirler. Enes b. Malik'in vefat tarihini esas alan kaynaklar, İmam Câbir'in vefat tarihini doksan üç¹⁶ olarak belirlerken¹⁷ Heysem, hicri 104,¹⁸ Şemmâhî ise hicri 96 yılına işaret eder.¹⁹ Hadis ravileri birinci görüşü esas aldıkları için araştırmacılar da bu görüşü temel almışlardır.²⁰

Câbir'in Hasan Basri ile aynı zaman aralığında yaşadığı bilinmektedir.²¹ Ed-Dercinî onun vefat tarihini belirlemede bize fayda sağlayacak bir anekdot aktarır. Câbir b. Zeyd ölüm döşeginde Hasan el-Basrî ile görüşmeyi çok arzular. Devrin saygın âlimlerinden olan Hasan el-Basrî ise h. 95'de ölen Haccac'dan gizlenmekteydi.²² Buradan çıkan sonuç "İmam Câbir'in bu tarihten önce vefat etmiş olmasıdır."²³

Câbir'e bu ismin verilmesi hakkındaki rivayet şöyledir, Hz. Ömer döneminde Ezdî bir topluluk İran'ın fethine katılır. Câbir'in ailesinden Câbir b. Hadid, İranlı komutan Şahrak'ı öldürür. Câbir'in babası uğur ve bereket getirsün diye Şahrak'ı öldüren Câbir'in ismini oğluna vermiştir.

İmam Câbir b. Zeyd'in eğitiminin erken dönemi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Hayatının tamamının Ummân ve Basra'da geçtiği dikkate alındığında ilk yıllarının Ummân'da olgunluk döneminin ise devrin ilim şehri sayılan Basra'da geçtiği söylenebilir. Câbir'in ilk eğitimini ailesinden alarak Kur'an'ı hıfzettiği²⁴ ve

¹⁴ Savvâfi, *el-İmam Câbir b. Zeyd ve Âsâruhu fi'd-Da'Ve*, s. 29.

¹⁵ Savvâfi, *el-İmam Câbir b. Zeyd*, 9-50.

¹⁶ A'vest, Bekir b. Said, *Dirâsâtü'l-İslâmiyye fi'l-Usûli'l-İbâziyye*, Kahire, 1988, s. 16.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrût, 1377-1380/1957-1960. c. VII, s. 12; Reb' b. Habîb, *el-Câmiu's-Sahîh*, (thk, Ebû Yusuf b. İbrahim el-Vercilânî), s. 193.

¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Mısır, trz, c. V, s. 306

¹⁹ Şemmâhî, Ahmed b. Said b. Abdulvahit, (928/1522), *Kitabu's-Siyer*, Thk. Ahmed b. Said b. es-Siyabî, Maskat, 1987, c. I, s. 72.

²⁰ Dercinî, *Tabakât*, c. II, s. 205; Bekkûş *Fıkhü'l-İmâm Câbir b. Zeyd*, Sîb 2014, s. 11.

²¹ Ateş, Orhan, *Mu'tezile İbâdiyye Etkileşimi*, İstanbul 2013, s. 63; Şemmâhî, *Siyer*, I, 67-76.

²² İbn Kesîr, Ebû'l Fida İsmail b. Ömer el-Kureysî (774/1372), *el Bidâye, ve n-Nihaye*, (trc. Mehmet Keskin), s. 159

²³ Bekkûş, *Fıkhü'l-İmâm Câbir b. Zeyd*, s.11

²⁴ Bekkûş, *Fıkhü'l-İmâm Câbir b. Zeyd*, s.12

gençlik yıllarında Basra'ya göç ettiği söylenmektedir.²⁵ Rebi' b. Habîb'in *Müsned'inde* ve Ebû Bekir el-Cassas'ın *Ahkâmü'l-Kur'an* adlı eserinde yer alan rivayetler dikkate alındığında²⁶ İmâm Câbir b. Zeyd'in ilimle dolu bir evde doğduğu ve babasının sahabe olduğu söylenebilir.²⁷ Ancak İbâzî kaynaklar onun babasının sahabe oluşuyla ilgili bir bilgiye yer vermemişlerdir.

B. İmâm Câbir b. Zeyd'in Ahlakı

Hz Peygamber (as) bir hadis-i Şerifinde "Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarırsanız hidayete erersiniz," buyurmuştur. İmâm Câbir b. Zeyd tabiundandır. Kaderin bir tecellisi olarak sahabeye çok yakın bir zamanda yaşamasına rağmen sahabe olma şansını kaçırmıştır. Ancak Peygamberimizin "Gökteki yıldızlar olarak tanıttığı ashabın" aydınlık ışığından faydalanmış ve onların boyası ile boyanmıştır. Sünnetin ilk taşıyıcıları olan selefin güzel ahlakı ile ahlaklanmıştır. Câbir b. Zeyd güçlü imanını güzel amelleriyle zirveye taşıyan bir alimdir. Dünyaya dünya kadar ahirete de ahiret kadar önem verirdi. Dünyayı ahiretin mezrası olarak görmüş ve dünyevi amellerle ahireti kazanmaya çalışmıştır. Elindeki ile yetinen dünyaya tenezzül etmeyen müstağni bir şahsiyettir.

İmâm Câbir b. Zeyd'in hayatı pırlanta örneklerle doludur. Bu pırlanta örneklerle onun güzel ahlakına ışık tutmaya çalışacağız. Ebu Sufyân b. Habîb b. Rahil rivayet eder: Câbir b. Zeyd hac ibadetine çok önem verirdi. Mümkün olduğunca her yıl hacca gitmeye özen gösterirdi. Gidemediği yılların birisinde çok sevdiği eşi Amine'yi hacca gönderdi. Eşine yardımda bulunması için de birisini kiraladı. Dönüşünde kiraladığı şahsın görevini iyi yapıp yapmadığını sorduğunda eşi Amine güzel şeyler söylemedi. İmâm Câbir o şahsı evine davet etti. İkramda bulunduktan sonra pazara götürerek ona iki takım elbiseyle birlikte hediyeler aldı ve ücretini ödedi. Eşi Amine şaşkınlık içerisinde "ben onun kötü bir yol arkadaşı olduğunu söyledim, sen ise ona gördüğüm şeyleri yaptın" dedi. Bunun üzerine İmâm Câbir b. Zeyd şu cevabı verdi: "Yaptığının aynısını mı yapalım? O zaman biz de onun gibi oluruz. Hayır. Vallahi biz hayrına karşılık hayır, kötülüğüne karşıda ihsanla karşılık veririz."²⁸

Ebu Sufyân b. Habîb b. Rahil'in bir başka rivayetinin şöyledir: İmâm Câbir sokakta ağlayan bir işçi görür ve neden ağladığını sorar: Yanımda patrona götürmek üzere iki sepet hurma vardı. Gençler emanet hurmaları benden aldılar. Şimdi ise patronumun

²⁵ el-Halilî, *İmâm Câbir b. Zeyd*, s.22; Savaî, *el-İmâm Câbir b. Zeyd el-Ummânî ve Âsaruhu fi'd-Da'Ve*, Maskat, 1989. s. 32

²⁶ er- Razi, *Ebubekir el-Cessas, Ahkamu - l Kur'an*, 1335 c. II, s. 481.

²⁷ el- Kasimî, *Celaddîn, el-Cerh ve't-Ta'dil*, s. 120.

²⁸ Dercinî, *Tabakât*, s.210-211; el-Harisî, *el-Ukudu'l-Fiddiyye fi Usuli'l-İbâdiyye*, s.96-97; Savaî, *el İmâm Câbir ve Âsaruhu fi'd-Da'Ve*, s.45.

bana inanmamasından korkuyorum dedi. Bunun üzerine imam Câbir arkadaşlarından hurma sahibi olan birisine göndererek ona iki sepet hurma vermesini rica etti. Arkadaşı da İmam Câbir'in isteği üzerine ona iki sepet hurma verdi.²⁹

Salih ed-Dihan, Câbir'i şöyle tarif eder: Câbir üç şeyde pazarlık etmezdi: Hacc'a gitmek için binek kiralamada, azat etmek için köle satın almada ve kurban kesmek için kurbanlık almada. Câbir b. Zeyd kendisini Allah'a yaklaştıran hiçbir şeyde pazarlık etmezdi³⁰.

Züht ve takvasına delil olan bir rivayeti Malik b. Dinar ve Salih ed-Dihân birlikte rivayet ederler: Câbir b. Zeyd bir vadiden geçer. Köpekleri def etmek için başkasına ait bahçe duvarından bir kamış sapı alır. Evine geldiğinde o kamış sapını camiye bırakır. Sonra ailesine der ki: Bu sapı muhafaza edin, çünkü bir başkasının bahçe duvarından aldım. Sübhanallah! Ya Eba Şa'sa bu sapın değeri ne tutar ki dediklerinde, Câbir: Her geçen bir sap olsa bahçe duvarında sap kalmaz, diye cevap verir. Sabah olunca da o kamış sapını sahibine gönderir. Salih ed-Dihân şunu da ekler: Câbir b. Zeyd'in eline sahte bir dirhem veya sahte bir dinar geçtiğinde herhangi bir Müslüman onunla aldanmasın diye önce onları kırar sonra atardı.³¹

Eyüp es-Sahtıyanî'ye sorulmuş: Câbir'i gördün mü? Evet demiş. O zekiydi zekiydi zekiydi.³² Haccâc b. Ebî Uyeyne tarafından yapılan bir rivayette şu şekildedir: Câbir mescidimize gelirdi. Bir gün geldiğinde ayağında eskimiş bir ayakkabı vardı. Dedi ki: Ömrümün altmış senesi geçti. Ahiretim için yaptığım hayırlı ameller dışında, bu eskimiş ayakkabım, ele geçirdiğim bütün her şeyden bana daha çok sevimlidir.³³

İmam Câbir'in öğrencisi Amr b. Dinar onun hakkında şu bilgileri verir: Ebû Şa'sa bana dedi ki "Ey Amr! Dünyaya dair bir merkepten başka mülküm yoktur." Câbir (r.a) arkadaşlarına şöyle derdi: Benden daha fazla zengin olanınız yoktur. Benim dirhem ve dinarım yoktur ama borcumda yoktur.³⁴

Ebû Süfyan b. Habîb er-Rahil rivayet eder: Bir gün insanlar zifiri karanlık, şiddetli rüzgar ve gök gürültüsüne maruz kalırlar. İnsanlar korku içinde camilere koşar. İmam Câbir bazı mescitleri ziyaret ettikten sonra bir mescitte karar kılar ve Yüce Allah'ı zikretmeye başlar. İnsanlar ise korku ve endişe içerisindeyler. Bu korkutucu

²⁹ Dercîni, *Tabakât*, c. II, s 211; Savafi, *el İmam Câbir ve Âsaruhu fi'd-Da'Ve*, s.45

³⁰ İbn Kesîr *el Bidâye*, ve'n-Nihaye, s 157; el İsfehanî, Hafız Ebû Naîm Ahmet b. Abdillâh, *Hilyetü-l Evliya ve Tabakatü-l Asfiya*, 2001, c. V, s.85; İbn Kesîr *el Bidâye*, ve n-Nihaye s 157.

³¹ İbn Kesîr *el Bidâye*, ve n-Nihaye, s. 158.

³² el- Alusi, El Bağdadi, *Ruhul Meâni, Fi Tefsiril Kur-an'il Âzim*, Beyrut, c. III, s.163.

³³ Sa'd *Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. VII, s 128

³⁴ el-Halilî, *Câbir b. Zeyd*, s.81

manzara ortadan kalkınca insanlar gidip gelmeye ve birbirilerine bakmaya başlarlar. Câbir onlara şöyle der: Siz dünyadan ayrılacağınızdan ve ahirete gitmekten korkunuz. Onlar, Evet dediler. Câbir: Korkmanız gereken büyük işten korktunuz. Sonra dedi ki, şimdi nereye gidiyorsunuz. Evimize gidiyoruz, dediler. Câbir de: Büyük bir şeyden korktunuz dünyaya koştunuz. Ve şu anda Allah dünyanızı size geri verdi. O zaman siz de amelin kabul olduğu anda salih amel yapın. Eğer korktuğunuz şey başınıza gelseydi ölümden sonra duanız Allah'a karşı size bir fayda vermeyecekti.³⁵

C. Câbir b. Zeyd'in İlmî Kişiliği

İbâziyye'ye önderlik yapan kimselerin mümeyyiz vasıfları araştırıldığında onların kendi dönemlerinin saygın âlimleri oldukları görülecektir. İlimde derinliğe, amelde ihlase ve ahlakta güzelliğe sahip olmayan bir kimsenin İbâziyye cemaatine imamlık yapabilmesi mümkün değildir. İlk İbâzî liderler, Müslümanların aydınlık semasında parıldayan, dünyanın dört bir yanına İslam'ın nurunu saçan yıldızlar mesabesinde olan sahabenin ilminden ve takvasından doğrudan istifade etmişlerdir. İstikamet üzere olan diğer fırkalar da kuşkusuz Kur'an ve sünneti temel almışlardır ancak onlar İbâziyye gibi doğrudan sahabe kuşağına yetişememişlerdir. İbâziyye imamları ashabın rahle-i tedrisinde yetişmiştir. Onların ilmi, takvası ve güzel ahlakı araştırıldığında başta Hz. Peygamber olmak üzere ashabın önde gelenlerinin izleri görülecektir.

Siyasî tarih kitaplarına bakıldığında İbâziyye fırkasının, istikamet üzere olan hiç bir fırkanın yaşamadığı baskı ve zulümlere maruz kaldığı görülecektir. Bu kadar baskı ve zulme rağmen bir topluluğun varlığını devam ettirmesi neredeyse imkânsızdır.

Hakikat güneş gibi bu kadar parlak olmasına rağmen gözlerini güneşe kapayan muarızlar İbadiyye'yi cahillerden müteşekkil bir topluluk olarak anlatmaktadırlar. Oysa göz kapamakla gece olmaz gözünü kapayan kendi dünyasını gece yapar. İlimden mahrum topluluklar gidasını alamayan ağaçlar gibidirler. Gün geçtikçe zayıflamaya sonra da yok olmaya mahkum olurlar. İmâm Câbir b. Zeyd bir topluluğun devamı için iki önemli noktaya işaret eder: bunlardan birincisi kuşaklar arasında çatışmanın olmaması diğeri de ilim ehline ittiba etmektir.

İmâm Câbir b. Zeyd, Resâil'inde yer alan on yedinci mektupta Abdümelik b. Mühelleb'in "İlişkiye girmeden ölüm döşeğindeki kocası tarafından boşanan kadının" durumuyla ilgili soruya cevap verdikten sonra şöyle der: Bil ki hiçbir topluluk

³⁵ Dercîni, *Tabakât*, c.II, s. 206

sonradan gelenleri ilkleri ile nizaya (tartışmaya) girmedığı sürece ve ilim ehli olanlar ilimlerine sınımsız sarıldıkları müddetçe helak olmamışlardır.³⁶

Câbir b. Zeyd birçok ilim dalında mutemhassıs idi. İbni Abbas'ın rey medresesi ile İbn-i Ömer'in hadis medresesinin arasını cem etmişti. Kadınlarla ilgili şer'i ve fıkhi hükümleri Hz.Aişe (r. anha) annemizden almıştı. Bedir ehlinden yetmiş sahabeye yetişmiş ve onların ilminden istifade etmiştir.³⁷

a. İmam Câbir b. Zeyd'in İlmi Şahsiyetinin Oluşumunda Etki Eden Faktörler

1. **Sahabe Hanesinde Doğması:** Ebû Bekir el-Cassas'ın *Ahkâmü'l-Kur'an* adlı eserinde yer alan rivayetler dikkate alındığında ³⁸ Hz. Peygamber'in ahabından olduğu söylenen bir hanede hayata gözlerini açması ve sahabe terbiyesinde büyümesi³⁹
2. **Sahabe Talebelik Yapması:** Hz. Aişe (r.anha) başta olmak üzere çok sayıda sahabeden ders almıştır. İmam Câbir b. Zeyd, sahabeden ders almanın önemini şu sözleriyle açıklamaktadır: "Sahabeden bir hocası bulunmayan kişi, din hususunda bir şey üzere değildir. Şüphesiz Allah, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Selâm gibi ilimde kök salmış zatlarla bize lütufta bulundu. Onların eserlerini aldık, sözlerine uyduk, hayatlarını örnek alıp metotlarına göre hareket ettik. Resûlullah'a (s.a.v) ulaşan sağlam metinleri olmayan mezhebin hiçbir değeri yoktur ve aynı şekilde ilimde sağlam dayanağı olmayan medresenin de hiçbir değeri yoktur."⁴⁰
3. **İlim Şehri Basra'da İkamet Etmesi:** İmam Câbir b. Zeyd'in ve çok sayıda bilginin yetişmesinde Basra önemli rol oynamıştır.
 - a. Basra, İslam'dan önce önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Süryani medreseleri ile diğer kadim kültürlerin izlerini taşımaktaydı. Basra bu kadim birikim üzerine kurulmuştur. İslam'ın gelmesi ile birlikte Müslümanlar bu kadim birikime tevhit mührü vurmuşlardır. Mevcut ilimlerden faydalanan Müslümanlar kendi birikimlerini de

³⁶ İsfehanî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Esfîya*, c. 3, s. 85

³⁷ Barûnî, *Muhtasâr Tarihu'l-İbâdiyye*, Tunus, 1938, 29; Baba Ammi, *Mu'cem A'lami'l- İbâdiyyin*, c. II, s. 109-111.

³⁸ er- Razi, Ebubekir el-Cessas, *Ahkamu - l Kur'an*, 1335 c. II, s. .481.

³⁹ Bekkûş, *Fikhu'l- İmâm Câbir b. Zeyd*, s. 12

⁴⁰ Ca'birî, *Ebû Hamza eş-Şarî*, s. 71

ekleyerek İslam medeniyetinin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Câbir b. Zeyd bu ilim hazinesinin içinde büyümüştür.

- b. Basra, İslam tarihinde derin ihtilaflara ev sahipliği yapan bir şehirdir. Cemel savaşı ve sonrasında oluşan siyasî olaylarda Basra öne çıkar. Bu nedenle Basra sürekli Hakk'ı ve doğruyu arayan bir şehirdir. İnsanlar arasında dini ve siyasî tartışmalar canlı bir şekilde devam ediyordu. İşte Basra'nın bu dinamik yapısı orada düşüncenin gelişmesine yol açtı. İmâm Câbir de gelişen düşünceden hem faydalandı hem de katkı sağladı.
- c. Enes b. Malik (ra) ve Yemenli Ebu Musa el-Eş'ari gibi çok sayıda sahabeler Basra'yı mekân tutmuşlardı. Burada ilmi faaliyetlerini sürdürüyorlardı. O yıllarda Basra şehri adeta bir medreseye dönüşmüştü. O zaman, Basra denilince ilim akla geliyordu. Bu nedenle Basra dışından birçok kimse Basra'ya göç etmiştir. Câbir b. Zeyd'in ailesi de Basra'da yanan ilim ateşine koşan kimselerdir.

4. **İlme Önem Veren Bir Topluluğa Önderlik Yapması:** İlme önem veren bir topluluğa rehber olmak cahil topluluğa lider olmak gibi değildir. Muhakkime topluluğunun çoğu Kurra'dan ⁴¹ İbn Mes'ud'un talebelerindedir.⁴² O zaman Kur'an-ı Kerim'i ezberleyenlere hafız, ezber yanında içindeki diğer ilimleri bilenlere Kurrâ adı veriliyordu.⁴³ Tahkim'e karşı çıkan Muhakkime karargâhı terk edince karargâh sessizliğe büründü. Hz. Ali karargâha gelip sessizliğin nedenini sorduğunda "Kurrâ'nın ordugâhı terk ettiğini" söylemişlerdir.

Muhakkime'yi cehaletle suçlayanlar Küfe valisi Saïd b. el-As'ın Hz. Osman'a yazdığı mektubu temel alırlar. Vali mektubunda onların cahil bir topluluk olduğunu bu nedenle onlara hakim olamadığını ileri sürer. "Eşter ve Kurra'dan olan arkadaşları yüzünden şehre hakim olamıyorum. Şüphesiz onlar cahil kimselerdir,"⁴⁴ der. Oysa

⁴¹ İbâzîler İslâm'ın ilk yıllarında Arapların genel olarak ümmî bir toplum olarak anıldıklarını ancak Kur'an'ın nâsihini, mensuhunu, müteşabihini ve diğer delâletlerini bilen topluluğa Kurrâ denildiğini iddia ederler. Bkz. Satıĝ, Burhân, *Mevkfu'l-İbâdiyye min Ali ve'n-Nehrevân*. <http://www.shamela.ws>, Bu bağlamda Kurrâ için "Kur'an'ı literal okuyan ancak iç derinliğini anlayamayan bir topluluk" şeklindeki tanımlamaları doğru bulmazlar. Bkz., Naif Mahmud Ma ruf, *el-Havâric fi l-Asri l-Emevî*, Beyrut, 1981, 26; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, terc., Ethem Ruhi Fiĝlalı, Ankara 1981, 11, 13, 45, 51; Muhammed Ebû Zehra, *İslâm da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, çev., Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, İstanbul 1983, 76; Ethem Ruhi Fiĝlalı, *Haricîliğin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXII, 248; Mehmed Said Hatiboĝlu, *Hilafetin Kureyşliliği İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik*, Ankara 2005, 61

⁴² el-Medeni, Muhammed Gamr, *el-İbâdiyyetü Ehl-i Hak ve'l-İstikame*, Daru'l-Dimeşk 2014, s. 111

⁴³ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (Ed., S. F., Goitein), Jerusalem 1936, c. V, s. 36-37.

⁴⁴ Taberî, *Tarih*, c. V, s. 88-90

biz biliyoruz ki dünya da en kolay şey cahilleri idare etmektir. Gerçek şu ki, Kurra, Irak'ın yönetilme biçimini adaletsiz buluyordu. Irak'ın hem siyasî hem de ekonomik açıdan Kureys'in arka bahçesi gibi görülmesi ve Basra ve Kufe gibi şehirlerin fethinde önemli rol alan Kurra'nın topraklarından uzaklaştırılması adaletsizlikti.⁴⁵ Vali kendi adaletsizliğini örtmek için mektubunda Kurra'yı cehaletle suçlamaktadır. Bu hiç de inandırıcı değildir. İlimi önemseyen bir topluluğa imamlık yapması onu daha da geliştirmiştir denilebilir.

b. İmam Câbir b. Zeyd'in İlimine Şahitlik Edenler

Dünya'daki hiçbir ışık kaynağı ilmin ışığı kadar parlak olamaz ve asırları kuşatamaz. Üstelik fiziksel ışık eşyanın sadece dışına nüfuz eder Oysa ilim ışığı sadece eşyanın zahirine değil, ruhun en derin noktalarına kadar ulaşır ve oraları nurlandırır. Ayrıca ışıkla aydınlanmak ile bilgi ile aydınlanmanın keyfiyeti aynı değildir. İlim güneş; cehalet ise karanlıktır. Cahil güneşin en parlak ışıkları altında yine cahildir; alim ise en zifiri karanlıkta bile alimdir. Aradan on dört asır geçmesine rağmen Hz. Muhammed (as)'ın nurunun bize hayat vermesi vahiy çeşmesinden ruhlarımıza aktardığı ilim nuru sayesinde.

Câbir b. Zeyd yaşadığı dönemin önemli bir alimi olarak bir çok kimsenin dikkatini çekmiştir. Onun ilimdeki derinliği hakkında bir çok kimse tarihe not düşmüştür. Câbir b. Zeyd: Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer ve Muaviye b. Ebû Süfyân gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir.⁴⁶ Yukarıda ifade edildiği gibi İmam Câbir'e göre dinin anlaşılması ve yaşanması konusunda sahabe büyük bir öneme sahiptir. O, bu görüşlerini şöyle ifade eder; "Sahabeden bir hocası bulunmayan kişi din hususunda bir şey üzere değildir. Şüphesiz Allah, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mesut ve Abdullah b. Selâm gibi ilimde kök salmış zatlarla bize lütufta bulundu. Onların eserlerini aldık, sözlerine uyduk, hayatlarını örnek alıp metotlarına göre hareket ettik. Resûlullah'a (s.a.v) ulaşan sağlam metinleri olmayan mezhebin hiçbir değeri yoktur ve aynı şekilde ilimde sağlam dayanağı olmayan medresenin de hiçbir değeri yoktur."⁴⁷

Abdullah b. Abbas

Abdullah b. Abbas, imam Câbir'in İslami ilimlere vukufiyetine işaret eder ve Câbir varken Basralılar'ın kendisine fetva sormalarını anlamsız bulduğunu söyler.⁴⁸ İbn Abbas onun hakkında şunları söylemiştir:

⁴⁵ İbn Sad, *Tabâkât*, c. V, s. 33-34.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el Bidâye, ve'n-Nihaye*, s. 159.

⁴⁷ Ca'birî, *Ebû Hamza eş-Şarî*, s. 71

⁴⁸ Dercîni, *Tabakât*, c. 2, s. 206.

- Irak ehline hayret ederim. Yanlarında Câbir b. Zeyd bulunduğu halde nasıl oluyor da bize soru sorma ihtiyacını duyuyorlar. Eğer Irak ehli tümüyle ona gitseler (sorsalar) onun ilmi onlara kâfi gelir.
- Câbir'e sorunuz. Eğer doğu ve batı ehli ona sorsa, onun ilmi onlara yeter.
- "Câbir, insanların en âlimidir" der. Ve" Câbir âlimlerden birisidir."⁴⁹

Abdullah b. Ömer

Câbir, Hasan-ı Basrî'nin Basra'da bulunmadığı zamanlarda halka fetva verirdi. Bir hac mevsiminde tavaf sırasında ona rastlayan Abdullah b. Ömer, Basra fakihi olması sebebiyle kendisine nasihatte bulunmuştur. Kur'an ve Sünnete dayanmayan bir fetva vermemesini söylemiş, aksi halde hem kendini hem de başkalarını helâk edeceğini söylemiştir.⁵⁰ Burada şu husus gözden kaçırmamak gerekir. Abdullah b. Ömer babası Hz. Ömer gibi rey ehlinden değil hadis ehlindedir. Nakil ehli de denilen bu ekol akıldan çok nakil merkezlidir. İmâm CÂBİR b. Zeyd akıl ile nakil arasında bir yerde konumlanmıştır. Yani ne akılda ifrat etmiş ne de nakli yok saymıştır. İbn Ömer onun reyci yanını duymuş olmalı ki CÂBİR'e bu yönde nasihatte bulunmuştur.

Enes b. Malik

İmâm Câbir b. Zeyd'in vefatı Enes b. Malike ulaşınca, Enes üzüntüsünü

- Bugün yeryüzünün en büyük âlimi öldü⁵¹ diyerek ifade etmiştir.

Abdullah el-Ensârî (ra)

Sahabenin büyüklerinden Abdullah el-Ensârî (ra) Câbir'in ilmi konusunda Basralıları uyarırdı. Yine Basralılar'ın sorularını cevapladıktan sonra şöyle der;

- Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd aranızda bulunuyorken nasıl oluyor da bize soru soruyorsunuz!⁵²

Amr b. Dinar

Basralı âlimlerden ve tabiinin hadis ravilerinden Amr b. Dinar'ın şu sözü Câbir'in içtihat ve fetvada ki seçkin yerine işaret etmektedir:

- Fetva konusunda Câbir den daha âlim olanını görmedim."⁵³

⁴⁹ Salih Elbû Saîdî, *Rivayetu'l-Hadîs İnde'l-İbadiyye*, byy, 2011, s. 184, Ebu Nuaym, *el-Hilye*, c. III, s. 58; İbn-i Cevzi, *Sifatu's-Safve*, s. 814.

⁵⁰ İsfahanî, *Hilyetü'l- Evliya ve Tabakâtü-l Esfiya*, c. III, s. 85.

⁵¹ İbn Kesîr *el Bidâye, ve'n-Nihaye*, s. 157, 158; Dercîni, *Tabakât*. c. II, s.205.

⁵² Dercîni, *Tabakât*. c. II, s. 205.

⁵³ İbn Kesîr, *el Bidâye, ve n-Nihaye*, s. 159.

Ömer b. Abdulaziz döneminde Basra kadısı olan İyas b. Muaviye şöyle derdi; “Ben Basra ehline ve fetva verenine yetiştim, o da Câbir b. Zeyd idi.”

Hasan-ı Basrî

Hasan Basrî’ de Câbir’i aynı şekilde överek şöyle der: “O fakih bir âlimdir”.⁵⁴

Hız. Aişe Annemiz

İmam Câbir çok defa Hz. Aişe (a.anha) annemizi ziyarete gider ve ondan Hz. Peygamber (as) sünnetini sorardı. Hatta çok özel konuları bile öğrenmek isterdi. Hz. Aişe gösterdiği hürmetle onu soru sormada cesaretlendirirdi. Câbir bazen de onunla tartışmaya girerdi. Cemel savaşında hatalı olduğunu ve bu hatasından dolayı tövbe etmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁵

Ebû Süfyan Mahbub b. Rahîl’in rivayetine göre, bir gün Câbir, Hz. Aişe’ye gider. Hz. Peygamberin (as) ciması ile ilgili sorular yöneltir. Edebinden dolayı alnından terler süzülür. Hz. Aişe (r.anha) ona “sor ey oğulcuğum” dedi. Sonra Hz. Aişe ona sen kimlendensin dedi. Câbir ona “Ummân denilen bir beldenin ehlindenim” dedi.⁵⁶ Bazı rivayetlerde perde gerisinden sorularını yönelttiği belirtilir.⁵⁷

Muhammed b. Mahbûb

Muhammed b. Mahbûb hicri üçüncü asırda yaşamıştır. Uman’ın önemli alimleri arasında yer alır. Câbir b. Zeyd hakkında şöyle demiştir.

- Câbir Hasan-ı Basrî’den daha âlimdi ancak Câbir bir kavmin, Hasan-ı Basrî ise genel imamydı.⁵⁸

Rebî’ b. Habîb

İbâziyye’nin önemli imamlarından ve Müsned sahibi Rebî’ b. Habîb şunları söyler:

- İnsanların karşılaştıkları sorunlar hakkında Câbir’e geldim. Konuştuğum kişiler arasında ondan daha akıllı ne bir âlim ne bir fakih ve nede bir emir gördüm.⁵⁹

Ebu’l-Hattab Katade b. Daime b. Katade es-Sedusî el-Basrî

Câbir b. Zeyd defnedilince Ebu’l-Hattab Katade şöyle dedi:

⁵⁴ Dercîni, *Tabakât*. c. II, s.205; İbn Kesîr *el Bidâye, ve n-Nihaye*, s. 157.

⁵⁵ Dercîni, *Tabakât*. c. II, s.206

⁵⁶ Salimî, Nureddin, Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid, *Tuhfetü’l-A’yân bi Sîreti Ehli Umân*, c. II, ta’lik: Ebû İshâk, Kâhire, 1380/1961, s.10.

⁵⁷ Bekkûş, *Fıkhü’l- İmâm Câbir b. Zeyd*, s. 81

⁵⁸ Harisî, *el-Ukûdü’l-Fiddiyye fi Usulî’l-İbâdiyye*, s.40

⁵⁹ el-Halîlî, *İmâm Câbir b. Zeyd* s.24

- Bugün yeryüzünün ilmi toprağa gömüldü.⁶⁰

Yöneticiler onun ilimdeki derinliğini bildikleri için zindana atıldığında bile ondan fetva sorma ihtiyacı duyarlardı. Katade'nin bu konuda şöyle bir rivayeti vardır, Yöneticiler zindandaki Câbir'e haber göndererek hunsu (çift cinsiyetli olan) ne şekilde mirasçı olacağını sordular. (Erkek mirasımı alacak, kadın mirasımı) Câbir,

- Hem beni zindana atıyorsunuz hem de benden fetva istiyorsunuz." dedi. sonra şöyle dedi; "Hünsu'nun hangi organıyla bevl yaptığına bakın. Hangisiyle bevl yaparsa o şekilde mirasçı olur.⁶¹

Ebû Süfyan şöyle bir rivayette bulunur. Câbir vefat edince gözleri görmez olan Ketade gelerek

- Beni Câbir'in kabrine yaklaştırın dedi. Onu Câbir'in kabrine yaklaştırdılar. Elini kabrin üzerine koydu ve şöyle dedi; -bugün Arab'ın âlimi öldü.⁶²

Hasan Basri

Ebû Süfyan'ın bir rivayetine göre Câbir ölüm döşeğine girince Câbir'in yanına Sabit el-Benanî gelir ve bir isteğinin olup olmadığını sorar: Ya Eba Şa'sa bir arzun var mı? Câbir ona şöyle cevap verir;

- Benim arzum ölmeden önce Hasan-ı Basrî'yi görmektir.

Sabit, Hasan'ın yanına gider. Câbir'in sözlerini Hasan Basrî'ye iletir. Hasan-ı Basrî o zamanlar Basra valisi olan Haccac b. Yusuf es-Sekaff'den gizlenmekteydi. Hasan-ı Basrî, - Câbir'e nasıl gidebiliriz diye sordu? Sabit, - Sana taylasanımı (abamı) vereyim, onu giyersin sonra katırma binersin. Ben de senin arkana binirim. Umarım bu şekilde bir tehlikeye maruz kalmayız. Hasan da öyle yaparak Ebû Şa'sa'nın yanına geldi. Hasan, Câbir in üzerine kapanarak şöyle der;

- Ya Eba Şa'sa "la ilahe illallah" de dedi. Câbir göz kapaklarını kaldırarak,

- Sabah ve akşam cehennem ateşine atılmaktan Allaha sığınırım.

Hasan:

- Ya Eba Şa'sa "la ilahe illallah" de, dedi.

Câbir tekrar:

⁶⁰ İbn Kesîr, *el Bidâye, ve n-Nihaye*, s. 157.

⁶¹ İbn'i Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* c. I, s. 7.

⁶² Harisî, *el-Ukûdü'l-Fidîyye fî Usulî'l-İbâdiyye*, s.100; Savafî, *el İmâm Câbirve Âsaruhu fî'd-Da'Ve*, s.49; Muammer, Ali Yahya, *el-ibâdiyye fî Mevkibi't-Tarih*, s.112; Karkış, *Umman vel-Hareketü'l-İbadiyyes*.130; el-Halîfî, *İmâm Câbir b. Zeyd*, s.46

- Sabah ve akşam cehennem ateşine atılmaktan Allah'a sığınırım dedi.

Câbir, Hasana dedi ki:

- Ya Eba Sait (Hasan Basrî) "Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya rabbinin gelmesini yahut rabbinin bazı alametlerinin gelmesini mi bekliyorlar. Rabbinin bazı alametleri geldiği gün önceden inanmamış ya da imanından bir hayır kazanamamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki bekleyin şüphesiz bizde beklemekteyiz."⁶³

Hasan

- Vallahi bu fakih bir âlimdir.

Câbir,

- Ey Eba Sait ölüm döşeğinde ki mümin hakkında Hz. Peygamberden rivayet edebileceğin bir hadisi naklet.

Hasan

- Resulüler (s.a.v) şöyle demiştir; "Mümin ölüm döşeğine girince ciğerinin üzerinde bir serinlik hisseder."

Câbir,

- Allahu ekber, Allah'a ant olsun ki ciğerimin üzerinde bir serinlik hissediyorum dedi. Ta ki ruhunu yaratana teslim edinceye kadar.

D. Câbir b. Zeyd'in Mezhebî Kişiliği

İbâziyye fırkasının gerçek kurucusu Câbir b. Zeyd'dir.⁶⁴ Bu görüş onuncu asırda yaşayan İbâzî müellif Şemmâhî (928/1522) ile on ikinci asırda yaşayan Râkîşî tarafından savunulur

Şemmâhî'ye göre, Abdullah b. İbâz, Câbir'e danışmadan hiçbir iş yapmazdı. İşlerinde Câbir b. Zeyd'in re'yi ne yönde ise ona göre hareket ederdi.⁶⁵

Râkîşî ise kökleri daha erken döneme uzanan bir reislik iddiasını ileri sürer. Ona göre Câbir b. Zeyd, Ebû Bilâl Mirdas b. Üdeyye et-Temîmi hayatta iken İbâziyye'nin imamıydı. Ebû Bilâl dâhil olmak üzere fırkanın önde gelen tüm liderleri ona danışmadan asla huruç etmezlerdi. ⁶⁶ Ümeyyeoğulları tarafından öldürülme

⁶³ En'am, 158

⁶⁴ A'veşt, *Dirâsât*, 16; Şemmâhî, *Siyer*, c. I, s. 67,68.

⁶⁵ Şemmâhî, *Siyer*, I, 67; Eттаfeyyîş, *Lisânü'l-Mîzan*, c. III, s. 348

⁶⁶ el- Harisîyye, *el-İmam Câbir b. Zeyd*, 187. Müellif Ebû Bilâl'in huruç etmeden önce Câbir b. Zeyd ile istişare yaptığını Câbir'in onu kendi re'iyine bıraktığını yazar. el- Harisî, *agm.*, s. 187,188

korkusuyla ve fırkanın ortadan kalkması endişesiyle Câbir b. Zeyd'in imameti gizli tutulmuştur. Câbir b. Zeyd gizli bir şekilde fırkanın gelişmesi için çalışırken, fırkayı açıktan savunan kişi Abdullah b. İbâz olmuştur. Bu görüş Câbir b. Zeyd'in Rasibî'den (38/658) sonra fırkanın liderliğini üstlendiği anlamına gelir. Hâlbuki Câbir yaşından dolayı Rasibî den hemen sonra böyle bir görevi üstlenecek durumda değildir. En azından Nehrevân savaşına katıldığına dair İbâzî kaynaklarda bir bilgi mevcut değildir.⁶⁷

Bir kısım Sünnî yazarlar ise İbâzî iddiaların aksine, Câbir'in kendisini İbâzî olarak gören yaklaşımları reddettiğini ileri sürerler.⁶⁸ Bu iddianın altında yatan ana düşünce Sünnîler'in onu bir muhaddis olarak görmeleridir. Watt ise muhtemelen onun yakın olmakla beraber tam bir İbâzî olmadığını ancak İbâzîler'in onun görüşlerine sığınarak Sünnîler'in gözünde bir saygınlık kazanmak için kendilerini ona nispet etmiş olabilirler, demektedir.⁶⁹ Watt tarafından ileri sürülen bu düşünce bize pek makul gelmemektedir. Çünkü böyle bir düşünceyle hareket eden kimselerin kendilerini daha fazla bilinen birine nispet etmeleri daha makul olurdu.

Câbir b. Zeyd'in İbâziyye ile alakasını en geriye doğru götüren yazar Halîfât 'tır. Ona göre Câbir, hicri birinci asrın ikinci yarısının hemen başında ve Ebû Bilâl'in 61/680'deki vefatından önce İbâziyye'nin öne çıkan en bariz mütefekkiriydi. O, bu ifadeleri ile İbâziyye fırkasının kurumsallaşması anlamında teşekkülünü de oldukça gerilere götürür. Abdullah b. İbâz 'ın daha ön plânda olmasına ve Câbir'in Kâbe savunması gibi İbâzîler'in dinî-siyasî tarihleri açısından çok önemli olan olaylara katılmayışına gerekçe olarak, Benî Ümeyye'nin baskılarına karşı fırkanın Câbir'in imametini gizlediğini söyler. Abdülmelik b. Mervân (65-86/683-685) ile cedelleşme işini fırkanın görüşlerini dışarıda yaymakla görevli ve kabilesi tarafından korunan Abdullah b. İbâz yapıyordu. İvaz, er-Rakîşî'ye⁷⁰ ve Şemmâhî'ye⁷¹ dayanarak, Ebû Bilâl ve onun dışındaki Ka'ade imamları dinlerinde imamları olan Câbir'le istişare etmeden asla *hurûc* etmezlerdi, der.⁷²

Rakîşî, Câbir b. Zeyd'in Rasibî (38/658) ile yol arkadaşlığını ispat etmek için bir kısım deliller de öne sürerek, Câbir ile Ebû Bilâl arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz eder.⁷³ Halîfât, Ebû Süfyan, Mahbûb b. er-Rahîl'e (226/840-841) dayanarak şunları söyler; Nehrevân savaşından sonra Ka'ade'nin ikinci imamı Ebû Bilâl ve Câbir

⁶⁷ Halîfât, *Usûlu't-Tarihiyye*, s. 20.

⁶⁸ Suyutî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, c. I, s. 72.

⁶⁹ Watt, *age*, s. 33.

⁷⁰ Rakîşî, *Misbâhu'z-Zalâm*, 20.

⁷¹ Şemmâhî, *es-Siyer*, I, 73.

⁷² Rakîşî, *age*, 45.

⁷³ el-Medenî, Muhammed Gamr, *el-İbâdiyyetu Ehl-i Hak ve'l-İstikame*, Daru'l-Dîmeşk 2014, s. 17

b. Zeyd birlikte Mekke'ye giderek Hz. Aişe (58/677-678) ve İbn Abbas'la görüşmüşler ve Cemel savaşı (36/656) sebebiyle Hz. Aişe'yi ayıplayıp, tövbe etmesini tavsiye etmişlerdir.⁷⁴

Halîfât, Ebu Ammâr el-Kindî'ye (557/1161) dayanarak Ebû Bilâl'in Câbir'in ilmini ve zekasını idrak ettiğini hatta bazı geceler Ebû Bilâl'in takatsiz kalıncaya kadar ağladığını sonrasında arkadaşlarının teşviki ile Câbir b. Zeyd'e giderek onunla sabah namazını kılarak rahatladığını söyler.⁷⁵

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre, her ne kadar tarihçiler bizatihi zikretmeseler de Câbir'in Ka'ade ile alakası Ubeydullah b. Ziyâd dönemine rastlar. Câbir'in yıldızı, bu hareketin (Ka'ade'nin) semasında Ebû Bilâl'in ölüm tarihi olan 61/680 den sonra parlamıştır. İlk merhaleden beri Câbir fırka'nın teşekkülünde önemli rol oynamıştır. Fıkıh, hadis ve tefsir alanındaki derin ilmi sebebiyle Ebû Bilâl onu takdir etti. Ona danışmadan hiçbir iş yapmadı.⁷⁶

Câbir fırkanın yapılanmasında ve gelişiminde etkili oldu. Onun fırka üzerinde ki etkilerini Halîfât şu şekilde özetler: Ka'ade fırkasından sağ kalanların İslâm toplumundan ayrılmak gibi bir talebi olmadı. İbn Ezrâk'ın yaptığı gibi insanları *hurûca* ve hicrete çağırmadılar. İlim tahsili ile meşgul olup zeki talebeler bularak onları kendi görüşleri istikametinde yetiştirdiler. Gizliliğe büyük önem verdiler. Fırkadan ayrılanlar fırkanın aleyhinde olmadıkça ve sırları ifşa etmedikçe Ka'ade onlardan beri oluyordu. Ezârîka ve diğer Hâricî fırkalar müntesiplerine takiyye'yi yasaklarken Ka'ade fırkası çok erken sayılabilecek bir dönemde takiyye içerisinde işlerini yürüttü. Valilerle sürtüşmeye girmeme hususunda özel gayret gösterildi. İbn Ziyâd'tan beri valiler eliyle bazı taraftarlarına büyük baskılar yapılmasına rağmen Irak'da Ziyâd'dan öncesine kadar idareye karşı çıkma konusunda insanları teşvik etmedi. Hatta idarecilerle olan bu iyi ilişkileri sebebiyle Haccâc (81-82/701-702) onu kaza işlerinde görevlendirmek istedi. Câbir ise acziyetini ifade etmek için "Ben bir kadınla hizmetlisi arasında var olan şerri düzeltmedim" dedi. Bu cümlelerden kastının, bir fırkayı idare edecek kudretin kendisinde olmadığına valiyi inandırmaktır. Câbir sayesinde Ezd kabilesi kadınlı ve erkekli çoğunlukla bu fırkayı

⁷⁴ Halîfât, *Usûlu't-Tarihîyye*, 20; Bir başka İbâzî müellif el-Harisiyye İbâzî liderlerden Mahbûb b. Rahîl'in Cemel savaşı hakkındaki kanaatini anlatırken bu yolculuğa işaret ederek şunları söyler: İmam Câbir b. Zeyd ve Ebû Bilâl Mirdâs mü'minlerin annesi Aişe (r.anha) ile Cemel savaşına katılması sebebiyle münakaşa ettiler. Ali b. Ebî Talib'in şer'î imam olması hasebiyle ona karşı ayaklanmayı yanlış bulduklarını söyleyerek tövbe etmesini teklif ederler. Hz. Aişe'de tövbe eder. el-Harisiyye *el-İmam Câbir b. Zeyd*, 184.

⁷⁵ Halîfât, *Usûlu't-Tarihîyye*, 21.

⁷⁶ Rakîşî, *Misbâhu'z-Zalâm*, 45.

benimsedi. Mühelleb ailesinin ileri gelenlerinden birçok kimse Ka'ade'nin propagandacısı oldu.⁷⁷

Ali Yahya Muammer'e göre, Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd'in Cemâat-ı Müslimîn ya da Ehl-i Da've olarak bilinen Ka'ade'ye imamlığı, Ebû Bilâl'in ölümünden sonra ve hicri 78 (/697-698)'de Sufriyye, Ezârika ayrışmasından sonra ya da Haccâc'ın Câbir'i Uman'a sürgün göndermesinden sonra söz konusu olabilir. Görüldüğü üzere Muammer, Câbir'in imametine karşı çıkmaz. O da Halîfât gibi Câbir'in Ka'ade için imametini kabul eder. Ne var ki iki yazar tarih konusunda anlaşmazlığa düşer. Halîfât Câbir'in imametini Ebû Bilâl'in ölümünden önceki bir tarihe götürürken, Muammer bunu kabul etmez. Onun imametinin Ebû Bilâl'in ölümünden sonraki bir tarihte olduğunu söyleyerek iki ihtimal ileri sürer: Bunun ya (78/699-700) de Basra'da gerçekleşen Ezârika, Sufriyye ayrışmasından sonra, ya da Uman sürgününden sonra mümkün olduğunu ifade eder. Bu tarihten önce Haccâc (81/701) ile Câbir arasında ilişkilerin iyi olduğunu belirtir. Bilindiği gibi Nehrevân savaşından sonra Muhakkime iki önemli ayrışma yaşamıştır. Bunlardan ilki (64/683-684) te Ezârika, Necdiye ve Beyhesiyye ile ılımlı Muhakkime şeklinde olmuştur. İlimli Muhakkime tekrar (78/699-700)'de Sufriyye ve İbâziyye olarak ikiye bölünmüştür. Sufriyye, İbâzî yazarlara göre şiddeti benimseyen diğer üç fırkaya katılmıştır. Muammer, Câbir'in imametini bu ikinci bölünmeden sonra mümkün görür.

Muammer, İvaz Halîfât 'ın görüşlerine katılmaz ve bir dizi eleştiri yöneltir. Muammer'in bu konudaki görüşlerini ve tenkitlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

İvaz, Câbir'in Basra mescidinde Ubeydullah b. Ziyâd'ın arkasında namaz kılmasını delil olarak gösterir. Hâlbuki bu iki açıdan sahih değildir. İvaz bu haberi "*Ukudu'l-Fiddiye*" adlı kitaptan nakleder. Oysa bu kitap verdiği bilginin kaynağını göstermez. Câbir'in Ziyâd'ın arkasında namaz kıldığı sözü, İbâziyye için bir itabdır. O, *Ukudu'l-Fiddiye* sahibinin söylediği gibi Haccâc'ın arkasında namaz kılmıştır.⁷⁸ Onun, Haccâc'ın (81/701) arkasında namaz kılması tevatür derecesindedir. Bu durum, hicri IV. asırda yaşayan *Beyanü's-Şer'* ve *Musanna'*ın⁷⁹ sahibi el-Kindî⁸⁰ (557/1161) tarafından ve Misbahu'z-Zalam'da⁸¹ ifade edilmiştir.⁸²

⁷⁷ Halîfât , *Usûlü't-Tarihiyye*, 25.

⁷⁸ Harisî, *Ukudu'l-Fiddiyye*, 97.

⁷⁹ Kindî, Ebû Abdullah, *el-Musanna'*, V, 185, Maskat,1981

⁸⁰ Vehîbî, Salt b. Hamîs el- Harûsî 'ye dayanarak Ebû'l Müessir'in h. III/IXasırda yaşadığını beyan eder. Ebû'l-Müessir'in *Sîre'si es-Sîyer ve'l-Cevâbât* isimli kitabın içerisinde basılmıştır. Krş., Vehîbî, *el-Fikrû'l-Akadî*, 255.

⁸¹ Rakîşî, *Misbâh*, 368.

⁸² Kindî, *Beyanü's-Şer'*, XII, 368, (Vezaretü't- Turas), Maskat,1984.

Câbir b. Zeyd'in, Ebû Bilâl'in sağlığında Ka'ade için imam olduğu iddiası da hiç bir delile dayanmaz. Doğru olan Ebû Bilâl'in h. 61 de vefat edinceye kadar imametidir. İvaz Halîfât bu iddiasını Câbir'in, Ebû Bilâl dönemine yetişmesine dayandırır. Hâlbuki bu durum şüphelidir. Çünkü onun Ebû Bilâl döneminde yaşadığı *Ukûdu'l-Fiddiye ve Beyanü's-Şer'* dışında hiçbir kaynakta yer almaz.⁸³ Ancak İvaz'ın da söylediği gibi Ka'ade'nin Nehrevân'dan sonra Basra da gerçek imamı, Ebû Bilâl'dir.⁸⁴

İvaz'ın kendisine dayandırdığı er-Rakişî'nin, "Ebû Bilâl ve onun dışındaki Ka'ade imamları dinlerinde imamları olan Câbir'le istişare etmeden asla *hurûc* etmezlerdi."⁸⁵ şeklindeki sözleri de kabul edilemez. Rakişî 14. asırda yaşayan muahhar bir yazardır. Ayrıca o bu haberi kimden aldığını da belirtmez. "Bellagana" "bize ulaştı" sözüyle yetinir. İvaz bu kaynağa dayanarak Ka'ade'nin Câbir'i imam kabul ettiklerini söyler.⁸⁶

Hicrî (63/694) yılında Ümeyye'ye karşı, Abdullah b. Zübeyr'e yardım etmek için Kâbe'ye giden Muhakkime şeyhleri arasında Câbir'i göremiyoruz. Nâfi b. Ezrâk, Abdullah b. İbâz, Necdî b. Amir (69/688) hepsi var, Câbir yok.⁸⁷ Hâlbuki Câbir, hac ve umreye çok düşkün birisiydi.⁸⁸ Câbir'in Hicaz savunmasına katılmayışı onun imam olmayışına delil olmaz, Çünkü o Ümeyye'nin baskısına karşı kendisini gizliyordu. Abdülmelik b. Mervân (65-86/683-685) ile cedelleşme işini Abdullah b. İbâz yapıyordu. "Onu kabilesi koruyordu" denilirse bu da doğru olmaz. Çünkü Câbir'in kabilesi Ezd⁸⁹, Basra da İbâz 'ın kabilesi Temîm'den daha güçlü idi.⁹⁰

Ebû Bilâl'in Muhakkime içerisinde ılımlı bir siyaset takip etmesi, bu fırkayı devletle karşı karşıya getirmekten kurtarmadı. Çünkü Basra'da tam bir başıbozukluk yaşanıyordu. Ne devletin valileri duruma hâkimdi ne de Muhakkime'nin kendi içerisinde kontrolü mümkün olmuştu. Ayrıca Muhakkime mücadele yöntemi hakkında kafa karışıklığını da tamamıyla giderememişti. Ebû Bilâl, isti'raz'a ve kadınların çarpışmalarına karşı çıkarken,⁹¹ bazıları da intikam duygularını tatmin edemedikleri için yeri geldikçe öfkelerini dışa vuruyorlardı. Mesela Ebû Bilâl'in kardeşi Urve b. Udeyye, bir panayır esnasında Ubeydullah'a sözlü sataşmada bulunarak Şuâra süresinin 128. ve 130. ayetlerini okudu: "Siz her tepeye bir işaret

⁸³ İvaz, *Ukûdu'l - Fiddiye*, 92.

⁸⁴ İvaz, *Neşetül-Hareketil İbâdiyye*, 91.

⁸⁵ Rakişî, *Misbâhu'z-Zalâm*, 45.

⁸⁶ İvaz, *Neş'etü'l-Hareketi'l- İbâdiyye*, 91.

⁸⁷ Müberred, *Kamil*, II, 202,203; Harisî, *Ukûd*, 122.

⁸⁸ Dercinî, *Tabâkât*, II, 208; Harisî, *Ukûd*, 99.

⁸⁹ Geniş bilgi için bkz. Algül, Hüseyin, "Ezd", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 45-46.

⁹⁰ Utubî, *el-Ensâb*, II, 136; İbn Hallikan, *Vefayâtü'l-A'yan*, (thk, İhsan Abbas), Beyrut, Trz, V, 351; Müberred, *Kamil*, II, 230.

⁹¹ İbn Ebi'l- Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belaga*, IV, 136

bina diker eğlenir misiniz? Dünyada ebedi kalacakmışsınız gibi bir takım saraylar ve havuzlar da ediniyorsunuz. Hem yakaladığınız zaman acımasızca, zorbaca yakalyorsunuz.”⁹² Urve'nin bu sözlerini bir ihtilalin ayak izleri gibi algılayan Ubeydullah, Urve'yi öldürmek istedi. Küfe'ye kaçan Urve ve kız kardeşini yakalatıp Basra'ya getirterek idam ettirdi. Urve'nin son sözleri **“Siz benim dünyamı kararttınız ben de sizin ahiretinizi”** oldu.⁹³ Urve'nin “Siz her tepeye bir işaret bina eder eğlenir misiniz?” şeklinde başlayan sözleri İbâzî inancının ön gördüğü takva anlayışının bir sonucu mudur yoksa İslâm'ın ön gördüğü sosyal adaletin yok oluşuna karşı tabanda oluşan bir tepki midir? Tartışmaya açık bir husustur.

İbâzî yazarlardan Siyabî, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Zeyd, Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'den (145/762) oluşan üçlü bir tasnif yapar.⁹⁴ Siyabî'nin son tahlilde varmak istediği nokta şudur: İbâziyye'nin teşekkülünde ilk sıra Abdullah b. Abbas'a aittir. İkinci sırada Câbir b. Zeyd, üçüncü sırada Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerime yer alır. Bu, eserlerinde İbâziyye'nin bir Hâricî fırka olmadığını şiddetle savunan fırkayı elden geldiğince Havâric' ten uzaklaştırma ve mümkün olduğunca Ehl-i Sünnete yaklaştırma amacı güden Muammer'in amacına uygun bir açıklamadır. Abdullah b. Abbas'a ilk sırada yer vermesi, onun da diğer liderler gibi İbâzî yapı içerisinde yer aldığı anlamında değildir. Câbir b. Zeyd'in eğitim hayatında birçok sahabe ve tabiunun yanında Abdullah b. Abbas'ın ayrı bir önemi vardır. Siyabî'nin bu görüşünü başka yazarlardan da yardım alarak şu şekilde anlamak daha doğru olacaktır. Bilindiği gibi Kalhâtî fırkanın fikrî cephesinin Câbir b. Zeyd (93/711-712) tarafından kurulduğunu söyler. Câbir de Abdullah b. Abbas'ın talebesi olduğundan, Câbir'in düşünce dünyasını biçimleyen Abdullah b. Abbas'tır. Abdullah b. Abbas'ın fikirleri Câbir b. Zeyd kanalıyla fırkaya aktarılmıştır. Çok zorlama bir tevil olmakla beraber, diğer Muhakkime gruplarının değil de Câbir'in içerisinde yer aldığı fırkanın Ehl-i Sünnete daha yakın olmasında Abdullah b. Abbas'ın Câbir b. Zeyd üzerinden dolayı bir katkısı bulunabilir. Gerçi İbâziyye'nin mu'tedil bir yol izlemesinde dönemin baskıcı politikaları yanında Rasibî (38/658) ve Ebû Bilâl'in ılımlı yaklaşımlarıyla birlikte Basralılar'ın lideri konumunda bulunan Ahnef b. Kays es-Sa'dî (87/687) faktörü unutulmamalıdır.

Çağdaş araştırmacı Recep Abdulhâlim ise liderlik sıralamasında daha farklı bir formülasyon yapar: Liderlerden yola çıkarak İbâziyye'nin teşekkül tarihini açıklamaya çalışan Abdulhâlim fırkayı Nehrevân savaşından yani Muhakkime-i

⁹² Şuarâ, (26), 128-130

⁹³ Taberî, *Tarih*, V, 312.

⁹⁴ Siyabî, *İzâletü'l Va'sai*, 13-32; Seyide İsmail Kâşif, *Uman fi Fecri'l-İslâm*, 47.

Ûlâ'dan başlatır. Onun verdiği sıralama şu şekildedir: Rasibî, Ebû Bilâl, Abdullah b. İbâz, Câbir b. Zeyd, Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme.

Kalhatî fırkanın teşekkülünü daha gerilere Sıffin'e kadar taşır. Fırka Sıffin'de Tahkîm'e karşı çıkan Abdullah b. Vehb er-Rasibî'ye kadar uzanır Hâricîler Ali b. Ebî Talib'den sonra Rasibîyî (38/658) imamet makamına getirmişlerdi. Basra'da teşekküleden Ka'ade yani İbâziyye Rasibî'nin etrafında oluşan Vehbiyye'nin devamıdır. Bu görüşe göre imamette sırasıyla, Rasibî'den sonra Câbir sonra Ebû Bilâl sonra Abdullah b. İbâz ve Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerime yer alır.⁹⁵

Sonuç

İmam Câbir b. Zeyd (ra) İslam dünyasının bunalımlı bir döneminde yaşamış önemli bir tabiun alimidir. Her ne kadar muarızlar kabul etmese de İbâziyye tarafından fırkanın gerçek imamı olarak kabul edilir. Ondan önce Ebu Bilâl gibi Muhakkime'nin başka önderleri olmuş olmakla birlikte Câbir b. Zeyd'i diğerlerinden ayıran husus o, fırkanın düşünce mimarıdır. Câbir b. Zeyd kendi ifadesi ile "Bedir ehlinde yetmiş sahabeye yetmiş ve onların ilminden, amelinden ve güzel ahlaklarından istifade etmiştir. İmam Câbir, sahip olduğu ilmi ve manevi güzellikleri etrafındaki insanlara aktaran model bir şahsiyet olmayı başarmıştır.

Basra gibi ilimle vasıflanan bir şehirde fetva vermek her isteyeninin haddi değildir. Basra'da fetva verebilmek için derin bir ilme ve saygınlığa sahip olmak gerekir. İmam Câbir b. Zeyd'in Basra'da fetva veren müstesna kişilerden olması onun ilmene ve saygınlığına en önemli bir delildir. İmam, tüm problemleri ilimle ve hoş görü ile çözenin önemine inanmıştır. O, Müslümanların çatışmasını değil karşılıklı hoş görü içerisinde yaşamalarını arzu etmiştir.

İmam Câbir b. Zeyd akıllı ve nakli birlikte değerlendiren bir ekolün ilk imamı sayılabilir. O akılcılıkta Mutezile, nakilcilikte ise Selefiler gibi uç noktalara savrulmamıştır. Her iki ekolün aşırılıklarından uzak kalarak akıl ile nakli uzlaştırmayı başarmıştır.

İmam Câbir, siyasî baskı altında kalmasına rağmen idarecilerle iyi ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir. Ancak hiç bir zaman zulme de rıza göstermemiştir. Ezârika gibi sonu belli olmayan isyanlara girişerek taraftarlarına ve İslam'ın bütünlüğüne zarar vermemiştir. İslam'ın kazanımlarını daha gerilere götürecek davranışlar içerisinde olmamıştır. Cemaatini ilimle süsleyerek bir ilim cemaati meydana getirmiştir. Onun Kur'an'a ve Sünnete bağlılık prensibi sayesinde Ehl-i

⁹⁵ Kalhâtî, *el-Keşf*, 197, 198..

Da've ve'l-İstikame'nin halefi olan İbâziler varlıklarını bu güne kadar getirebilmişlerdir. Günümüz ibadi cemaatini onun manevi meyveleri olarak kabul ettiğimizde İmam Câbir'in iman, ibadet, ahlak ve hoşgörü örneklerini onlarda görmemiz mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

CÂBİR B. ZEYD'İN MEKTUPLARI (Resâil-i Câbir b. Zeyd)

Mektuplar

Eserde Câbir b. Zeyd tarafından cevaplanan on sekiz mektup yer almaktadır. Kendi döneminde iktidarın şiddetli baskılarına maruz kalan İbâziler mezhebi etkinliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu durum Câbir b. Zeyd'in bir mektubuna da yansımıştır. Câbir, mektup yazdığı kişilerden mektubunun okunduktan sonra yırtılıp atılmasını talep etmektedir.⁹⁶ Çünkü mektup ele geçtiğinde ve Câbir ile mektubu alan kişi arasındaki ilişki deşifre edildiğinde her ikisinin de iktidarın baskısına maruz kalmaları kuvvetle muhtemeldi. Câbir dışında başka İbâzî liderler de içinde buldukları siyasî baskıyı eserlerinde dile getirmişlerdir. Dercinî bu konu hakkında şöyle bir nakilde bulunur:

Damâmdan rivayet edilir ki Haccâc, Damâm ve Ebû Ubeyde'yi hapse attığında Damâm, başlarından geçen sıkıntıları şöyle anlatıyor:

*“Bize ustura ve makas gibi kesici bir alet verilmiyordu, uzamış bıyıklarımızı dişlerimizle kesmek zorunda kalıyorduk. Bizden biri sakalını ovduğunda sakalının arasından yere bitler düşüveriyordu. Yemek olarak ise arpa ekmeği ve iri tuz veriliyordu. Tuzu, içi su dolu bir leğene koyup köpüğü su yüzeyine çıkıncaya kadar dövüyorlardı. Su köpüklenince bize: “Ey hapistekiler! Gelin suyunuzu alın!” diye sesleniyorlardı. Suyu en üstten alanlar en iyisini, alttan alanlar ise en kötüsünü almış oluyordu.”*Damâm bazen sıkılıyordu, Ebû Ubeyde onun

⁹⁶ Bkz. 11. Mektup

bu şikâyetlerinden rahatsız olarak: “ Yazıklar olsun sana! Ne olmuş ki bu kadar sıkılıyorsun, niye bu kadar şikâyet ediyorsun?” diyordu.⁹⁷

el-Ca’birî, Ebû Ubeyde ve arkadaşlarının yaşamış oldukları sıkıntıları şöyle ifade etmektedir:

“O hapishane ateşinden bir parçası, Ebû Ubeyde’ye dokunmuş olan Medrese-i Yûsufiye’nin ta kendisidir; Çünkü insana en değerli varlığı olan hürriyetinden mahrum bırakılmasından daha ağır gelen başka bir acı yoktur. Bu sadece kendisine fikirde muhalefet ettiği için kendisi gibi insan olan Müslüman kardeşine eziyet ve işkenceden başka bir şey değildir. Şayet bu kişi yaptığı bu işkencelerle zulmü ve köleleştirmeyi istiyorsa şunu bilmelidir ki şüphesiz Allah, rab olarak yalnız Allah’ı, peygamber olarak Hz. Muhammed’i ve kitap olarak da Kur’an-ı Kerim’i kabul eden insan üzerine bu zulmü ve işkenceyi haram kılmıştır.”⁹⁸

Anlatmış olduğumuz bu olaylar, Emevîler tarafından Irak’a vali olarak gönderilen Haccâc’ın yaptığı işkencelerden bir kısmı ve Ebû Ubeyde ve arkadaşlarının bu işkenceler karşısında göstermiş oldukları sabrın bir parçasıdır. Evet, Damâm bu karıştırılmış tuzlu sudan dolayı çok rahatsız oluyordu, Ebû Ubeyde de bütün bunlara sabredip, mükâfatını sadece Allah’tan bekleyenlere büyük bir mükâfat verileceğini arkadaşlarına bildiriyordu. Bela olarak bundan daha sıkıntılı olan ise, Haccâc’ın Ebû Ubeyde ve arkadaşlarını elinde hiçbir delil olmadan tutuklatması ve sadece kendi makamını muhafaza etmek için zanni bilgiyi kat’i bir delilmiş gibi göstermesidir. Haccâc’ın özel kâtibinin, Câbir b. Zeyd’in ne kadar temiz ve âlim bir insan olduğunu bildiği için, ona her türlü kefil olacağını söylemesine ve Haccâc’a engel olmak istemesine rağmen Haccâc’ın onu Ummân’a sürgün etmesine engel olamamıştır.⁹⁹ Tabi Haccâc’ın yapmış olduğu işkenceler bununla da sınırlı olmamıştır. Özellikle Dercinî’nin anlattığına göre bu olay Şeytan’ın bile aklına gelmeyecek cinstendir.

“Haccâc bir defasında Hâricîlerin üç liderini alıp kamıştan yapılmış, içini ve dışını hayvan pislikleriyle sıvattığı bir odaya hapsedmiştir. Üç lider bu pis yere sadece üç gün dayanabilmiş ve ölmüşlerdir.”¹⁰⁰ ***Hâlbuki Haccâc onların bu kadar çabuk ölmelerine üzülüyordu, çünkü o işkenceyi seven biriydi. Yaşanan bu ölümlerden***

⁹⁷ Dercinî, *Tabakât*, II, 247.

⁹⁸ el-Ca’birî, *Nefehât*, c. III, s. 21-22.

⁹⁹ el-Ca’birî, *Nefehât*, c. III, s. 22.

¹⁰⁰ Dercinî, *Tabakât*, c. II, s. 248.

dolayı Mecûsî bir doktor istemiş ve ona: “ Hapishanedekiler teker teker ölüyor, oysa ben onların ölmesini istemiyorum, acı çekmelerini istiyorum” demiştir. Mecûsî doktorun yaptıkları ise Haccâc’ın onlar için planladıklarından daha merhametliydi. Doktor onların yiyeceklerini yağ ve sarımsak olarak değiştirilmesini istedi ve onun isteği doğrultusunda mahkûmlar biraz rahata kavuştu.¹⁰¹ Nihayet takdiri ilahi tecelli etti ve aralarında Ebû Ubeyde ve Damâm’ın da bulunduğu hapishanedeki bazı mahkûmlar serbest bırakıldı, insanlara en kötü işkenceleri tattıran Haccâc da delirerek hayatını kaybetti.¹⁰² Ebû Ubeyde bu yaşananlarla ilgili olarak: “ O fâsık ölünceye kadar kimseyi hapishaneden çıkarmadılar” diyerek zulmünün ölünceye kadar devam ettiğini söylemiştir.¹⁰³

Özet olarak şunları söyleyebiliriz: Ebû Ubeyde’nin bu durumu Allah için samimiyetle belalara karşı sabredişinin ve Câbir b. Zeyd’e sadâkat ve bağlılığının bir göstergesidir. Çünkü Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme, Allah etrafında safları birleştireninceye kadar dâvet ehlinin prensiplerinden zerre kadar taviz vermemiştir. Aynı şekilde Ebû Ubeyde zulme ve zalimlere karşı ayaklanmaların ve isyanların çıkmasını da sağlamıştır; ancak İbâzî İmâmeti, bütün Müslümanların genel imameti olamamıştır. Daha sonra İmamet, Rüstemi Devleti’nin başkenti olan Tahert’in bulunduğu Kuzey Afrika çevresinde uzun süre yerleşmesi için Trablusta kurulmuştur.¹⁰⁴

İbâzîler’in o günün siyasal yapısı içindeki konumlarına işaret ettikten sonra Mektuplara geçebiliriz. İmâm Cabir b. Zeyd’e ait mektuplar ilk defa Tunuslu İbâzî alim Prof. Dr. Ferhât b. Ali b. el-Ca’birî tarafından tahkik edilerek yayınlanmıştır. Biz, Resâil’in Arapça metnin çalışırken Ca’birî’den büyük ölçüde faydalandık.

Mektupların muhtevasına bakıldığında soruların, insanların güncel hayatlarında karşılaşmaları muhtemel olan fihhi mevzularla ilgili oldukları görülecektir. Câbir b. Zeyd bu yönü ile Basra’da hem kendi İbâzî toplumunun hem de diğer insanların fihhi meselelerine çözüm üretmiştir. Satırlar arasına daha ince bir nazarla bakıldığında daha sonraki süreçte İbâzî akidesine temel oluşturacak olan akidevî konuları mücmel ve muhtasar da olsa görmek mümkündür.¹⁰⁵

¹⁰¹ Dercîni, *Tabakât*, c. II, s. 248.

¹⁰² El-Ca’birî, *Nefehât*, c. III, s. 23.

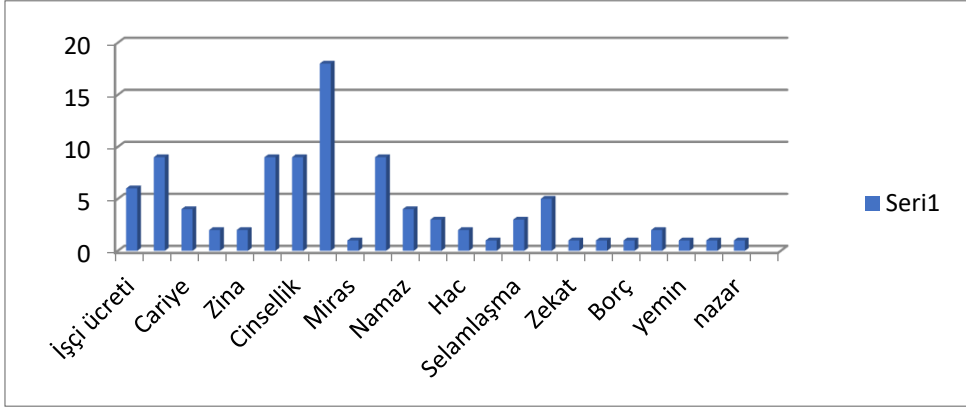
¹⁰³ Dercîni, *Tabakât*, c. II, s. 247.

¹⁰⁴ el-Ca’birî, *Nefehât*, c. III, s. 24.

¹⁰⁵ 8. Mektup

Bu mektuplaşmaların siyasî baskılar altında yaşayan bir topluluğa ait oluşu gözden uzak tutulmamalıdır. Zira siyasî baskılar neticesinde İbâziler kendi kaynaklarını muhafaza etmede çeşitli güçlükler yaşamışlardır. Bu güne kadar ulaşan eserlerde doğal olarak yıpranmalar, eksiklikler ve sembolik anlatımlar göze çarpmaktadır. Misal, bazı mektuplarda fetva isteyen kimsenin ismi yer almamaktadır. Bunun farklı nedenleri olabilir:

- Kuvvetle muhtemeldir ki bu kimse mektubun ele geçmesi ihtimalinden korkarak ismini yazmamıştır.
- Mektupları kaleme alanlar bazı isimleri zikretme ihtiyacı duymamış olabilir.
- İstinsah edilirken yeni nüshalarda bu kısımlar atlanmış,
- Saklanan mektuplar zamanla yıpranacağından silinmiş de olabilir.

- Soru skalası yirmi dört çeşit olmak üzere 230 sorudan ibarettir. Bir soruda bazen birden fazla konu yer almaktadır. Bu durumlarda ağırlıklı konu temel alınarak tasnif yapılmıştır. Yoğunlukları farklı olmak üzere sosyal hayatın her alanı hakkında soru bulmak mümkündür. Soruların yoğunlaştığı konulara bakıldığında nikâh konusunun en fazla sorulan soru olduğu görülecektir. En az olanı ise hediyeleşmek hakkındadır.
- Gusül, namaz abdesti, teyemmüm ve bunlara bağlı diğer temizlik konularını birlikte ele aldığımızda abdest konusunun ikinci derecede yer aldığı görülecektir.
- Diğer önemli bir husus talak, cima ve alış veriş konularının ekser çoğunluğu köle ve cariyeler üzerinden sorulan sorulardır.
- Politik konular yok denecek kadar azdır. Bunlardan birisi doğrudan devlet ricali ile ilişki diğer devlet ricalinin halktan hediye alıp almaması ile ilgilidir.

- Bazı mektupların sonlarına bakıldığında Câbir mektupların okunduktan sonra idarecilerin eline geçmemesi için yok edilmesini istemektedir. Bu bilgiler bir yönü ile İbâziler'de gizli davet yöntemi olarak bilinen Kitmân imameti hakkında bize bir bilgi verebilir. Zira İbâzî kaynaklar *Kitmân imametinin* ne zaman başladığı hususunda kesin bir tarih vermenin mümkün olmadığını belirtirler.
- Kelami konulardan ziyade fıkhi konuların ağırlıklı olarak işlenmesi gözden kaçmamaktadır. Kelam konuları soru olarak yer almamakla beraber İmam Câbir kendisine sorulan bir soruya cevap verirken dolayısı ile metinde yer almaktadır. Bu şekli ile geçen konular arasında Allah'ın sıfatları, va'a vaîd, hidayet ve kader gibi sınırlı meseleler yer almaktadır. Ancak İslam tarihinin erken döneminde ortaya çıkan kelami sorunların sınırlı olduğunu da unutmamak gerekir. Fakat İbâziler açısından büyük öneme sahip siyasî problemler ve onların itikattaki karşılığı sayılabilecek konular yok denecek kadar azdır.
- En fazla soru ve çeşitliliği on beş soruyla üçüncü mektupta yer almaktadır. En az soru ise bir soru ile onuncu mektupta yer almaktadır.
- Câbir b. Zeyd sorulara cevap verirken şayet o konuda öncelikle ilminden istifade etmiş olduğu sahabenin bir görüşü varsa o görüşleri tercih etmekte olduğu görülmektedir. Misal on sekiz mektup içerisinde kendisine sorulan sorulara cevap verirken otuz dört yerde İbn Abbâs'tan bahsetmiştir. On yedinci mektupta yer alan bir sorunun cevabını buna örnek olarak verilebilir.

SORU: Cinsel ilişkiye girmeden ölüm döşeğindeki kocası tarafından boşanan kadını zikretmene gelince,

Câbir

Hayır, Kadın kocası sağken ta ki zarar konumu gidinceye kadar (kadın) evlenmesin. Çünkü kocası ölmeden evlenen kadın mirastan mahrum kalır) (mirastan mahrum bırakmak için ölüm döşeğinde hanımını boşayan adamın) gözü aydın olmasın. Ancak kadın evlenirse o başka.

İbni Abbas "böylesi bir durum kadının miras ve mehir hakkını götürür, Kadın, zararı gidinceye kadar beklemesi gerekir. Miras ve sadakı/mehiri¹⁰⁶ hak etmesi için bu konuda **İbni Abbas'ın bu sözü olmasaydı**, zarar vermek için (mirastan mahrum

¹⁰⁶ Sadak kavramı için bkz. TDV, 2003 Ankara, c. 28. s. 389-391

etmek için) hanımını boşadığı bilinse ve kadın evlenmiş olsa dahi mirası ve diğer (hukuki) haklarını hak eder demek hoşuma giderdi.¹⁰⁷

Bizden öncekilerin görüşü benimsediğimiz görüşten daha iyidir. Sonradan gelenler hala ilklere hürmet gösterirler. Bunu en fazla hak edenler Resullullah ile hicret edenler ve onlara güzellikle tabii olanlardır. Çünkü onlar şahit olmuşlar ve bilmişlerdir. Üzerimizde hak olan şey ise (onların) adımlarını takip etmek ve eserlerine uymaktır.

Bil ki hiçbir topluluk sonradan gelenleri ilkleri ile nizaa (tartışmaya) girmediği sürece ve ilim ehli ilimlerine sınıksız sarıldıkları müddetçe helak olmamışlardır.

- Mektuplar birinci mektup hariç olmak üzere istisnasız besmele ve Allah'a hamd ile başlamaktadır. Akabinde soru cevap kısmına geçmezden önce uzunca bir nasihat yer almaktadır. Bu nasihatler daha çok iyi bir kul olmanın ölçülerini veren tavsiyeleri içermektedir. Gelenekte yer alan Besmele, Hamdele ve Salvele sonra konuya giriş şeklinde devam eden biçimsellik Besmele, Hamdele ve konuya giriş şeklinde uygulanmıştır. Birinci mektupta istisna olarak besmele ve hamdele'den hemen sonra nasihat kısmına yer vermeksizin sorulara geçilmiştir.

Misal

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Câbir bin Zeyd den Osman bin Yesar'a, Sana selâm olsun

Seninle birlikte, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Meleklerin boyun eğdiği Allah'tan sakınmanı tavsiye ederim. Melekler emredildikleri vazifeyi yerine getirmekle onunla (Allah katında) güçlenmişlerdir.¹⁰⁸ Allah'tan kork. Bil ki bütün ameller takvaya arz edilir. Takva reşit olmanın zirvesidir. Takvasını kaybedenlere takvadan örneklerle yardım edilir.

Bil ki: İnsanların dinlerini Allah'a nispet etmelerinde, takvanın nispet edildiği sebeplere arz edilirler. Bunlar: huşu, oruç, namaz, şüpheli şeylerden sakınma, sıla-ı Rahîm, ibadet, sabır, menhiyattan sakınmada işlerin azimet kısmına tutunmaktır.

Onlar kıyamet gününde cennette bir araya gelenlerdir. Allah'a ulaştıkları şeyle birbirleriyle ünsiyet ederler. Eğer yapabiliyorsan boş kuruntularla aldanma! Sana fayda vermeyen küçük şeylerle uğraşma, bunu yap.

¹⁰⁷ 17. Mektup

¹⁰⁸ Melekler kendilerine yüklenen vazifeleri yerine getirdikleri için Allah onları güçlü kılmıştır. Denilmek istenen bizler de vazifelerimizi yerine getirdiğimizde Allah bizi de güçlü kılacaktır.

Bil ki Allah, büyük hüccetlerde seni seçmiştir. O yüzden boynu bükük, çaresiz ve iki ökçesi üzerine düşenlerden olma. Allah'ın vaadine ulaşacağın şeyle, Allah'ın nimetlerine kendini hazırla. Şüphesiz vaadine muhalefet Allah'tan sadır olmaz; Lakin şiddet sahibine zarar verir.

Azametinden bildiği şekliyle kendi zatını öven, ikramlarıyla nefsinin sena eden, yarattıklarına değil de, kendi zatına has kıldığı övgülerin sahibi Allah'tan diliyoruz ki; Onu yaptıklarımızdan dolayı kızdırdığımız için bizim günahlarımızı affetmesidir.

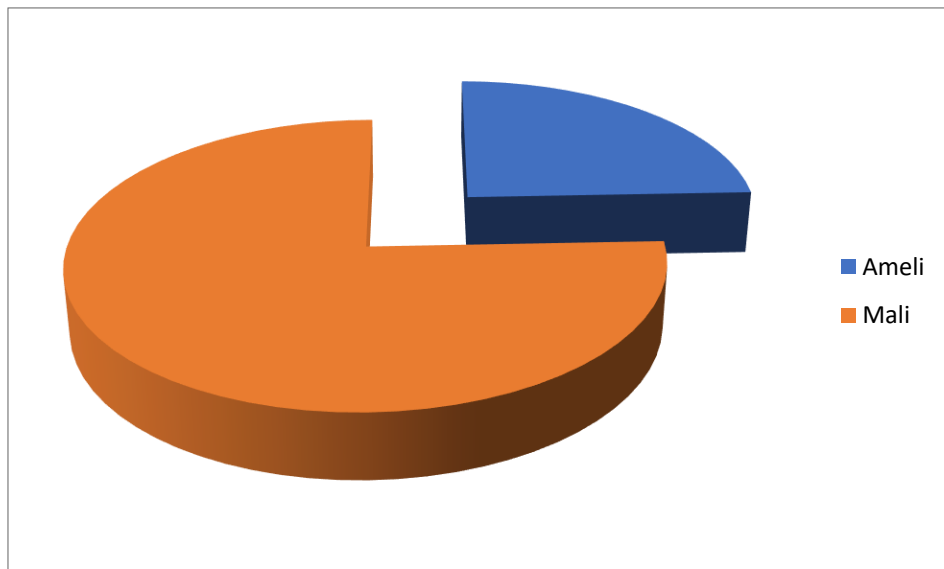
Ve yine Allah'tan diliyoruz ki; Allah'ın ilminde mevcut olup ta, henüz yapmadığımız ve şüphesiz yapacağımız günahların, kıyamet gününden önce affedilmesidir.

Yüce İsimlerinin anılması güzel olan ve kendisinden başka ilah olmayan, Allah'tan diliyoruz ki; Dininin emrinde vekil kılındığımız şeylerde bizleri mübarek kılmasıdır.

Hamd, salat ve selâmdan sonra:

Sana durumumuzu haber veriyoruz ki; Eğer bizler günahlardan uzak olursak şüphesiz biz iyiyiz ve sağlıklıyız. Ve yine sana haber veriyoruz ki; güzel bir rızık ve bolca nimetler içerisindeyiz. Allah'tan başka kim böyle merhamet edebilir ki!

- Kelamî konularda doğrudan soru görülmemektedir. Ancak itikadî konular, Câbir'in bir soruya cevap verirken cevapta anti parantez olarak yer almaktadır.
- Mali sorumluluklarla ilgili soruların ameli ibadetlere göre daha fazla sorulduğu görülmektedir. Malî sorumluluklara ilişkin farklı soruları topladığımızda on soru mali ibadetlerle ilgili ise otuz bir sorunun yöneltildiği görülmektedir.

BİRİNCİ MEKTUP¹⁰⁹

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

Câbir b. Zeyd:

1. (falan işi yapması için) yüksek bir ücretle tutulan bir adam, işini tamamladıktan sonra (eve uğrayıp geri döndüğünde işin başkasına verildiğini görünce): “bir süreliğine ihtiyaçlarımı gidermek için evime gitmiştim, siz ise işi derhal başkasına vermişsiniz!” diyen adamın durumunu soruyorsun?¹¹⁰

Cevap:

Şüphesiz bu adam çalıştığı kadar ücreti hak eder ve işverenlerin ona zulmetmeleri uygun değildir.

2. Elli ölçek tahıl karşılığında işçi tutan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bahçe sahibi işçiye diyor ki; “Tarlamın mahsulünden elli ölçek veya daha fazla nohut, buğday veya başka bir ürün karşılığında seni işçi olarak tutuyorum.” Bununla beraber Sen;¹¹¹ “mahsul telef oldu (ne yapmam gerekir)?” diye soruyorsun?

Cevap:

Mahsulün telef olması, işçinin ücret hakkını elinden almaz. Her ne kadar “işçinin ücreti, elde edilecek mahsulden verilecek” şartı koşulmuşsa da şart koşulan mahsul tarladan çıkmasa dahi işçi ücreti yine hak etmektedir.

3. Tarlasını ve hurma bahçesini işletmek için belirlemiş olduğu on, yirmi veya daha fazla ağacın meyvesi karşılığında işçi tutan adamın durumunu soruyorsun?

¹⁰⁹ Birinci mektubun kimden geldiği belli değildir. (ÇN)

¹¹⁰ Metinde yer alan kopuklukla giderilerek, bu mana elde edilmiştir. (ÇN)

¹¹¹ Mektubu gönderen kişi. (ÇN)

Cevap:

Doğrusu böyle bir anlaşma pek hoşuma gitmez.¹¹² Ancak ölçek sayısı veya meyve sayısı belliye o başkadır.

4. Bir adam başka bir adamdan hurma ağacı satın alarak o ağacın sahibi olur. Daha sonra o hurma ağacını başkasına satıp alıcıya “ben sana sadece ağacı sattım, toprağını satmadım” diyen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Şüphesiz satıcı yalan söylüyor, bunu söylemeye hakkı yoktur. Çünkü hurma ağacı toprak olmadan bir işe yaramaz. Hurma ağacının kökü nereye kadar uzanıyorsa oraya kadar olan toprak alıcıya aittir.

5. Bir adam, tarlanın sahibi olduğunu sandığı birinden o tarlayı satın alır. Satın alan adam kendini o tarlada hak sahibi olarak görerek tarlayı işletir. Daha sonra tarlanın asıl sahibi ortaya çıkarak; “Bu tarla benimdir! Ben kimseye tarlamı ne sattım, nede hibe ettim!” der. Tarlayı satın almakla aldanan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Sana şunu bildireyim ki; Haşim¹¹³ buna benzer konularda şu hükmü vermişti; Tarlaya işlenmiş son haliyle kıymet biçilir. İşlenmenin ardından tarlayı satan adam, tarlanın ilk fiyatı üzerine katlanan değeri (fiyat farkını), müşteriye geri öder.

Yine Haşim, müşterinin tarlada yaptığı masrafı ve işçilik ücretini de tarlayı satan adamın ödeyeceğine hükmetmiştir. Haşim’in verdiği bu hükmü, oldukça güzel bulmaktayım.

6. Meni (sperm) akıncaya kadar cinsel organıyla oynayan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

İbn Abbas (r.a) bu hususta şöyle demiştir; “o (cinsel organıyla oynayan) adam kendisiyle (eliyle) zina etmiştir”

7. Ummânî esir kızların cariye edinmelerinin hükmünü soruyorsun?

¹¹² Dinen uygun görmüyorum.

¹¹³ Muhtemelen Muhammed b. Hanefiye'nin oğlu kast edilmektedir.

Cevap:

Hiçbir Müslüman'ın Ummânlı esir kızları cariye olarak satın alması ve onlarla (nikâhsız) cinsel ilişkiye girmesi helal değildir.¹¹⁴

8. Efendisinin malını alıp hizmetçilerini (izinsiz) satışı çıkaran kölenin durumunu soruyorsun?

Cevap:

Hak sahibi olduğu malı almasında ve hizmetçileri satışı sunmasında bir sakınca yoktur. Şayet malları iç içe ise sadece kendi malında tasarrufta bulunma hakkı vardır. Fakat adamın malı zulmedilerek zorla alınırsa, elbette hiçbir Müslümanın gasp edilen bir malı alamaz/alması helal değildir.

¹¹⁴ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali, *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdi*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman 2013, s. 74-76.

İKİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

9. Câbir bin Zeyd den Osman b. Yesâr'a,

Sana selâm olsun,

Seninle birlikte, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd eder ve meleklerin boyun eğdiği Allah'tan sakınmanı tavsiye ederim. Onlar (melekler) emir olundukları vazifeyi yerine getirdiklerinden (Allah tarafından) güçlendirilmişlerdir.¹¹⁵ Allaha kork! Bil ki, bütün ameller takvaya arz edilir (takvaya göre değerlendirilir). Takva, reşit olmanın/olgunluğun zirvesidir. Takvasını kaybedenlere, takvadan örneklerle yardım edilir.

10. Bil ki, insanların dinlerine olan bağlılıkları, takva sahiplerine nispet edilen; "huşu, oruç, namaz, şüpheli şeylerden sakınma, sıla-i Rahîm, ibadet, büyük musibetlere karşı sabredip yasaklanan şeylerden uzak durma" gibi sebeplere arz edilir. Onlar, kıyamet gününde cennette bir araya gelenlerdir. Allah'a ulaştıkları şeyle/takvayla birbirleriyle ünsiyet ederler/alışırılar.

Şayet kuruntulara aldanmayıp sana en ufak bir faydası dahi dokunmayan şeylerle uğraşmamayı başarabiliyorsan, durma hemen yap!

11. Bil ki, sen Allah'ın büyük delillerle seçmiş olduğu samimi kullarındansın. O yüzden boynu bükük, çaresiz ve iki ökçesi üzerine düşenlerden olma! Allah'ın vaatlerine ulaşacağın şeyle, Allah'ın nimetlerine kendini hazırla! Şüphesiz Allah, vaadine muhalefet etmez. Fakat zulüm, her zaman sahibine zarar verir.

12. Yüceliğiyle her şeyi bilip kendini öven, cömertliğiyle zatını metheden, yarattıklarında hoş görmediği "nefsini/kendini övme" işlevini kendi hakkında hoş görüp bunu zatına has kılan Allah'tan; yaptıklarımızla/hatalarımızla Onu kızdırdığımızdan dolayı seni ve bizi affetmesini diliyoruz. Aynı şekilde dileğimiz; Allah'ın ezeli ilminde, gelecekte yapmamız kaçınılmaz olan, fakat

¹¹⁵ Melekler kendilerine yüklenen vazifeleri yerine getirdikleri için Allah onları güçlü kılmıştır. Denilmek istenen bizler de vazifelerimizi yerine getirdiğimizde Allah bizi de güçlü kılacaktır.

henüz yapmadığımız günahlarımızı kaçınılmaz savaş (kıyamet) gününden önce affetmesidir.

Kendisinden başka ilah olmayan Allah'tan anılması güzel olan yüce isimlerinin hürmetine; diniyle ilgili bizleri vekil kıldığı işlerde bizleri mübarek kılmasını istiyoruz.

13. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Sana durumumuzu haber veriyoruz; Günahlardan uzak durduğumuz müddetçe iyiyiz ve sağlığımız yerinde. Güzel/bol rızık ve gösterişli nimetler içerisindeyiz. Allah'tan başka kim böyle merhamet edebilir ki!

14. Şüphesiz mektubun bana geldi. Mektubunda Allah'a hamd ettiğimiz, nimetlerin tamamını ve kemalini dilediğimiz, Allah'ın sana verdiği nimetlere karşılık uygun bir şükürden bahsediyorsun.

15. Bana yazdığın mektupta "Bir köle sünnet olmadan namaz kılabilir mi?" diye soruyorsun.

Cevap:

Şüphesiz "sünnet olmak" Müslümanlar arasında terk edilmesi uygun olmayan gerekli bir uygulamadır. Kölelerinizin sünnetsiz kalmasını ve o halde namaz kılmalarını uygun bulmuyoruz.

16. Kız çocuğu cariyelerin "sünnet olmasına" gelince, kadınların "sünnet olması" zorunlu değildir; onlar için sadece bir lütuftur. Bu konuda kadınlar, erkekler gibi değildir. Kadınlara zorunlu olan; etek tıraşı olup hayız, nifas ve cenabet gibi hallerden temizlenmektir.

17. Delilik veya ona benzer bir hastalığa yakalanan cariye satın almakla aldanan ve daha sonra cariye'nin deli veya hastalıklı olduğunu bilmeden onunla cinsel ilişkiye giren adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Hoşuma giden görüş; alıcının cariye'den faydalandığı miktar göz önünde bulundurularak satıcının alıcıyla uzlaşmasıdır. Eğer cariye'nin efendisi buna rıza göstermezse, cariye'nin hastalığı tespit edildikten sonra cariye kıymetlenir. Hastalıklı değeri ne kadarsa son alıcı o miktarı ödemelidir. Son alıcı cariye'den yararlandıktan sonra, aldığı fiyatla sahibine geri iade ederse bu halis/açık bir faizdir.

18. Hür olduğu söylenilen bir kadınla nikâhlanan ve o kadından evlatları doğduktan sonra kadının hür değil de cariye olduğunu ve aldatıldığını anlayan kişinin durumunu soruyorsun?

Cevap:

Şüphesiz adamın o cariyeden olan çocukları hürdür. Cariyeye gelince adamın kendisine verdiği mehir hakkını az olsun çok olsun tamamen kaybeder.

19. Hanımına “ben bir defa zina yaptım” deyip daha sonra “aslında ben zina yapmadım, sadece sana oyun oynadım ve kızgınlığını ölçmeye çalıştım” diyen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Şüphesiz, zina ettiğini söyleyip ardından bunu inkâr edenin bu tür söylemleri üzerine herhangi bir şey terettüp etmez. Fakat kocasının zina ettiğini gözleriyle gören kadının, kocasıyla evliliğini sürdürmesi mekruhtur.

20. “Zina etmekle suçlanan ve aynı zamanda senin de zina etmekle suçladığın, fakat kendisinin zina etmediğini ve iftiraya uğradığını savunan bir adamın karısı onunla evliliğini sürdürebilir mi?” diye soruyorsun?

Cevap:

Ben derim ki; bunun bir zararı yoktur. Fakat zina cezası uygulanan bir adamla evliliğin sürdürülmesi mekruhtur.

21. Bir hurma ağacını, başka bir arazideki hurma ağacıyla, bir tarlayı başka bir tarlayla, bir evi başka bir evle, bir yiyeceği başka bir yiyecek, bir hizmetçiyi başka bir hizmetçiyle değiştiren adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu değiş tokuşta fazlalık ve faiz olmadıkça herhangi bir sakınca yoktur. Şüphesiz insanlar bu tür işleri sürekli yaparlar. Kûfe’de bir tarlayı satın alıp onun yerine Medine’den bir tarla verirler. Taif, Mekke ve etrafındaki beldelerin ahalipleri de bu şekilde ihtiyaçlarının giderirler. Onların memleketleri, sahip oldukları mülklerin en güzelidir.

22. Annesinin kumasıyla evlenen veya babasının (annesinin kocasının) ilişkide bulunduğu cariyeyle cinsel ilişkiye giren adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bütün bunlar tiksindirici şeylerdir. Hayatıma yemin olsun ki, ilim ehli bundan tiksinseseydi bile, en alçak/âdî insanlar dahi bundan tiksindirlerdi.

Çünkü oğlun, babasının faydalandığı (cinsel ilişkiye girdiği) bir kişiden faydalanması (cinsel ilişkiye girmesi) doğru olmaz.

23. Erkeğin cinsel organını gören veya dokunan, cariyein durumunu soruyorsun? Çocuğun avret yerini gören, fakat bunun dışında herhangi bir şey yapmayan bir cariye, o çocuğun babasıyla evlenebilir mi? Ya da tam tersi olmuş ise cariye, o çocukla evlenebilir mi? Veya cariye, baba-oğul her ikisinin de avretlerine dokunmuşsa, onlardan biriyle evlenebilir mi? diye soruyorsun?

Cevap:

Tüm bu durumlarda tercih ettiğim görüş, baba-oğul her ikisinin de bu cariyeden uzak durmaları ve şüpheye düşmeyecek şekilde bu (cinsel) ilişkiyi terk etmeleridir.

24. Durumunu bana yaz! Bil ki; sen, iyiliğini ve afiyette olmasını dilediğim kişilerdensin. Allah'tan bize ve sana, dünya ve ahirette faydalı şeyler ve afiyetler ihsan etmesini diliyoruz.

Allah'ın selâmı üzerine olsun.¹¹⁶

¹¹⁷ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 77-81)

ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

25. Câbir b. Zeyd den Tarif b. Huleyd'e,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Yüce Allah'a karşı takvalı olmanı ve ihtiyaçlarını takva vasıtasıyla Ondan talep etmeni tavsiye ederim. Zira kullar takvayla elde ettikleri başarıyı, başka bir şeyle elde edememişlerdir. Allah, takva vasıtasıyla kullarına dünya rızıklarını verir, sıkıntıları için çıkış kapısı açar, dünya menfaatlerinden faydalanmalarını sağlar ve zorluklarını kolaylığa çevirir. Ölüm esnasındaki rahatlık, Allah'ın rızasına ve cennetlerine erişme ve böylelikle Ona yakınlaşma ancak takva ile olur.

Muttakiler, takvanın neticesini ve ne kadar büyük bir sevap olduğunu bilir. Böylece yaptıkları tüm amelleri küçümserler. Bu iyilikseverler, ahirette kimsenin elde edemediği sevapları elde ettikleri halde yine de çok daha fazla iyilik yapmış olmayı arzularlar. Oysaki bütün takva sahipleri zaten sevaplı işlerle uğraşmaktadır.

26. Bil ki; takva sahiplerinin ölecekleri günden tekrar dirilecekleri güne kadar, görüp görebilecekleri en büyük ikram; ölüm esnasındaki rahatlık ve ferahlıktır. Takva sahipleri takvaları sayesinde, dünya ve ahiretin bütün aşamalarında daha önce elde edemedikleri ikramları üst üste elde ederler.

Yüce Allah'ın takva sahiplerinin mertebelerini yücelten ikramları son bulmamıştır. Öyle ki onlara bütün sıkıntıları arkalarında bırakmış krallar gibi mutlu bir şekilde kendi huzurunda bulunacaklarını ve bütün cennet lezzetlerini gençleşmiş bir vaziyette karşılayacaklarını vaat etmiştir. Allah'ın, takva sahipleri için hazırladığı bu ikramlar hiç bir kimsenin yüz çevirebileceği, geri durabileceği veya vazgeçebileceği ikramlar değildir. Kaldı ki Allah'ın dostları için hazırladığı ikramlar, anlatılanlardan ve kulların yetindiğinden çok daha fazladır.

27. Eğer zararı faydasından daha yakın olan birinin istekleriyle meşgul olmaksızın, Allah'ın emirleriyle meşgul olabiliyorsan; durma, yap! Zira kim Allah'ın emirlerini yerine getirirse, Allah da onun isteklerinin tamamını yerine getirip onu muhafaza eder. Allah'ın muhafaza ettiği bir kimse, zayı olmaz! Allah, sana dost olarak yeter.
28. Bil ki, eğer sen günah işlemeye devam edersen, iyi amelleri geciktirip ertelersen, nefsinin vermiş olduğu kuruntuların beklentisi içinde olursan, arzu ve emellerine ulaşmadan, Allah'ın emri ve eceli seni yakalar. O zaman eksikliklerini bilir ve anlarsın. Üzerine azap indiği zaman seni bir pişmanlık ve bahtsızlık duygusu yakalar.

Uzun süre nasihate kulak veren şahıs, ömrünün sonuna ulaşmış ta Allah'ın rızasını kazanamamış kişinin, şaşkınlığını bilir. Bu durum sadece dünyada iken yaptıkları rezilliklerin (öldükten sonra) ortaya çıkmasına neden olur. Sıkıntı üstüne sıkıntı çeker. Bununla birlikte Allah'ın müjdelemiş olduğu azapla karşılaşmış meleklerle döner ve yaptıklarını inkâr eder. Günahlarını sildirmek için onları ikna etmeye çalışır. Yaptığı bu aldatmaca, Allah'ın kızgınlığını arttırmaktan başka bir işe yaramaz. Melekler, onu yüzüstü yatırarak dayak atarlar ve sırtı kızarıncaya kadar dövmeye devam ederler. Daha sonra yüzü meleklerle döndürülür ve yüzü kızarıncaya kadar bu iş devam eder. Kötü bir varışla cehennemliklerden olması nedeniyle, melekler ondan şiddetli bir şekilde intikam alırlar. Melekler Allah'ın emirlerini yerine getirerek yaptıkları bu işkencede, yine Onun rızasını talep ederler.

Böyle bir günahkâra yapılan bütün bu işkenceler, azabı çetin olan Rabbine ulaştığında uğrayacağı musibetten daha küçüktür. Allah'ın edeceği azabı kimse edemez ve onun vuracağı bağı kimse vuramaz.

Ölürken başına gelen musibet, sekerât (ölüm anındaki) musibeti, diriltirilken başına gelen musibet, kabirdeki musibet¹¹⁷ ve Allah'ın büyük ateşine atılırken göreceği musibet, daha önce görmüş olduğu bütün musibetleri ona unutturur.

Eğer cehenneme esir olarak atılırsa, iki eli boynuna zincirlenir ve iki ayağı perçemiyle sıkı bir şekilde bağlanır, teni üzerine bir birini yiyen bir cehennem elbisesi giydirilir ve o elbisenin yakılmasını engelleyemez, o yüzden ona taze, yumuşak ve ince bir deri giydirilir. Bununla birlikte Allah'ın zikrettiği veya etmediği azabın fazlasını tadar. Azap ve bahtsızlık olarak anlatılanlar yeterlidir.

¹¹⁷ Kabir azabını kabule işarettir.

Azap görmeden sadece cehenneme giren kişi, uzun ve kesintisiz bir şekilde rezil ve bahtsız olmuştur.

Kusurlu davrananlara ve haddi aşanlara söz veren Allah'ın ahdi şudur: Muhakkak Cehennem kapıları üzerlerine kapanır ve onları sarsar, kendilerinden merhamet duygusu alınmış, güç ve kuvvet verilmiş Zebani adındaki melekler onlara musallat edilir. Akledenin kendi nefsinde küçük ve aşağılık bir durum olarak gördüğü şey, Allah'ın zikrettiği aşağılık durumdan daha aşağı olamaz. Bunu akleden, inanan ve tasdik eden kişi için böyledir. Fakat bu şeyleri akledip hatırlarsak veya kalplerimiz nitelenen bu şeyleri idrak edip tasdik ederse, işler sonuca varıncaya (kıyamete) kadar, dünyaya ait hiçbir şeye dönüp bakmazdık!

Cennet ve cehenneme girmek üzere mahlûkâtı yaratan Allah sayesinde, bu makamlara ulaşabiliriz. Kulların en son varacağı yer, varmak üzere yaratıldıkları yerdir. Cemal, nur, güzellik, zatı baki olan, celal ve azamet sahibi Rahmân ve Rahîm olan Allah'tan diliyoruz ki; çabalarımızı kendi katında saadetle sonuçlandırısın.

29. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Eğer gerektiği gibi hakkıyla Allah'tan korkarsak, biz iyiyiz ve sağlıklıyızdır.

Şüphesiz mektubun bana geldi. Mektubunda; "ben gerçekten seni seven, senin nasihatlerini dinleyen ve senin yetiştirdiğin kimselerdenim. Bunun nedeni, "Allah'ın aramıza koyduğu İslam bağıdır" diyorsun. Nispet edilenlerin en iyisi ve insanları birbirine bağlayan, insanların bağını Allah'ın bağı ile güçlendiren en faziletli şey, İslam'dır.

30. Miras paylaşılmadan önce azat edilen cariye bir anneden başka varisi bilinmeyen bir adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Miras hakkını engelleyecek biri ortaya çıkmadığı sürece adamın cariye annesi onun mirasçısıdır.

31. İki ölçek buğdayı bir dirheme borçla satan ve daha sonra ödeme zamanı geldiğinde borçlunun "benim buğdayım var, istersen sana şuan ki fiyatla buğday veririm, istersen de buğdayı satar parasını veririm" cevabını alan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Şüphesiz bunun bir zararı yok. Çünkü o para, satıcındır. Onun parasıyla dilediği malı alabilme hakkı vardır. Borçlu adam para yerine beş ölçekten fazla buğday verse bile bunun bir zararı yoktur.

32. Sürüleri bilinen bir satıcıdan tamı tamına 100 koyun satın alan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Satıcıya düşen, dilediği sürüden istediği miktarda koyunu alıcıya vermektir. Alıcının koyunları teslim almadan satmasında bir sakınca yoktur. Ancak satıcının elinde koyunlar mevcut olmayıp da belirli bir süre tayin edilmişse o müstesna. Malın hazırda bulunduğu alışverişte bir sakınca yoktur. Mal hazırda olmadan yapılan alışverişin mekruh olması, alışverişin eksik olduğundandır. Malın satıcının yanında hazır bulunduğu durumda alıcının satıcıya; "senden satın aldığım yüz koyunu falan kimseye geri ver" demesinde bir sakınca yoktur.

33. Bir cariyesiyle cinsel ilişkiye girip boy abdesti almadan ikinci bir cariyesiyle ilişkiye giren adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

İkisini bir arada bulundurmadığı sürece bunun bir zararı yoktur.

34. Bir cariyesiyle cinsel ilişkiye girdikten sonra onu evden çıkarıp ikinci cariyesini çağırıp onunla birlikte olmak isteyen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bunun da bir sakıncası yoktur.

Hayız'dan temizlenmek üzere banyoya girip sadece başını ve avret yerini yıkamış ve vücudunun geriye kalan yerlerine henüz su değmemiş kadınla birlikte olmak isteyen kocanın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Kadın bir bütün olarak yıkanmadan, adamın o kadınla ilişkiye girmesi uygun değildir.

35. Hangi pozisyonda cinsel ilişkiye girilir diye benden açıklama istiyorsun?

Cevap:

Arkadan olmadığı sürece dilediği şekilde hanımıyla beraber olabilir. Arkadan ilişkiye girmek uygun değildir. Ayrıca ilişkiden önce Allah'ın adını an!

36. Boy Abdesti almadan ikinci bir defa hanımıyla birleşmek isteyen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Cinsel organını yıkayıp abdest alsın. İkinci bir defa birleşmek istemiyorsa boy abdesti alsın. Boy abdesti alacaksa önce ön ve arka avret bölgelerini yıkasın, sonra ellerini suya batırmadan avucunu yıkayıp başına su döksün!

37. Boy Abdesti aldıktan sonra namaz için ayrıca abdest almak gerekir mi diye soruyorsun?

Cevap:

Boy abdesti almak yeterlidir.

38. Bir adamın boy abdestine yeterli gelecek su miktarını soruyorsun?

Cevap:

Şüphesiz, küçük olmayan bir *sevr* (eski dilde küçük kap) dolusu su, boy abdesti için kâfi gelir. Boy abdesti aldığı anda saçını ve sakalını ov! Elbiseye su sıçratmaya gerek yoktur. Zira yatak ve elbise cünüp hükmünü almaz.¹¹⁸

39. Cinsel ilişkiden sonra elbiseye dokunmak uygun mudur diye soruyorsun?

Cevap:

Eğer cinsel organına dokunmuşsan, ellerini yıkamadan önce elbisene dokunma. Bil ki; cinsel ilişkiden sonra, elbiseye dokunmadan önce, adamın ellerini yıkaması müstehaptır.

40. Gece namazlarının en faziletli olanını beyan etmemi istiyorsun?

Cevap:

Şüphesiz, bana ulaşan habere/rivayete göre gece namazlarının en faziletlisi uykunun ilk devresidir. Yine bize ulaşan habere göre uykunun ilk devresinde bir münadi (melek) şöyle çağırır; “*Yok mu dua eden? duası kabul olsun! Yok mu mağfiret dileyen? günahları af olsun! Yok mu tövbe eden? tövbesi kabul olsun*”.

41. İmamdan bir rekâtla geride kalıp ikinci rekâtta ulaşan adamın durumunu soruyorsun?

¹¹⁸ Elbise ve yatak temiz ise onları yıkamak gerekmez. Zira cünüplük hali insanlar içindir, eşyalar için değil.

Cevap:

İmamın selâmından sonra geride kaldığı rekâtı tamamlasın.

42. Cuma namazı, imamla kılınan iki rekâttır. İmamla beraber iki rekâttan birisine yetişmeyen kişi, birinci namazını tamamlasın (öğle namazı).
43. Bil ki, Cuma namazı, Allah'ın müminlere farz kıldığı bir ibadettir. Şüphesiz bize ulaşan habere göre, Cuma günü imam camiden çıkıncaya kadar, Yazıcı Melekler camilerin kapıları üzerine camiye gelen ilk müminlerin sevaplarını yazar.

İmam camiden çıkınca, Melekler sevabın yazıldığı kitabı kaldırırılar. İnsanlar kendi aralarında “muhakkak cuma gününde öyle bir saat vardır ki mümin kişi o saatte Rabbine dua ederse, duası kabul olur” diye konuşuyorlar.

İbn Abbas'tan rivayet edilen habere göre; O saat, imamın namaza kalktığı saattir. Bu da insanların saflarını düzenledikleri ve en meşgul oldukları zamandır.

44. İhtiyaç duyduğun şeyleri bana yaz!

Bil ki; Allah'ın seni doğru yola muvaffak etmesi, hoşuma gider. Doğru yolu bulman ise yüce Allah'ın sayesindedir.¹¹⁹ Büyük ve yüce Allahtan diliyoruz ki bizden razı oluncaya kadar bizi ve seni en iyiye en güzele muvaffak etmesidir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.¹²⁰

¹¹⁹ Hidayet Allah'tandır.

¹²⁰ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 82-90)

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

45. Câbir b. Zeyd'den Gıtrîf b. AbdurRahmân'a,

Sana selâm olsun,

Senin ile beraber kendisinden başka ilah olmayan, Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı, ona tevekkül ederken güzelce itimat etmeni tavsiye ederim. Allah hakkında hüsnü zanda bulunmak ona güvenmektir. Her kim ki Allah hakkında suizanda bulunursa, onun güveni, (Allah'a değil) hiçbir şekilde işine kâfi gelemeyecek kimseyedir. Allah, hakkında suizanda bulunanları mahvedip hüsrana düşürür. Allah'tan sakın, Onun için kenarda olma (emrinden uzaklaşma), nasihatte dost doğru ol! Ne aldanan, ne de aldatan ol!

46. Bil ki; cahil ahmak, hile ve tuzakların yaratanını aldatmak isteyen kişidir. Cahillik, onu münafıklığın kapısına düşürür. Bil ki münafıklar için, farklı menzillere giden kapılar vardır. Münafıklar içinde olup Allah'ın emrini küçük gören bazı insanlar bu davranışlarıyla İslam'da Allah'a muhalefet edenlerdir. Münafıklığın ne olduğunu bilmek isteyen kimse münafıklığı öğrenebilir. Bu, bazılarında ahlak haline gelir ve İslam'da onunla ahlaklanır.

47. Bil ki; insanların nefsinde münafıklık kapılarının en küçüğü, verilen söze muhalefet etmektir. Allah, onunla insanlara bir şeyler öğretir. İnsanlar bilirler ki onun varacağı (kötü) yer, yaptığı yanlışlar yüzündendir. Bu yanlışlar, insanların yanında ve kendi nefislerinde münafıklığı küçük görmeleri sebebiyledir. Akıl sahipleri bilirler ki, bunun dışında Allah katında münafıklık kapılarının büyüklüğü oranında, verilen sözde durmamaktan daha büyük olanları da vardır. Bu işleri zihninde tut ve akıbetlerini/sonlarını düşün! Birçok işi terk edenin terki gibi sen de münafıklığı terk et ve ondan sakın! Yaptıklarıyla Allah'ın kızgınlığını üzerine çeken kişiye muhalefet etmek için Allah'ı tenzih et!

48. Bil ki; kullar, körler konumundadırlar. Onlardan akıllı olanlar, istidrac¹²¹ korkusundan üzüntü çeken, ağlayan ve korkan kişilerdir. Eğer Allah'ın kitabındaki konumunu/değerini tanıyabiliyorsan yap! Çünkü kulların konumları/değerleri Allah'ın kitabında açık ve nettir. Zellelerden¹²² ve ayak kaymalardan kurtulanlar bunu iyi bilirler.
49. Bil ki; Cebbar olan Allah, işlerinde kendisine samimi olanlara, öyle bir iş yapar ki, o iş vasıtasıyla Allah indindeki konumlarını Allah'ın kitabında tanırlar. Hidayet arayanlara hidayet meşalesi olmaya devam ederler. Büyük yola tutunurlar; o yollar onlara hizmetkâr kılınıncaya kadar Allah, büyük yolda nurunu onlara bildirir. Onlar irfanla boyun eğler ve kalpleri onun üzerine mutmain olur. Ta ki Allah topluca nispetlerini ve insanların nispetini bildirinceye kadar hidayet ve sebatın artması için onlara açık ve geniş bir yol beyan olunur. Onlar da Allah'ın emrini tanıdılar. Meleklerin bilmediği Allah'ın kullarına olan nispetini de bildiler. Her anın, her zellenin ve kelimelerin yerlerini tanıyınca kadar.
50. Eğer gücün yetiyorsa sana faydası olmayan bir şeye taraf olma! Sorumlu olduğun işi yap! Allah indinde üstünlüğünü göstermekten sakın! İslam'da, kendin için bir fazilet görme! Çünkü kim bu konumun süsünde olursa o, faziletinin artmasının peşindedir. Kim bu durumda ise Allah'ın ona olan nefreti büyür. Kullara kötülük olarak, diğer kullar üzerine kendilerine bir üstünlük görmeleri yeter. Allah onları onunla sınamış ve onları ona has kılmıştır.
51. Bil ki, nefsin ve amelini küçük ve hakir gören kimse, Allah indinde gıpta edilen bir şerefe ulaşır. Allah'ın kitabıyla kalbini tamir ettiği şeyi anlamaya çalış! Şüphesiz Allah'ın kitabını okuyan, kendi konumunu bilen kimsedir. Ona cahil olan ise, dili onu okusa da emirlerini anlamayan kişidir. Zillet ve hata ehlinin hatalarını telafi ettiği şeyle (tövbe ile), Allah'ı kızdırdığımız şeyde rahmet ve fazlından hatalarımızı telafi etmeyi ondan diliyoruz.¹²³
52. Hamt, Salât Ve Selâmdan Sonra,
- Eğer Allah'ın fazlını ve faziletlerini tanırsak, iyiyiz ve sağlıklıyızdır. Mektubun bana geldi. Mektubunda iyiliğinden ve afiyetinden bahsediyorsun. Bunun üzerine Allah'a hamd ediyor ve sevgisine uygun kereminin tamamını

¹²¹ Tasavvuf istilahında, günahkârların harika hallerine istidrac, evliyanınkine ise keramet denir

¹²² Zelle sözlükte "sürçme, sürçüp kayma, yanılma, yanlış, ufak suç, ayrılmak ve uzaklaşmak" demektir. Allah'ın emirlerine karşı gelme kastı olmaksızın yapılan sürçmeler.

¹²³ Kişi Allah'a karşı gelme kastı olmaksızın hata eder sonra da öyle bir pişmanlık duyar ki acı içinde kıvrınır ve tövbe eder. Kulun hatasından dolayı hissettiği her acıyı Allah mükâfata dönüştürür. Kişi tövbe ve vicdani rahatsızlığı ile kaybetme kuşağında kazanmış olur.

diliyorum. Ta ki bununla (sevgisine uygun kereminin tamamıyla) bizi devam ettirsin.

53. İki elbiseye karşılık bir bürd (aba) ile selef akdi¹²⁴ yapan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Eğer (selef akdi yaptığı) abalardan başka bir şey verirse bu uygun değildir.

54. Hububat cinsinden bir şeyin buğday ile gecikmeli olarak borçla satılmasını soruyorsun?

Cevap:

Bu uygun değildir (çünkü burada gecikme faizi "*ribe'n-nesfe*"¹²⁵ vardır).

55. Abdesti olmayan ve yanında hazır suyu da bulunmayan bir adam Cuma gününde imama yetişir. Suyu ararsa imamla kılacağı Cuma'yı kaçıır. Bu takdirde toprakla teyemmüm alıp namaz kılabilir mi diye soruyorsun?

Cevap:

Hayır! Ömrüme yemin olsun ki, suyun bulunduğu köylerde (yerleşim alanlarında) teyemmüm olmaz. Teyemmüm ancak çölde olur. Su yoksa önce suyu araştırın, ardından ilk namazını kılın. Hayır, Allah'a yemin ederim ki abdest almadan teyemmüm etmesine ruhsat veremem. Abdest almadan Cuma'ya gelen adama ne oluyor ki?!

56. Şirk dönemlerinde (müşrik iken), bir kadınla zina yapan adamın durumunu soruyorsun ve diyorsun ki; "daha sonra her ikisi de Müslüman olurlarsa, bu adamın o kadınla evlenmesi uygun mudur?"

Cevap:

Bu, İbn Abbas'ın "başlangıcı zina sonucu nikâhtır" dediği durumdur.

57. Sabit bir umre yaptıktan sonra ehline (evine) dönen adamın durumunu soruyorsun ve diyorsun ki; "adam evine döndükten sonra hac yapmak isterse, temettü haccı¹²⁶ yapabilir mi?"

¹²⁴ Bedelin peşin olarak ödenmesine rağmen malın daha sonra verilmesine dayalı bir alışveriş türüdür.

¹²⁵ Ribe'n-Nesfe: Gecikme faizi. Misal Kışın bir kile buğdayı yazın bir buçuk kile vermek üzere satın almak. Bu alışveriş tarzı caiz değildir.

¹²⁶ Temettü' kelimesi "yararlanmak, istifade etmek" anlamına gelmektedir. Temettü' haccı ise, bir hac mevsimi içerisinde ayrı niyet ve ihramlarla umre ile hac yapılmasına denir. Hanefilere göre temettü' haccı ifrat haccından; kıran ise her ikisinden daha faziletlidir. Temettü' haccı yapmak isteyen kişi hac mevsimi içinde umre yapmaya niyet ederek ihrama girer. Kâbe'yi tavaf eder, sa'y yapar ve traş olarak ihramdan çıkar. Daha sonra aynı hac mevsimi içinde, terviye günü hac için ihrama girer. Bundan önce

Cevap:

Eğer Arefe günü oraya yetişirse temettü haccı yapma imkânı kalmaz. Yok, eğer ondan (Arefe'den) önce oraya yetişirse Mekke'de birkaç gün ihramlı kalması hoşuma gitmez. O zaman temettü yapsın. Temettü, hac ile umrenin aynı yılda olmasıdır.

58. İhtiyaç duyduğun şeyi bana yaz. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun.¹²⁷

ihrama girmesi daha faziletlidir. Zilhiccenin 8. günü Arafat'a gider ve daha sonra hac vazifelerini yerine getirir. Arafat ve Müzdelife vakfesinden sonra, bayram günü Akabe cemresini taşlar, kurban keser ve tıraş olarak ihramdan çıkar.

¹²⁷ el-Cabiri, Şeyh Ferhân b.Ali (2013) Resailü İmam Cabir b.Zeyd el-Ezdi, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 91-96)

BEŞİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

59. Câbir b. Zeyd'den Haris b. Amr'a,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı, kendisiyle Allah'a ulaşılan, sıdkı/doğruluğu tavsiye ederim. Şüphesiz Allah sabredencilere mükâfatlarını hesapsız bir şekilde verir. Sabredenciler, işlerinde Allah'a tevekkül edip bütün durumlarında Allah'ın hükmettiği kaderine rıza gösterme makamına ulaşmışlardır.

60. Allah'ın takvasına sımsıkı sarıl! Şüphesiz Allah indindeki bilmediğin ikramların fazlasına ve gözlerin aydınlandığı şeye, onunla (takvayla) ulaşılır. Bütün bunlar, Allah'ın (kendilerini) bildiği sıdk ve ihsan sıfatına sahip olanlar içindir. İlmi her şeyi kuşatan Allah'tan, ilmiyle ihata ettiği günahlarımızı affetmesini dileriz.

61. Hamd, Salât ve Selâmdan Sonra,

Şüphesiz bizler, iyiyiz ve sağlıklıyız. Allah ihsan sahibidir ve övülendir. Gerçek şu ki mektubun bana geldi. Mektubunda iyi olduğunu zikrediyor ve aramızdaki münasebetin kadrini yüceltiyorsun. Bunu düzelttiği için Allah'a hamd ediyor ve salahın (iyiliğin) fazlasını ondan diliyoruz.

62. Yanımızdaki konumunu zikretmene gelince, bunu biliyor ve yapılan her şeyi göz önünde bulunduruyoruz. Eğer Allah'ın insanlardan din ve dünya şerefini kısmet ettiği on yardımcını, o işe uygun kılınmışsa, yapılan her şeyi dikkatte aldığımız içindir.

Allah seni mantığı sabit, görüşü faziletli, akıllıların en hayırlısı yapsın. Allah'a hamd olsun ki; din ve nasihat fıkında, Allah'ın seni belirli bir noktaya getirdiğini ve içinde işlerin faziletini umduğun durumun son safhasına ulaştığını haber veriyorum. Allah üzerindeki nimetini tamamlasın ve fazlını da arttırsın! Afiyetini, rızasını, hak yolda olmasını arzuladığımız ve içimizi ferahlatan

sevdiğimiz kişilerdensin. Sen bizim efendimiz, eski dostumuz ve yaşlı olanımızsın. Her fayda ve zararda bizi temsil edeceğini umduğumuz kimsesin. Allah bize verdiği nimetlerini tamamlasın ve bizden razı olacağı şükürümüzü arttırsın!

63. Mektubun bana geldi. Mektubunda güç yetirdiğim hiçbir nasihati senden esirgemememi istiyorsun. Ömrüme yemin olsun ki; sen bunun için ehilsin.
64. Namaz vakti girmiş ve namazı kaçıracağından korkan, sudan uzaklaşmış ve yanında az su bulunan cenabetli adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Sana haber veriyorum, yanında az su bulunan adam, susayacağından korkuyorsa Allah'ın emrettiği şekilde teyemmüm alsın. Yok, eğer susayacağından korkmuyor ve yanındaki suda bütün bedenini yıkamaya yetmiyorsa, şüphesiz bizden önceki Müslümanlar avret yerlerini yıkar sonra namaz için abdest alır ve daha sonra namaz kılarlardı. Suya ulaştıklarında ise boy abdesti alırlardı.

65. Teyemmüm alıp namaz kılan ve namaz vakti çıkmadan suya ulaşan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu konuda sevdiğim (benimsediğim) görüş; namazı kaçıracağından korkana kadar suya ulaşmadan teyemmümle namaz kılmamasıdır.

66. "Teyemmümle namaz kılan ve namaz vakti çıkmadan suya ulaşan adamın namazını iade etmesi gerekir mi?" diye soruyorsun?

Cevap:

Eğer dilerse yıkansın, ardından namazını kılsın. Yok, eğer kıldığı namaza itimat ederse, zaten namaz kılmıştır. Fakat bu konuda sevdiğim şey, eğer namaz vakti çıkmamışsa önce boy abdesti alıp sonra namaz kılmasıdır.

67. "Tüm guslüne yeterli gelemeyecek kadar az suya sahip olan ve başını yıkadığı su bir kapta toplanmışsa, adam o suyla diğer vücudunu yıkayabilir mi?" diye soruyorsun?

Cevap:

Sana haber veriyorum ki, cenabetinde başını yıkadığı suyla (kullanılmış/musta'mel suyla) bedenini yıkaması mekruhtur. Hayızlı kadın da

bu konuda böyledir. Ona da kullanışmış/mutsa'mel su, mekruhtur. Ancak cârif (akan) su ise o müstesnadır. Bunu kullanabilir.

68. Avret yerlerine dokunduğu halde namaz kılan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Elbise üstünde olması hariç bu durum kerih görülür (caiz değildir). Avret yerine dokunduğu halde namaz kılan kişi, gidip abdest alsın ve namazını iade etsin. Ama eliyle koltuk altlarına dokunmuş kişinin namaz kılmasında bir sakınca yoktur.

69. Kılmış olduğu akşam, yatsı ve sabah namazında Kur'an'dan herhangi bir şey okumayan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Şüphesiz bu konuda sevdiğim şey namazını iade edip Kur'an'dan bir şeyler okuyarak kılmasıdır. Çünkü o, sünneti terk etmiştir. Ancak okuma-yazması olmayan veya ne dediği anlaşılamayan biri ise o başkadır. Çünkü Allah her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılmıştır.

70. Farz bir namazın edasında rükûa gitmeyen ve ona tabi olan cemaatinde ona uyup rükûa gitmediği bir kavmin imamından bahsediyorsun?

Cevap:

Şüphesiz hoşuma giden (yapmaları gereken) sünnete muhalif gittikleri bu konuda namazlarını iade etmeleridir. Kim ki rükûu, secdeyi, kıraatı ve ya kaadeyi (oturuşu) terk ederse içinde sünnete muhalif gittikleri bir işte insanların istikamet üzerine olmaları mümkün değildir.

71. 50 ölçek daha çok veya daha az buğday üzerine selef akdi¹²⁸ yapan malı teslim alma zamanı geldiğinde 25 ölçek buğday ve diğer 25 ölçek yerine parasını alan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Sana haber veriyorum; İbn Abbas'ın delikanlısı İkrime, İbn Abbas'ın şöyle dediğini zikreder; ya buğdayının ya da parasının tamamını alsın. Ancak ben belirli miktar karşılığında buğday üzerine selef akdi yapan ve belirlenen ölçeklerin parasını veren malı teslim alma zamanı geldiğinde buğdayın bir kısmını alıp diğer bir kısmından vazgeçen adamı bundan men etmem. Çünkü adam malından dilediğini alır ve dilediğinden de vazgeçebilir, bunun bir zararı

¹²⁸ Belirli şartlar içerisinde paranın peşin, malın vadeli olmasıdır.

yoktur. Allah niyetlerine göre onları mükâfatlandırır. Ancak buğdayın bir kısmını alıp diğer bir kısmını yeni fiyatla kıymetlendirerek buğday yerine para alması mekruhtur. Ama para miktarı belli, ölçek miktarı belli olmayan selef akdi mekruhtur. Allah kullarını niyetlerine göre mükâfatlandırır veya cezalandırır. Allah seni ıslah etsin!

72. Bil ki; sen öyle bir yerdesin ki adımı zikretmeni istemem! Sana yazdıklarımın hiçbir şeyi rivayet etme! İhtiyaç duyduğun şeyi bana yaz. Seni sevindiren ve seni razı eden şey hoşuma gider. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun!¹²⁹

¹²⁹ *el-Ca'birî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013); *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (s. 97-102)

ALTINCI MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

73. Câbir bin Zeyd'den Anife'ye,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı, doğru/dürüst ve iktisatlı/tutumlu olmanı tavsiye ederim. Çünkü böyle davranmak onunla Allah'a ulaşılan şeyin en faziletlisidir.

74. Bil ki; Allah için işlerin en sevimsisi, Allah'ın yasakladığı şeye son vermek ve hükmünü azimet kıldığı şeye sınıksız sarılmaktır. Mektubum sana geldiğinde, Allah'ın senin kulağında, gözünde, kalbinde ve diğer organlarında farz kıldıkları şeyler seni ilgilendirsin! Sana gerekli olandan üşenme! İhtiyaç duymadığın şeyi elde etmeye çalışma!

Şüphesiz yoksul olan muhtaç, gereksinim duyduğu şeyden istiğna eden ve ihtiyaç duymadığına da kendini muhtaç eden kimsedir. Bu da bir korunağa tutunamayan ve sağlam bir kulpa yapışmayan kimsenin konumudur. Eğer uzuvlarının bilmesine (kıyamette aleyhine şahitlik edeceğine) rağmen arzın muhafızlarını (yeryüzünü koruyan meleklerini) akıbetinin övülmesine sebep olan şeye şahit yapmak istiyorsan yap!

Şüphesiz Allah onları (melekleri) güzel dilli kılmıştır. Doğruların doğruluğunun fayda verdiği ve yalancıların yalanlarının zarar verdiği yerde Allah onları konuşturur ve yalancıların yalanları kendilerine vebal olur. *“De ki (yapacağınızı) yapın. Amellerinizi Allah da Resulü de müminler de görecektir. Sonra görüleni ve görülmeiyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de o size yapmakta olduklarınızı haber verecektir”*¹³⁰ Hüsrana uğrayan kişi dünyadaki taksiratından dolayı zarar eden kimsedir.

75. Marifet ve basiretten sonra, onu terk etmekle ve ona körlükle dönen kimsenin durumuna düşmekten sakın ve Allahtan kork! Bu hususta O (c.c), şöyle buyurur: *“İmanınızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyleyse inkâr etmiş olmanız yüzünden dolayı tadın azabı(denilir).”*¹³¹ Buda körlüğü hidayete tercih etmeleri karın yerine zararı satın almaları yüzündendir. *“Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girmemişlerdir.”*¹³²
76. Eğer yapabiliyorsan sadece Müslüman olarak can ver! Fakat bunu ancak Allah'ın yardımıyla elde edebilirsin. Çünkü İslam barış ve selâmettir. Eğer İslam'ın ehli densen, onun edebini almalı ve ahlakı üzerine sebat göstermelisin. İslam'da sebat göstermeden ve uğruna ölümü göze almadan (İslam'ı) sahiplenen kimse reddedilir. Bütün herkes İslam'ın hakkını itiraf eder. Kim bu konuda cahil ise (mazeretinden dolayı) Allah'ın itabı ona az olur.

Kim İslam'ı hakkıyla tanır ve nefsinde de ikrar ettikten sonra hakir görürse Allah'ın ona itabı büyük olur. Ve bu durum onun için bahtsızlık olur. Çünkü kendisinden daha fazla Allah'tan uzak olan ve kendisinden daha fazla azabın kendilerine sabit olduğu kimseleri bilmez.

77. Allah'tan sakın! Nefsimiz üzerine şahit kıldığımız şeyde, Allah bizden samimiyet ve ihlâsı görmezse, bizlerden daha fazla, Allah'a düşman olan kimse olamaz. Ve kendin için korktuğun şeyde Allah'a karşı güzel mazeretli ol! Allah'ın ilklerden (ilk Müslümanlardan) geri çevirmediği (kabul ettiği) mazereti sonrakilerden de geri çevirmez.
78. Bil ki; mazeretlerin en faziletlisi korku ve ürkeklik içerisinde yapılan mazerettir. Nefsinin tehlikeye gireceğinden korkmayan ve büyük bir mazereti sunamayan kimsenin mazeretini, Allah kabul etmez. Allah için günahlardan kurtulmaya çalışanların en faziletlisi ve en büyük tartışmacı olan, korkudan dolayı Allah'tan yardım dileyen kimsedir.
79. Bil ki; kul, Allah'ın nasihat, şiddetli tedbir, en büyük mükâfat, en az zahmet ve en az kayıpla yaptığı müdafaayı yapamamıştır. Bu da, dünya ve ahretin içindekiler ve üstündekilerle beraber Allah'a ait oluşundandır.

Büyük Rabbin zenginliği öyle bir dereceye vardı ki kullarına dünyasından verdi. Sonra fazlından verdiği şeylerle ne yapacaklarını görmek ve onları imtihan etmek için kendilerine verdiği şeyle onları borçlandırdı.

¹³¹ Al-i İmran,106

¹³² Bakara, 16

80. İşinde akıllı ve karalı ol! Allah'tan başka güç ve kudret verecek kimse yoktur. Çünkü akıllıların en faziletlisi muttaki olandır. Ahmakların en üstünü fütursuzca günah işleyendir. Zenginliğin en iyisi gönül zenginliğidir. Fakirliğin en fazlası gönül fakirliğidir. Nefsiyle zengin olan hüsnü zan sahibi olur. Gönlüyle fakir olan suizan sahibi olur.

Müminler herkes tarafından bilinen iyi bir iş üzerindedirler. Bütün durumlarda onlara üstünlük tanınır. Allah müminleri kendisi için seçmiş olduğu güzel şeyler üzerinde sabit kılmalarıyla onları üstün tutmuştur.

Allah'ın onunla nefsini övdüğü hiçbir şey yoktur ki; Allah onu müminlere bahşetmiş olmasın ve en üstün nasibi kendilerine ayırmış olmasın.

81. Bundan sana verilene ve alıştığın şeye bak!

Rahmân ve Rahîm olan Allah'tan bizden önceki Müslümanlara merhamet ettiği şeylerle bize de merhamet etsin. Karşılıksız verdiği ve taksim ettiği hayrı ve ezeli ilminde bizim için sebkât eden iyiliği bize arttırsın.

82. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Allah'ın bize olan fazlından ve bize armağan ettiği şeylerden dolayı iyiyiz ve sağlıklıyız. Senin önemseydiğin kimse ise olduğunuz ve olmasını istediğin gibidir.

83. Mektubun bana geldi. Mektubunda iyi olduğundan ve bütün işlerde Allah'ın seni güzel imtihan ettiğinden bahsediyorsun. Bunun üzerine Allah'a hamd ediyor ve bizden razı olacağı nimetlerin, sevabının tamamını istiyoruz.

84. Sorduğun soruda gönlünü tatmin edecek şeyi (cevabı) sana tebliğ etmemi istediğin mektubun bana geldi. Bu (gönlünü tatmin edecek cevap) ancak Allah ve minneti sayesinde olur.

Bu konuda insanların diğer insanlardan rivayet ettiği şeyden başka bir şey yoktur. Bizim görüşümüze gelince bu konuda en noksan görüşlü olanlar bizleriz.

85. "Çift cinsiyetli bir kişinin hem erkekle hem kadınla cimada bulunması durumu had cezasında diğerleriyle bir midir?" ve "bundan tövbe ettikten sonra zinaya yaklaşmadan bu kadını nikâhlamak caiz midir?" soruna gelince.

Cevap:

Onlar için bu fiil tespit edilirse her üçüne de (kadın, erkek ve çift cinsiyete sahip kişi(hünsa müşkül)) had cezası birdir. Bu hünsa müşkül'ün nikâhına gelince her Müslüman için kerih görülür.

86. Horasan toprağından ve kocası olan bir kadını zikretmene gelince; diyorsun ki “kadın horasan toprağından çıkar. Kendileri de kible ehli olmalarına (yani Müslüman) rağmen kible ehline savaş açmış olan bir yere gider ve orada evlenir. Bu da onların dinidir (mezhep inancıdır). Sonra kadın Horasan’a döner ve bakar ki ilk kocası vefat etmiştir. Bu kadın tövbe ettikten sonra bir Müslüman erkeğın onunla evlenmesi uygun mudur?

Cevap:

Bu bütün Müslümanlara haramdır. Bu tür meseleleri bana yazman hoşuma gitmez.

87. Çadır ve obalara girerken izin ve selâmı zikretmene gelince, “izin istenir mi? selâm verilir mi?” diye soruyorsun?

Cevap:

Onlar evlerdir. Ehline selâm verin ve izin isteyin.

88. Hanımını boşadıktan sonra, tam iki yıl emzirme üzerine anlaşılan adamın kadına bu iki yılda evlenmeyeceksin şartını koşması uygun mudur?

Cevap:

Şayet kadın evlenir ve hamile kalırsa bu (iki yıl) tamamlanmadan çocuğı sütten kesmek zorunda kalır demene gelince, (bununla beraber) kadına (evlenmeme) şart çirkindir. Eğer (kadın) şartı kabul ettikten sonra evlenirse günah işlemiş olmaz (çünkü böyle bir şart geçersizdir). Evlilikten önceki süt verme ücreti hesap edilir (almaya hak kazanır). Evlilikten sonrası için ise çocuğın babası dilerse cömertlik edip hesap eder (öder). Eğer kadın dilerse hamilelikten önce verdiği sütün ücretini cömertlik yaparak almayabilir. Bu kabullenen için güzel bir davranıştır.

89. İddet süresi bitmeden önce, “senden başka kimseyle evlenmeyeceğim” diye verilen söze gelince?

Cevap:

İkisi de buna azmettiler. Bu zorunluluk gerektiren bir nikâh değildir (bu şart geçersizdir). İddetin bitiminden sonra kadını nikâhlarsa, hâkim aralarını ayırır (çünkü iddet çeken kadına evlenme teklifini yapmak haramdır). Sonra kadına dönmek ve onunla evlenmek hoşuma gitmez.

Allah’a yemin ederim ki; büsbütün olarak kadını terk etmek daha çok hoşuma gider. İbn Abbas şöyle diyordu; “eğer verdikleri misakı (evlilik sözü)

terk ederlerse ve kadının çekmiş olduğu iddet süresi kadar bir süre daha geçerse o kadını nikâhlamasında bir sakınca yoktur.” Şüpheli durumu terk etmek, daha çok hoşuma gider.

90. Kılıç veya sopayla bir adamı dövüp yaralayan, yaraların iyileşmesinden sonra yaranın diyetini ödeyen ve bundan sonra kendisine (bir başkası tarafından) zulmedilir yaralar tekrar nükseder ilk yaralarda tam iyileşmediğinden dolayı ölen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

İbn Abbas şöyle diyordu; “Ömer b. Hattab (r.a) bu konuda iki yıldan sonra (yaralanmanın üstünden iki yıl geçmesinden sonra ölen adam için) şöyle hüküm vermiştir: Yarasından dolayı alınan diyet sonraki diyeti azaltmaz. Ancak o, bundan dolayı verilmiştir (yani yaralamanın ardından ilk diyet verilmiştir).

91. Bir topluluğa namaz kıldırırken Ümmü'l-kitap'tan (Fatiha'dan) başka bir şey okumayan ümmi bir imamın durumunu zikrediyorsun ve diyorsun ki onunla namaz kılanın namazı tamam mıdır? Yoksa iade etmelidir mi?

Cevap:

Namazını iade etmelidir. Çünkü sünnete muhalefet etmiştir. Sünnette muhalefet edilen şeyde geçersiz kılır.

92. Kiraâtı karıştıran sarhoş imamın durumuna gelince?

Cevap:

Namazlarını iade etsinler. Ne kötüdür ümmi ve sarhoş olan imam! Bunlardan hiç kimse imamlık etmesin ve hiç kimse onlara tabii olmasın!

93. Üzerinde çokça mal (borç) olan bir mal sahibinin (borç verenin) hayatta veya ölmüş olduğunu bilmeyen adamın durumunu soruyorsun. Borçlunun yanındaki malın da zekât var mıdır?” diye soruyorsun?

Cevap:

Borç verenin malından, borçlunun zekât vermesini sevmem! Çünkü o mal onun üzerinde bir borçtur.

94. Yanındaki mala ne yapsın sözüne gelince?

Cevap:

Sahibi gelinceye kadar elinde tutsun, onu (mal sahibini) akrabalarından ve kavminden sormayı ihmal etmesin. Şüphesiz biliyorsun ki; Malını istediğinde vermek için, kıymetlendirip sadaka olarak vermen sana vacip değildir.

95. Kendisine çocuk doğuran cariyesini zina yapmakla suçlayan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

İbn Abbas bu konuda çok şiddetli bir söz söyler ve şöyle der: cariye, o adama haram olur.

96. Bir cariyeyle ortak olan iki adamdan birisi cariyeyle cinsel ilişkide bulunur ve cariye ondan hamile kalır. Diğer ortağı benim cariye bakireydi bekâretini bozdun bakireliği onun fiyatını yükseltiyordu ve hamileliği belli oluncaya kadar zaman geçti (diyorsun).

Cevap:

Onunla cinsel ilişkide bulunan zinakardır. Eğer evli ise recmedilir. Bakire iken en yüksek değeri ile kıymetlendirilerek onunla cinsel ilişkide bulunanın malından fiyatının yarısı alınır. Çocuk doğurduğunda ise çocuğu da kıymetlendirilir. Sonra ortağı değerinin yarısını alır.¹³³

¹³³ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilü İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 103-110)

YEDİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

97. Câbir bin Zeyd'den Nafi' b. Abdullah'a,

Sana selâm olsun,

Seninle birlikte ondan başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Kendi nefsin hakkında bilmediğin şeyleri bilen yüce Rabbin olan Allah'a karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. Yine sana tavsiyem şudur ki; Kalbinin gizlediği, gözlerinin ihanet ettiği, nefsinin gizlediği veya açığa çıkardığı şeylere vakıf olan Allah'tır. O sana şah damarından daha yakındır.

98. Seni bu kadar yakından bilen, gözetleyen, Rabbinin emirlerini dikkate al! En fazla ondan kork! Başkalarından ziyade ondan sakın! Bil ki; O'na itaat edersen Cennetinde Peygamberler, Sıddıklar ve Şehitlerle beraber olursun. Bunlar ne güzel arkadaşlardır. Şüphesiz; Eğer ona isyan edersen seni ateşe sokacaktır, öyle bir ateş ki; *“yakıtı insanlar ile taşlardır. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır”*¹³⁴ Fani ve az olan dünya hayatını mülk edinmeyi bırak! Çok ve baki olan ahiret hayatıyla meşgul ol. Bunu yapabiliyorsan yap!

99. Bil ki, bu da senin istemenle değil; O zaman, mülkü elinde bulundurandan iste! Ondan istediğin zaman korku ve ümit içerisinde olduğunu ona bildir. “Kuvvet, yalnızca en yüce ve en büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir.” Bütün işlerimizde bizleri sadıkların yoluna iletecek, onunla Naîm cennetlerine kavuşturacak amelleri bahşetmesini Allah'tan diliyor ve arzuluyoruz.

100. Hamd, Salât ve Selâmdan Sonra,

Rabbimize and olsun. Muhakkak iyiyiz ve Allah'a hamd ediyoruz ki; bütün işlerimizde arzuladığın gibi afiyet ve selâmetteyiz. Bu da hoşnut olan herkes için geçerlidir.

101. Şüphesiz mektubun bana geldi. Mektubunda aramızdaki dostluk ve hukukun değerini yüceltiyorsun. Yücelttiğin bu hukuk, bir gerçektir. Bunun fazlasını içimizde yaşıyoruz. Biz bu hukuku gözetiyor ve ona samimiyetle sınımsız bağlıyoruz.

102. İhtiyaçlarımı sana yazmam için bana yemin ettiriyorsun ve bunun seni sevindireceğini haber veriyorsun. Allah fazlından sana nimetlerini artırsın, senin verdiklerine karşılık Allah müminlere verdiği (sevabın) tamamı kadar sana da (sevap) versin. İhtiyacım Allah'ın sana afiyet vermesi sevdiğin gibi yaşamakla gözümün nurlanmasıdır.

103. Hiç Hacca gitmemiş ve ölümünden önce malından kendi yerine bir insanın Hac yapmasını vasiyet eden kadının durumunu soruyorsun?

Cevap:

Muhakkak vasiyet etmekle güzel bir iş yapmıştır. Akrabalarından biri de olsa buna ihtiyacı olan birisi onun yerine Hac yapsın.

104. Hür bir kadınla evlenmiş daha sonra bir cariyeyle de nikâhlanan adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Yaptığı iş ne kadar da kötüdür. Cariye ondan uzaklaştırılır. Eğer Cariyeden ayrılmak istemezse o zaman hür kadın kendi başına serbest kalır (yani hür kadın boşanmış olur çünkü hür ile cariye bir arada olmaz).

105. Cariyesini kölesiyle evlendiren, sonra da cariyesinden yararlanmak isteyen adamın (cariyenin sahibi) durumunu soruyorsun?

Cevap:

Cariyenin efendisi kölenin cariyeyi boşamasını emreder. Cariye boşandıktan sonra İddet süresini geçirir ve ardından efendisi dilerse onu alabilir.

106. Kocasını tarafından boşanmadan başka bir memlekete satılan Cariyenin durumunu soruyorsun?

Cevap:

Cariye satılmadan önce efendisi tarafından kocasından boşanması sağlanır. Eğer satış esnasında efendisi hazır değilse ve kocası boşanmamışsa satın alan kişi cariyeyle dokunamaz. Çünkü cariye mehir ve şahitler huzurunda nikâhlayan bir kocası vardır.

107. Cariyesini başka birisinin kölesi ile evlendiren kişinin durumunu soruyorsun?

Cevap:

Cariyesini başkasının kölesiyle evlendiren kişiye cariyesi helal değildir ancak kölenin veya efendisinin cariyeyi boşamasıyla mümkün olur.

108. Sahibi üstüneyken bir insana çifte atan hayvanın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Hayvanın sahibine kısas yoktur. Fakat meydana gelen yaralanma ya da ölüm için hayvanın sahibine diyet lazım gelir.

109. Bir bölgenin halkını Savaş sonucu esir alıyorsunuz ve o esirlerden karı koca ikisi birden ganimet paylaşımında sizden birine düşüyor ve onlar birlikte namaz kıyorlar¹³⁵ bunların nikâhlarının nasıl olacağını bana soruyorsun?

Cevap:

Onların efendisi dilerse ilk nikâhlarını geçerli sayar dilerse de onları ayırır. Eğer efendileri onları ayırırsa kadının iddeti ayrılımlarından itibaren başlar. Her ne kadar bunlar daha önce namaz da birleşmiş olsalar da (Müslüman olmuşlarsa da) ve ilk nikâhları üzerinde kalmışlarsa da bu böyledir. Ama eğer namazdan önce (Müslüman olmadan önce) efendileri onları ayırmış ise üzerlerine talak hükmü yoktur.¹³⁶ Kadını kocasından ayıran Efendi, kadının temizlenmesini beklemek zorundadır.

110. Henüz hayız görmemiş bir kızla evlenen ve gerdeğe girdikten sonra kadını boşayan adamdan bahsediyorsun?

Cevap:

Kocası tarafından boşanmış kadının iddet süresinin dolmasına on gün kala hayız görmeye başlamışsa geçen süre dikkate alınmaz ve süre yeniden başlar. Hayız gördüğü günden itibaren üç hayız süresi beklemek zorundadır.¹³⁷

111. Bana ihtiyaç duyduğun şeyleri yaz! İhtiyaçlarını bana yazman hoşuma gider ve beni sevindirir. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.¹³⁸

¹³⁵ Yani esaretten sonra Müslüman oluyorlar.

¹³⁶ Yani bu ayrılık fesihtir talak değildir daha sonra evlenmek isterlerse tahlile gerek kalmadan yeni bir nikâhla evlenebilirler.

¹³⁷ Hayız görmeden boşanan kadının iddet süresi üç aydır.

¹³⁸ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013) *Resâilü İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdi*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 111-114)

SEKİZİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

112. Câbir b. Zeyd'den Yezid b. Yesar'a,

Sana selâmdan sonra,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı, İslam da sebat göstermeni ve sevip sevmediğin her şeyde ona teslim olmanı tavsiye ederim. Allah'ın emrini ölçüp, biçmeye ve bir başkasını ona tercih etmeye hakkın yoktur.

113. Kendi nefsinden gönüllü olarak Allah'a itaat et! Allah'ın senin üzerindeki Kaza ve Kaderini hüküm olarak kabul et! Allah'ın Hükümünü başka bir şeyle değiştirme, yoksa ona muhalefet etmiş olursun. Nefsine itaat etmekle, kendisini delalete düşüren büyüklerine ve efendilerine itaat eden kimsenin durumuna düşersin. Çok veren ve çok cömert olan Allah'tan, bizden önceki doğru yolda olanlara verdiklerini bize de vermesini diliyoruz. Yine Allah'tan diliyoruz ki bizleri kendisinin vaatlerine ulaşan kimselerden eylesin.

114. Hamd, Salât Ve Selâmdan Sonra:

Şüphesiz biz sana daha önce "Allah sayesinde iyiyiz ve Allah'ın apaçık olan nimetleri kimsenin sayamayacağı kadar çoktur "diye yazmıştık. Nefsimizi ayıpladığımız, kusurlu ve hakir gördüğümüzden başka, onun şükürünü hakkıyla eda edemeyiz. Allah, yalnızca kendisinden yardım talep edilendir.

115. Şüphesiz mektubun bana geldi. Allah'ın seni Ummân Ehlinin başına Yönetici(mali işlerden sorumlu) olarak getirmekle imtihan ettiğini söylüyorsun? Başına getirildiğin işte, adaletli davranmaya çok hırslı olduğunu haber veriyorsun? Ömrüme And olsun ki; Eğer bunu yaparsan senden başkası senin kadar mutlu olamaz. Eğer adaleti kaybedersen, bunun vebalini de, senden başka kimse çekmez. Eğer bu sorumlulukla, Allah'ın, Meleklerin ve Müminlerin yanındaki şerefe ulaşmak istiyorsan bu yolda çaba harca! Çünkü iş başına getirilen hiçbir yönetici yoktur ki; sorumluluğunu taşıdığı işte, iktisatlı davransa

ve adaletle hükmetse yaptığı işin şerefi kadar Allah ona ahiret şerefi bahşetmiş olmasın!

116. Ömrüme And olsun ki; eğer Şeytan seni onda, fesada götürmemiş ise çok şerefli bir işin başına getirilmişsin.

Şüphesiz Şeytanın fesadı kendi aşiretine ve başkalarına zulmeden birini yardımcı almandır. Allah'tan nimetlerine karşılık bizlere boyun eğmeyi rızık olarak vermesini ve doğru yolda olanların mütevazılığını diliyoruz.

117. Gelirinin üçte birine veya yarısına karşılık hurma ağaçlarını dikmek üzere kendisine tarla verilen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu hoş görülme/kerih bir durumdur. Bunun yerine Tarlana ve bahçene bakmak için ücreti belirlenmiş bir adamı tut.

118. Gelirinin üçte birine veya dörtte birine karşılık tarlanı ekmek için Buğday ve öküz (çift sürmek için) verdiği adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu da diğer durum gibi kerih görülür. Ancak ücretini belirlediğin adamı tutman kerih görülmez.

119. Yaptığın masraf kadar, masraf yapan ve tarlana ortak ettiğin adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Adamın tarlada bir süre çalışmasını, çalışırken ara sıra senin işçinin ona yardım etmesini yeterli bulup bundan fazlasını istemediğini söylüyorsun. Bunun bir sakıncası yoktur.

Bazen ortaklardan birisi diğerinden daha fazla iş yapabilir bu ortaklığa zarar vermez; Lakin ortağının fazla bir iş yapmasını şart koşma!

120. Beytülmal'den (devlet hazinesinden) para almak isteyen ve senin de üzerine borç yazıp kabullendiğin adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu kerih gördüğüm bir durumdur. Kendine ait maldan borç ver ve borç verdiği adamda kendi borcunu sana ödesin! Bu daha uygun olur. Ancak zamanı belirlenmiş bir sözleşme geciktirilirse bu faiz hükmündedir.

121. İhtiyaçlarını ve ihtiyaç duyacağın şeyleri bana yaz. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun¹³⁹

¹³⁹ *el-Cabîrî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 115-117)

DOKUZUNCU MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

122. Câbir b. Zeyd'den Abdulaziz b. Sa'ad'a,

Sana Selâm Olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı, Allah'a itaat edilmesine yardımcı olmanı, Onun dinine ve dostlarına karşı hassas olmanı tavsiye ederim. Şüphesiz Allah, dininin ehline işlerinin sorumluluğunu üstlenen, onlara samimiyetle, şefkat ve merhametle davranan, zayi ettiklerini muhafaza eden, ayıp ve kusurlarını örten ehil kimseler var etmiştir. Allah onları mahlûkat arasından seçip ilmiyle onları seçkin kılmıştır. Onlara sıkıntılarında çıkış yolu gösterip zor işlerinde kolaylaştırmış ve tevekkülleri sayesinde rızık kapısı açmıştır. Bu, onların Allah'ın kızgınlığından sakınmaları ve kolay olsun zor olsun her durumda Allah'a itaat etmeleri nedeniyledir.

123. İçerisinde bulunduğun durumda Allah'ın seninle beraber olmasını istiyorsan, Onun dostluğunu kazanacak şeyler yap! Şüphe yok ki, Onunla arkadaşlığını sürdüren kimse başkaları tarafından yalnızlığa itilemez ve daima kendini Onun güvencesinde görüp hiç kimseden korkmaz. En büyük gaye şunu bilmendir; Allah, takva ve iyilik sahibi olursan seninle beraberdir; "Şüphesiz Allah, takva sahibi ve iyilik yapanlarla beraberdir"¹⁴⁰

İsrarla, niyazla, ümit ve korkuyla Allah'ı arzula ve ondan iste! Dua ederken ve bir şeyler dilerken Kerim zatı, güzel isimleri, arşını etrafında bulunup arşı yüklenen melekler, Allah'a yakın olanlar, Peygamberler ve seçkin kullar hürmetine isteyip Ona yönel! Böylelikle dünya ve ahretin sıkıntılarını bizden ve senden gidermesini Ondan dile! Yine hakkımızda hüküm verdiği ve takdir ettiği

¹⁴⁰ Nahl, 128.

şeylerde bize ve sana afiyet vermesini, bizi ve seni İslam ile korumasını, onunla kıyamette buluşuncaya kadar dinimizi İslam kılmasını iste!

124. Hamd, Salât Ve Selâmdan Sonra,

Eğer gereği gibi Allah'tan sakınır ve ona şükredersek Onun sayesinde hayır ve afiyetteyiz. Ailen ve sana şefkat gösteren yakınların sevdiğin ve arzuladığın gibi iyidirler. Allah'a hamd olsun ki hayırdan başka bir şey başlarına gelmemiştir.

125. Şüphesiz mektubun bana ulaştı. Mektubunda Allah'ın seni ne kadar güzel koruduğundan bahsediyorsun. Bir vazifenin başına getirildiğini ve o görevde Allah'ın senin hakkında takdir ettiği şeylerden korkmadığını söylüyorsun. Allah'ın üzerimizde sayamayacağımız kadar nimetleri çoktur. Allah'ın bizdeki adet ve uygulaması, sevdiğimiz ve arzuladığımız gibidir; Bu durum, bizden bildiği bir hayra karşılık değil, tamamen Onun cömertliğindedir. Bütün bunlar üzerine Allah'a hamd ediyoruz.

126. Bir vazifeyi üstlenmek için bir bölgeye gönderilen ve o bölgenin liderleri, ileri gelenleri tarafından büyük bir saygı gören adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Eğer bunu korkudan yapıyorlarsa bu uygun bir davranış değildir. Hoşuma giden davranış biçimi kendilerine kaybettirmeyecek ve zarar vermeyecek şekilde davranmalarıdır. Görevlinin bineğinin yemini verme hususuna gelince, orta yolu bulmalılar. Şüpheli şeyleri terk edip güzel kabul edilen şeyleri edin! Sizin tarafınızda meydana gelen olayları bana yaz. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun.¹⁴¹

¹⁴¹ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 118-119)

ONUNCU MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

127. Câbir b. Zeyd'den Malik b. Useyd'e,

Sana selâm olsun,

Seninle birlikte kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. Şüphesiz takva içerisinde yapılan ameller kabul olunur ve takva ile günahlar af olunur. Şüphesiz, muttakiler yeryüzü ehli arasında gariptirler. Kendilerine/simalarına bakıldığında ve yaptıkları işlerin sonucu düşünüldüğünde çetin ve zor işlerde azimete tutundukları bilinir. Allah'ın takvasına sımsıkı sarıl!

128. Yurt edindiğin yerde ve sosyal ilişkilerde takvalı ol!

Bil ki, sana verilen her şey Allah tarafından veriliyor. O, ne sana, ne de senin için başkasına zulüm eder. Mektubum sana geldiğinde nefsinin hâkimi sen ol! Sen ve hasmın, Allah'ın kitabının huzurunda bir araya gelin. Sonra her biriniz kendi hikâyesini, Allah'ın kitabına arz etsin. Eğer bu sizi uzlaştırırsa, buna devam edin! Yok, eğer (sadece birinizi halkı görüp ona hak vermek suretiyle) davanızı birbirinden ayırırsa, haksız olan diğer arkadaşına hakkını versin. İkinizde zulüm etmeyiniz! Haksız olan, hak sahibi arkadaşının hakkını itiraf etsin. Şüphesiz tartışma ve kavga ikiniz içinde tehlikelidir.

129. Bil ki, bu konuda asıl düşmanın, amelindir. Eğer amelın sözlerine olumlu cevap verip ikisi anlaşılırsa (söylenen söz ve amel arasında uygunluk varsa) bu durum işinizde bilinsin. Yok, eğer yapılan iş, söylenen sözü nakzederse bu fesadın zirvesidir. Hâlbuki aranızdaki hakem, nefsin arzuları ile tartışmanın ve ondan başka bir şeyi tercih etmenin caiz olmadığı Allah'ın kitabıydı. Onunla minnet edeceğimiz bir iyilik, sahip olduğumuz bir kuvvet veya indindeki konumumuzdan cesaret alarak değil ancak vaadine muhalefet etmeyeceğini tasdik etmekle, Allah'tan istiyor ve diliyoruz ki; Bizim ve sizin kalplerimize öyle bir imanı yazsın/yerleştirsin ki; ne başımıza gelen sevinçler ne de

uğrayacağımız musibetler o imanı değiştiremesin. Ta ki; O imanla Naîm cennetlere girene, tahtlar üzerine kardeşçe karşılıklı olarak oturana kadar.

130.Hamd, Salât Ve Selâmdan Sonra,

Bizden (itaati) istediğinde ve bize (inam-ihsan) verdiğiğinde seninle beraber güzel senalarla ona hamd ederiz. Sana haber veriyoruz ki, muhakkak Allah, bildiğimiz ve sayamayacağımız nimetlerine karşılık tarafımızdan övülmüştür. Yine sana haber veriyoruz ki, kendisinden özür/af dilendiğinde, O, ne güzel Rab'dir! Bütün hayırlar Onun yanındadır.

131.Mektubun bana geldi. Mektubunda iyi olduğunu zikrediyorsun. Yine dostlarınız ve akrabalarınız herkesin iyi olduğunu haber veriyorsun. Bunun üzerine Allah'a hamd ettim. Allah'ın size böyle davrandığını söylemen hoşuma gitti. Ondan razı olacağı şükürle bize ve size nimetlerinin tamamına erdirmesini dilerim. Sana selâm olsun

132.Mehirlerini mal ve hurma ağaçları olarak belirlediğiniz kadınları nikâhladığınızı haber veriyorsunuz ve her hurma ağacının bilinen bir fiyatının olduğunu ileri sürüyorsunuz. Bu durumun hükmünü soruyorsun?

Cevap:

Dirhem (para) olarak belirlediğiniz mehri, memleketinizin âdeti üzerine karşılıklı rıza ile hurma ağaçlarıyla değiştirmenizde bir sakıncası yoktur. Rıza olduğu halde şarta uymak daha uygundur. Belirli bir şey üzerine karşılıklı rızaya varılmadan dirhem (para) olarak belirlediğiniz mehir hususunda ise kadın muhayerdir. İsterse parayı, isterse hurma ağaçlarını tercih eder. Nikâh ve mehir belirlendikten sonra veliler karşılıklı rızaya varsalar dahi kadını arzulamadığı bir şeye zorlamaya hakları yoktur. Mehir belirlendikten sonra iş velilerin elinden çıkar bu konuda yetki kadınındır.

133.Nikâhtan önce; "bin dirhem veya Allah'ın dilediği kadar dirhemle evleneceğim" deyip ardından nikâh esnasında "bu bin dirhem, değeri bilinmeyen hurma bahçemin ve tarlamin içindedir" diyen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Kadının bunu kabul etme hakkı vardır. Ancak kadın; "bunun yerine kavminden evlenen kadınlara verilen mehir miktarını bana ver" de diyebilir. Kocanın malında kadına ait olan ve mehir olarak değeri bilinmeden verilen tarla ve bahçeyi satması için kadına baskı yapılamaz. Kadın parasını tam olarak alana

veya hakkından dilediği kadarından feragat edene kadar hiçbir şeye zorlanamaz.

134. Dirhemleri bozdurup aynısından bulamadığın takdirde şart koşulmamış bir borsa alışverişinde dirhemlerin geri verilip değiştirilmesini soruyorsun?

Cevap:

Ben bu durumdan hiç hoşlanmıyorum. Her şeyi alışveriş esnasında tam olarak belli edin. Yapılması gerekenleri yapın! Eğer sabredip dirhemlerin verilmesini beklemezse, onları gizleyin. Gözlerinizin önünde yapılmayan ödemelerin geri iadesi doğru değildir. Şayet bu mal kıymetsiz/faydasız ise onlara verilmez.

135. Kendilerine ruhsat bularak/arayarak hürlerin alım satımını yapanların durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu konuda alıcı ve satıcı eşittirler (ikisi de günah işlemiş olurlar). Bu müminlere haramdır. Seni şüpheye düşüren şeyden uzak dur! Seni şüpheye düşürecek bir şey başına gelirse ondan vazgeç! Şüpheyi, ehline bırak! Sana selâm olsun.¹⁴²

¹⁴² *el-Cabîrî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilü İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî* Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 120-123)

ON BİRİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

136. Câbir b. Zeyd'den Salim b. Zekvan'a,

Sana selâm olsun,

Seninle birlikte kendinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı, Ona tevekkül etmeni, teslim olmanı, Onun için kendin hakkında hüsnü zanda bulunmanı tavsiye ediyorum. Şüphesiz insanlar kendileri hakkında Allah'ın onlara nasıl muamele edeceğini düşünüyorlarsa Allah da onlara o şekilde davranır. Allah hakkında kötü zanda bulunanlara, çetin bir azap vardır. Allah'a karşı kötü zannın, seni helake götürmesinden sakın!

137. Bil ki, kullar bu konuda farklı fikir ve çeşitli niyetlere sahiptirler. Gücün nispetinde, Allah'ın kızdığını bildiğin bir işi, gece ve gündüzün hiçbir vaktinde yapma! Şüphesiz Akıllı kimse, Cahil gibi değildir. Allah'ın Nimetlerini tanıdıktan sonra inkâr eden bir kavim'den bahseder, Allah... İşte onlar fasık olan bir kavimdir. Ömrüme And olsun ki; Cehaleti mazur görülen kişilerin konumunda değilsin.

138. Bil ki, asıl aldanan, Allah'ı kandırmaya kalkışandır. Çünkü Allah, insanlar tarafından aldatılamaz ve kendisi de insanları aldatmaz! Bu (Allah'ı aldatma işi), Allah'ın azametini takdir edememekten kaynaklanır. Şüphesiz, *"O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."*¹⁴³ Kendin hakkında Allah'ı cahil bilme! Ona kusur yükleme! Düşmanlığını talep etme! Sana fayda verecek şeyle ona sığın! Fazileti büyük olan, nimetleri bol olan ve "kadim" sıfatına sahip olan Allah'tan sâlih kullarına kendi faziletinden verdiği nimetlerden bizlere de vermesini diliyoruz. Yine ondan isteğimiz; nimetlerini tanıdığımız ve tanımadan önceki zamandan itibaren kendisini kızdırdığımız bütün günahlarımızı affetmesidir.

139. Hamd, Salât Ve Selâmdan Sonra,

¹⁴³ Talak, 65.

Allah'a hamd olsun ki bizler, Allah sayesinde iyiyiz kesintisiz bir rızıkla rızıklandırılıyor. Senin hal ve hatırını sormak beni sevindirir. Bütün işlerinde doğru, isabetli ve olgun hareket etmen hoşuma gidiyor.

140. Şüphesiz mektubun elime ulaştı. Mektubunda Allah'ın sana afiyet verdiğinden bahsediyorsun. Allah bize ve sana afiyet versin; bütün kötülükleri senden ve bizden def eylesin. Şüphesiz, bununla ferahladık ve hoşumuza gitti. Bunun üzerine ve bütün nimetlerine karşılık Allah'a hamd ediyoruz. Başına gelecek şeylerden en fazla hoşuma gidene, Allah'ın, seni dininde afiyette kılmasıdır (dinde sebat göstermendir).

141. Sizden önceki insanların tartıştıkları; Bir kadın, Bir adamın nikâhı altında bulunan iki hanımına da süt verdiğini haber verdiği" durumu soruyorsun?

Cevap:

Eğer kadın yalancılıkla itham edilmeyen biriye, tasdik edilir ve araları ayrılır (ikisi aynı eşle nikâhlı kalmaz). Çünkü koca, iki kardeşi bir nikâhta cem etmiştir; bu da günahların en büyüklerindedir. Koca, iki hanımından birisini boşadıktan sonra boşanan kadının iddet süresi bitmeden kocanın diğer hanımıyla beraber (cinsel ilişkiye) olması uygun değildir. Koca için, bunların dışında ruhsat vardır (koca bu iki hanımı dışında başka bir kadınla evlenebilir ve başka karısı varsa beraber olmasında bir sakınca yoktur).

142. Babasının cinsel ilişkiye girdiğini bilmeden, aynı cariye ile cinsel ilişkiye giren adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Adam cariyeyi satsın. Çünkü o cariye ile cinsel ilişkiye girmesi onun için caiz değildir.

143. Bir cariye ile ilişkiye girdikten sonra onu satan ve üç gün sonra sattığı cariye'nin kardeşi ile ilişkiye giren adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Benimsediğim görüş o cariye ile ilişkiye girilmemesidir. Çünkü ikisin arasında cem etmiştir. Cariye de olsalar iki kardeşin arasında cem etmek (ikisi ile beraber olmak) caiz değildir. Satılan cariye'nin iddeti bittikten sonra, kardeşiyle beraber olmasında bir sakınca yoktur. Ben inanıyorum ki bu da boşanmış hür kadın gibidir. Bu konuda en güçlü görüşe tutunuyorum ve şüpheyi ehline bırakıyorum.

144. Bil ki, senin yanında bana ait bir mektubu yok etmeden yanında bırakman hoşuma gitmez.

Sana yazdığım hiçbir şeyi benden rivayet etme. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.¹⁴⁴

¹⁴⁴ *el-Cabîrî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 124-126)

ON İKİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

145. Câbir b. Zeyd'den Numan b. Seleme'ye,

Sana selâm olsun,

Seninle birlikte ondan başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. O, günahlardan sonra kullarına tövbe etmeleri için mühlet veren ve tuzağı güçlü olandır. Bunlardan sakın ve günah işlemekle Onun emirlerini çiğneme! Şüphesiz, yarın (kıyamet gününde) aldanan, aşağılık, değersiz, adi ve rezil olan kişi, Allah'ı kızdıran kimsedir. Allah'ın emrinde aşırıya giden ahmak ve sevimsiz kişi, fani ve nahos dünyadan dolayı tasalanan kimsedir. Şüphesiz Allah, onu elem verecek şekilde yakalar ve azabı da şiddetli olur(artık o gün Allah'ın edeceği azabı kimse edemez, onun vuracağı bağı kimse vuramaz.¹⁴⁵ İşlediğimiz günahlardan dolayı kendisini kızdırdığımız Rabbimiz olan Allah'tan tövbemizi kabul etmesini dilerim. Yine Allah'tan diliyoruz ki, bizi kırgınlığından alıkoyacak, cennetine sokacak, bize merhamet edecek amellere döndürsün!

146. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Şüphesiz Allah'ın üzerimizdeki fazlından dolayı iyiyiz ve sağlıklıyız.

147. Şüphe yok ki, mektubun bana geldi. Mektubun da, merhametiyle sana yetişeceği, Dinin ve Dünyanın üzerinde korktuğun şeyde seni geçireceği, Allah'ın seni imtihan ettiğinden bahsediyorsun. Şüphesiz biliyorsun ki, sorumluluğunu taşıdığın görevinin gereğini, yerine getirdiğinde, şeref sahibi olursun. Gereğini yerine getirmediğinde ise, tehlike içinde olursun. Dünya ve ahretinden en düşük olanına zarar vermek istiyorsan, yap! Şüphesiz dünya ve nimetlerini kaybetmek Ahiret nimetlerini kaybetmekten daha hafiftir.

148. Hurma bahçelerinin sahiplerine, zekâtı çıkarmak için ürünü tahmin etmeyi ve tarlalarında ikamet eden insanları tahmin edilen miktarı zekât olarak vermeye zorlamayı soruyorsun?

Cevap:

Buna göre idarecinin yapması gereken şey şudur: mahsul ve meyvelerde zekat vacip olduğunda adam gönderip tahmin (ekspertiz) yaptırmaktır. Eğer idareci malı tahmin ettirmezse mal sahibi iki adil kişiye malı tahmin ettirerek zekât miktarını tespit ettirir. Bundan sonra zekât miktarından geriye kalan malında istediği gibi tasarruf edebilir. Bunun yenmesi helaldir. Fakat bu tahmin işinde Aslana binmiş gibisin. Bundan ayrılacağını zannetmem. Yapabiliyorsan uygun görmediğin şeyden uzak dur. Şüphesiz Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun¹⁴⁶

¹⁴⁶ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 127-128)

ON ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

149. Câbir b. Zeyd'den Numan b. Seleme'ye,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. Şüphesiz takva ehli yaratılanlardan hiç kimsenin varamayacağı Allah indindeki makama varmışlardır. Sevgide ödüllendirme, nasihatte samimi kılma ve asalette onları seçene kadar onların yüksek makamlara varmaları son bulmadı, ta ki onları sevinceye kadar. Onlara olan sevgisi öyle bir dereceye ulaştı ki onların buğz ettiklerine buğz eder, düşmanlık ettiklerine düşmanlık eder, onlara müsahhar olanlara müsahhar olur, onlarla alay edenlere istihza eder, onları aldatanlara ve tuzak kuranlara tuzaklarını boşa çıkarandır. Haklarını küçük görenlerden intikam alıncaya kadar müminlere olan yardımı son bulmadı.

150. Bil ki, Allah'ın muttakilere olan keremi onları seveni sevme, onlarla dost olana dost, onlara ikram edene ikram etme derecesine vardı. Ta ki onları üzen dertte, dünya nimetlerinin taksiminde, rızkın paylaşılmasında, onları imtihan ederken bütün işlerde seçimini onlardan yana yaptı (tercihini onlardan yana kullandı). Bunu da ancak kendilerine dilediği bir hayırdan dolayı yapmaktadır. Müminler Allah yanında öyle bir makamdadırlar ki indindeki paylarını eksiltecek hiçbir şeyle dünyalarını büyütmez. Eğer sözlerin ve amelikle takvayı hak edebiliyorsan bunu yap.

151. Bil ki, kullar hiçbir eksikliği dinlerinde ki eksiklik kadar şiddetli görmemişlerdir. Boş kuruntuların içine girmel! Şüphesiz Allah, kulları boş kuruntulara tutulmuş kavmin örneğinden sakındırmıştır.

152. Bil ki, amelde nihayete varma isteği şuna benzer; bir kavim amel yaptı, bu (amel) uzun sürünce amel yapmaktan sıkıldılar. Daha önce tutundukları şeyi zayi ettiler. Ondandan daha fazla nefret ettiler. Rahat ve eğlence ile ameli

değiştirdiler. Allah da onları fasık (Allah'ın itaatinden çıkan) ilan etti. Ve Allah onları en kötü mühürle damgaladı. Eğer imanının arttığını Allah'a göstermek istiyorsan bunu yap. Çünkü Allah müminleri imanın ziyadeleştiğine nispet eder. Ama imanın noksanlığına nispet etmez.

153. Mektubum sana geldiğinde nefsenden bildiğin gibi Allah indindeki konumunu bil. Şüphesiz insan nefsinin üzerine basiret sahibidir. O basiret Allah'ın hoşlanmadığı şeyi müminlere gösterir. Onu rızasıyla telafi ederler. Hataları kendisini ihata eden, günahları ile rezil olan ve ameli kendisini hidayet edenin duası gibi dua ediyor ve Allah'tan istiyoruz ki bizleri içinde bulunduğumuz her şeyden kurtarsın ve bizi fesada götürececek hiçbir şeye döndürmesin. Yine ondan istiyoruz ki öyle bir ameli bize nasip etsin ki onunla cennete girene kadar rızasını kazanalım.

154. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Şüphesiz mektubun bana geldi. Mektubunda içinde bulunduğun imtihandan şikâyet ediyor ve Allah'ın o imtihanda dinini ve dünyanı helake götüreceğinden korkuyorsun.

155. Mektubum sana geldiğinde dünyanı sat ve onunla dinini satın al! Senin dünyanın tehlikeye girmesi dinin için tehlike değildir. Allah'a kasem ederim ki eğer dinin gittiği halde dünyanı umar bir konumda isen dinini tehlikeye götürmene razı olmam ve sen de bu konuda mazur değilsin. Bilakis dinin ve dünyanın üzerine korkmalısın.

156. Bil ki, müminlerin dinlerinde Allah'a güvenmeleri, Allah'ın ipine sınıksarıldıklarında olur. Müminlerden kendisine tevekkül ve güveni gördüğünde onları işlerin zorluğundan kurtarır. Ve onlar onu diğerlerine tercih ettiklerinde müminleri kurtarmak Allah'ın üzerinde haktır.

157. Bil ki kullardan hiçbir mahlûk yoktur ki Allah'ın kızdığı şeyde insanların rızasını istesin. Allah da onların kızmış oldukları şeyde kendi rızasını talep eden birisini onlara musallat ederek kendilerine zarar vermesin ve saldırtmasın.

158. Bana içinde bulunduğun durumdan çıkış yolunu göstereyim diye yazmışsın. Ve içinde bulunduğun işte (yönetiminde) adaleti beyan etmemi emrediyorsun. Ömrüme and olsun ki bu konuda adalet ehlinin yolunu tutarsan bu sana kâfi gelecektir.

159. Eğer sen buna ihtiyaç duyuyorsan idaren altındaki insanları topla! Sonra topladığın her bir insana ne yapabileceğini sor. Şüphesiz o insanlardan hiç biri yoktur ki, sana yeteri kadar kâfi gelecek bir sorumluluğu üstlenmiş olmasın.

Şüphesiz bölge liderleri senin adına topladıklarının (zekât, vergi, cizye) birkaç katını kendilerine alıyorlar. Kendilerine aldıklarından dolayı beytülmal'a (devlet hazinesine) ancak az bir miktarı ulaşıyor ve bununla kendilerine koruma alıyorlar. Birçok işte arzularına teslim oluyorlar. Ondan dolayı topladıklarının çoğu beytülmal'a ulaşmaz. Senin için sorumluluk taşıyan (yetki verdiği) herkese de ki; "benden başka seni koruyacak ne bir liderin var ne de bir güvenlik gücün var. İstersen sana resmi bir belge yazıp vereyim ve adıma (devlet adına) topladığımı bana getir. Eğer bugün yanında değilse bunu elde etmeye çalış. Bununla ilgili bir şeyi bana ilettiğinde sana yazılı resmi bir belge yazacağım." Adam'dan 300 dirhem alındığı halde beytülmalınıza 100 dirhem bile ulaşamıyor ve sizden habersiz götürülüyor. Eğer 300 dirhem aldığınızı adamdan 100 dirhemi düşürüp 200 dirhem alırsanız geçinebileceği kadar kendisine kalır sende ihtiyaç duyduğunu elde etmiş olursun.

160. Eğer idaren altındaki insanlar için bu emri (nasihati) alırsan bu onlar için rahatlık olur. Mallarını mahvetmekle elde edemeyeceğin faydanın birkaç katını elde edeceğin bir kanunu onlar için çıkarmanı umuyorum.

161. Müslümanların cizye¹⁴⁷ tayin etme işine gelince, bu kişi başına taksim edilirdi ve kişi başına iki dirhem ve iki cüzdü. Sonra siyasî liderler o bölgede yaşayanların sayısını ve ödeme güçlerini göz önünde bulundurarak cizye miktarını belirlediler. Bazen kimi adamdan 200, 300 daha az veya daha çok alınırdı. Bazen de orada ikamet edenden hiçbir şey alınmazdı. Eğer ödeme gücü olmadığı halde birisi onu cizye vermeye zorlasaydı bu imama iletilirdi. İmam'da bu kararda adil davranırdı (cizyenin alınmamasını emrederdi). Önceki Müslümanların cizye konusundaki durumları buydu.

Bundan sonra bazı yöneticiler geldiler. Arazileri kefaletle kabul ettiler. O bölgenin ileri gelenleri arazileri kabul ederek çoğaltmaya davet ediyorlardı. Ta ki iş, gördüğün seviyeye ulaşınca kadar böyle devam etti.

Bak işinde hangi yöntemi almışsan al, Allah'ın takvasına sımsıkı sarıl. Çıkış yolu olarak insanları sindirerek zulmetmen asla görüşün olmasın.

162. "Müslümanların taze hurmalarından, tahıldan ve meyvelerden haraç (toprak vergisi) alınabilir mi?" diye sorduğun soruya gelince?

¹⁴⁷ İslam idaresi altında yaşayan gayrı Müslimlerden zekât yerine alınan vergidir.

Cevap:

Hayır, ömrüme and olsun ki fariza'dan (zekâtın) sonra Müslümanların malları üzerinde herhangi bir şey yoktur. Her ne kadar malları çok olsa dahi, bu böyledir.

163. İdare ettiğin topraklarda Müslümanların mallarını soruyorsun? Sadakanın (zekâtın) yanında cizye de almak istediğini yazmış ve bunun hükmünü soruyorsun?

Cevap:

Buna hakkın yoktur. Ancak Müslümanların mallarının sadakası (zekâtı), sadaka emrini gönderene (bunu farz kılan Allah'a) aittir. Sakın, sadakayı (zekâtı), cizyeye çevirme! Şüphesiz Allah, seninledir (seni görmektedir). Şüphesiz öğrendin ki; Şeytan, işini sana öyle süsleyecek ki Allah'ın seni muhafaza ettiğinin dışında seni felakete götüreceğinden korkuyorum.

164. Allah'tan diliyoruz ki bizleri ve seni hatalardan, fitnelerden, kötülük yapmak isteyen tüm kötülerin şerlerinden korumasını istiyoruz. Bizden ve senden bize kötülük yapmak isteyen insi ve cinnî Şeytanların kötülüklerini def eylesin. Allah'ı boğazlarına salıyoruz! (Allah'ın gazabı onlara musallat olsun). Yine ondan diliyoruz kulaklarını, gözlerini ve organlarını alsın. Dilediği şeyle onlara karşı bize kâfi gelsin. Ta ki bizden razı olacağı şükürle işin sonucunu tanıyana kadar yardımını devam ettirsin. Ve sana selâm olsun.¹⁴⁸

¹⁴⁸ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 129-133)

ON DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

165. Câbir b. Zeyd'den Tarif b. Huleyd'e,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı, dininin emirlerine güzelce riayet etmeni, Onu yüceltmeni ve Ondan korkup sakınmanı tavsiye ederim. Şüphesiz Allah emirlerini hiçe sayıp kendini güvende hissedeni korkutan ve kendisinden korkanı ise emin kılandır. Kendisini yüceltenden razı olup, kendisini razı edeni ise yüceltendir.

166. Bil ki Allah'ın senin yanındaki konumu ne ise senin de Allah yanındaki konumun o'dur. Onun senin yanında nesi varsa (itaat ve ibadet), senin de Onun yanında aynısı (rahmeti ve mağfireti) vardır. Müminlerin Allah'ın yanında sevapları vardır. Allah'ın da müminlerin yanında sevabı (mükâfatı) vardır. İşte O Allah'tan istiyorum ki; *"Onun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır. Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O yücedir, büyüktür"*¹⁴⁹ bizlere ve sana övgüyü ve sevabı gerektirecek şeyleri ihsan etsin.

167. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Ben sağlıklı ve iyiyim. Üzerimde Allah'ın açık, bol ve mükemmel nimetleri vardır. Onun bizden razı olacağı bizimde onu razı edeceğimiz hakkını eda etmek için Allah'tan yardım diliyoruz.

168. Mektubun bana geldi. Mektubunda iyi olduğunu zikrediyorsun. Allah'ın aramızda nasip ettiği hukuku yüceltiyorsun. Biz bunu biliyor, aramızdaki hukuktan dolayı nasihat dinliyor ve nasihat ediyoruz. Doğruluğunu, tutarlılığını ve başarılı olmanı istediğim kimselerdensin. Bu da Allah'ın, İslam da siz ehli

¹⁴⁹ Bakara, 255.

beyte verdiği ki şereften, Ehl-i Beyt'ten razı olma ve Ehl-i Beyt'e olan güveninden kaynaklanmaktadır.

169.Falan kimsenin tarlasındaki buğday ve arpa üzerine selef akdi yaptığını ve malı teslim alma zamanı geldiğinde razı olmadığını (selef akdi esnasında şart koşulanın dışında) ürünü kabul veya reddetme durumunu soruyorsun?

Cevap:

Senin ancak şart koştuğun ürünü istemeye hakkın vardır. Eğer arkadaşın selef akdinde konuşulan üründen daha iyisini getirirse bunu şart koşmadığın sürece bunun bir sakıncası yoktur.

170.Satın aldığın malı teslim almadan satmayı soruyorsun?

Cevap:

Tamamını teslim almadan ve tartmadan satman hoşuma gitmez.

171.Senin babanın cinsel ilişkide bulunup düşük yapan cariye'nin durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bu konuda düşük çocuk tam gibidir. Haram hükmünü vermediğim halde cariye'yi satın parasını yemen hoşuma gitmez.

Emîr'in (yöneticinin) yanında düşük yapan cariye'nin satış hükmünü biliyorsun. Sevdiğim şey şudur: eğer cariye'yi satacaksan bilinmeyen bir yerde sat. *Şüphesiz amirlerin emri bildiğin gibidir. Biz onlardan korkuyoruz bizim için bahane arıyorlar.*¹⁵⁰

172.Bana küçük abdestten sonra gördüğün akan sıvının hükmünü soruyorsun?

Cevap:

Ondan dolayı cinsel organını yıka! Abdest al ve namazını kıl! O sıvıdan dolayı sana boy abdesti gerekmez. Çünkü o, mezi'dir. Mezi ise, meni değildir.

173.Cariyeden azil¹⁵¹ yapmayı soruyorsun?

Cevap:

Bunun bir sakıncası yoktur.

¹⁵⁰ Cariye, efendisinden çocuk doğurunca ümmü'l-veled olurdu. Artık o cariye satılamazdı. Ancak düşük yapan cariye'nin hükmü de imam Cabir'in mektuba cevap verdiği zamanın yönetimi tarafından ümmülveled olarak kabul edilirdi. İmam Cabir aynı görüşü paylaşmıyor ve bu yüzden böyle cevap veriyor.

¹⁵¹ Azl, kadının hamile kalmaması için meninin rahme değil dışarıda boşaltılmasıdır.

174. Gözün (nazarın) durumunu soruyorsun?

Cevap:

Nazardan sakınmak için rukiyye/muska yapılır ve Allah'a sığınılarak dua edilir.

175. Kendilerine fayda vermeye güç yetiremediğin bir topluluğun kendilerine fayda vermeni umarak sana hediye vermelerini soruyorsun?

Cevap:

Onlardan hediye kabul etme! Çünkü onlar bunun için sana hediye veriyorlar. Bunu yapmadığında bu ihanet olur. Şüphesiz sen başına getirildiğin işte emanette emin kılınmışsın. Hiçbir şekilde emanete zarar vermeden bir topluluğa yaptığın bir iyiliğe karşı sana hediye vermelerinin bir sakıncası yoktur.

176. Allah sana mutlu bir hayat versin. Bizim ve senin günahlarını affetsin. Bak sana yazdığım hiçbir mektubu geri bırakmadan imha et. İhtiyaç duyduğun şeyi bana yaz! Şüphesiz ben rızanı istiyor ve arzuluyorum. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun.¹⁵²

¹⁵² *el-Cabîrî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 134-136)

ON BEŞİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

177. Câbir b. Zeyd'den Malik b. Üseyd'e,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Allah'a karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. O Allah ki kendisine itaat edeni, kendisine isyan edenden koruyandır. Kendisine isyan edeni ise asi olandan korumaz. Allah'a sımsıkı sarıl. O ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır. Her kim ki Allah'a tutunursa, dost doğru bir yola ulaştırılmıştır. Kalbinle Allah'tan sakın! Yalnız Allah için salih amel işle! Şüphesiz Allah için hayırlı bir amel yaptığında O, yaptığının sevabını boşa çıkarmaz. Kim ki Allah'tan başkası için bir amel yaparsa, Allah ona muhtaç değildir. Amelinden hiçbir şeyi Allah ile bir başkası arasında taksim etme! Davetinde ve amelinde Ona karşı ihlâslı ol! Her kim ki, insanlar onu kınıyorken Allah ile karşılaşır (vefat edip) Onun övgüsüne mazhar olursa, Allah onların amelini kabul eder. Allah bu kişiyi övdüğünde, insanlarda över. Her kim ki, insanlar onu överken Allah'ın kınamasına maruz kalmış bir şekilde Allah ile karşılaşır (vefat ederse), insanlar onu kabul eder, daha sonra Allah onu kınadığı zaman insanlarda onu kınar. Çünkü onun dönüşü Allah'adır. Allah kıyamet gününde insanlar arasında hükmederken her kula ihlâsı ve niyetine göre verdiği karşılığın aynısını ona da verir. Bu hüküm Onun adaletindedir. Allah indindeki sevap ve iyiliklerini hatırla! Çünkü ona doğru bir vaat vardır. Allah fazlından onu arttırır ve çoğaltır.

178. Allah'ın senin üzerindeki nimetlerinin nasıl tezahür ettiğini biliyorsun. Allah'ın senden hüccet (söz) aldığı bir iş için yaratılmışsın. Mazeretini geçersiz kılacak ve seni uyaracak konularda (peygamber ve kitap) sana ulaştı. Emredildiğin şeyi anladın; nehiy edildiğin şey de sana beyan edildi. Yaratıldığın şey için nasıl amel ettiğinin ve Allah'ın senin üzerindeki nimetlerine karşılık nasıl şükrettiğinin bilgisini Allah'ın ortaya çıkarması içindir.

179. Ecelinin infazı yaklaşmış ve ahretin işi hazır olmuştur (yani sekerat'ta can çekişmekte). O zaman rabbinin şiddetine ve bütün haberlerine (yaptıklarına) baka durursun. Öyle ise ahirete geçmeden önce ne gönderdiğine ve ne hazırladığına bak! Aczini ve kusurlarını telafi et! Şüphesiz sen yalnız ve çıplak olarak yaratıldın ve öylece diriltileceksin. Teçhizatını ve erzakını al! Allah ile karşılaşmaya hazır ol! Nefsinin varacağı yeri münasip hale getir ve onun için ahiret menfaatlerini dile. Çünkü ahiret menfaatleri talep edilir. Daha önce tükettiğin ve zayi ettiklerin için ehemmiyet vereceğin tek şey, ahiret işi olsun. Ahiret işi, geçen (dünya) gibi değildir. Ecelinin çekiciliğini hedefle! Onu süsle, düzelt ve aldanma! Allah'tan bize ve sana kızgınlığından muhafaza edeceği ve razı olacağı bir başarıyı dileriz.

180. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Ummân develerinden bir deveyi bana satın alman için sana yazayım/emredeyim diye bana mektup göndermişsin?

Cevap:

Bunu uygun görüyorsan yap! Ummân'ın soylu develerinden bir deveyi bana getirmen hoşuma gider. Cilvesi, yürüyüşü ve güzelliği hoşuna giden asil bir deveyi benim için satın al! Ben artık yaşlandım. Huyu güzel olan bir deveye sefer için ihtiyaç duyuyorum. Eğer gönderilmesi kolaysa dilediğin kişiyle bana gönder ve satın aldığın fiyatı bana yaz! İnşallah deveyi getirecek adamla ücretini gönderirim.

181. Bana çiftçilik durumunu yazmışsın/soruyorsun?

Cevap:

Tarla, su, çift sürme aletleri, öküz ve tohum sendendir. Senin yanına gelen bazı insanların sadece işçilikleri hoşuna gider. Ne sen onlara bir şart koşuyorsun ne de onlar sana. Bunun nedeni sana duydukları güven, iyilik ve güzel ahlakındır. Senin için tarlayı ekiliyorlar, suluyorlar, hasat zamanı gelince biçiyorlar ve topluyorlar. Ekip biçme işini tamamladıklarında hoşlarına gidecek ve razı olacakları az veya çok haklarını vermende senin için bir sakınca görmüyorum. Bunu yap (onları memnun et)!

182. Farklı beldelerde sana ait olan tarlaların durumunu soruyorsun?

Cevap:

Ürünün bir araya toplanmasının zorluğundan başka bir zorluğu yoktur. Ancak her beldedeki tarlanda çalışanlar ekip biçme işini bitirdiklerinde Allah'ın

farz kıldığı hakkını (zekât) çıkarmak suretiyle mahsulünde tasarrufta bulun! İçindeki hakkı (zekâtı) verdikten sonra (farklı yerlerdeki mahsulün) hepsini bir araya getirmemen sana bir zarar vermez.

183. Farklı bölgelerdeki tarlana giderken namazının durumunu soruyorsun (namazını tam mı kılacak yoksa kısaltarak mı kılacak)?

Cevap:

İster tarlanda çalış, istersen çalışma! İkamet ettiğin evine dönünceye kadar namazlarını ikişer rekât kıl! Eğer Ramazan ayında tarlalarına gidersen ve oruç tutmak sana zor gelirse orucunu tut! Yok, şayet sana zor gelirse ikamet ettiğin evine dönünceye kadar orucunu boz! Çünkü Allah sizler için kolaylık diler zorluk dilemez.

184. Hacca gitmek için izin istediğini ancak sana izin verilmediğini daha önce hac ile umreyi birlikte (hacçı kıran) yaptığını ve bu durumda ne yapman gerektiğini soruyorsun?

Cevap:

İzin isteyip de sana izin verilmeyen hacca niyet etmeden dolayı sana hediye (kurban) gerekmez. Ancak tatavvu/gönüllü olarak kesmen müstesnadır. Şüphesiz Allah, kendisine şükredilen ve her şeyi bilendir.

185. Develeri koyunlarla değişerek satın aldığınızı soruyorsun?

Cevap:

Bunda bir sakınca görmüyorum.

186. Bir adamı dövdüğünü, darp sonucunda adamın öldüğünü, çocuklarına “babalarının diyetini belirleyin” diye haber gönderdiğini, ancak diyeti almak istemediklerini, sana sadaka olarak bağışladıklarını ve sen onlara kırk devenin değerinde para verdiğini yazmışsın?

Cevap:

Eğer onlar diyetin geri kalanını senin onlara vereceğin zarardan, azaptan korktukları için değil de gönül hoşnutluğuyla zorlanmadan sadaka olarak sana bağışladıklarını biliyorsan, diyetin geri kalan kısmını almamalarını kabul et! Yok, eğer bunu korkudan yapmışlarsa, diyetlerini tam olarak ver! Seni şüpheye

düşüren şeyi terk et ve şüpheyi düşürmeyi al! Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun.¹⁵³

¹⁵³ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 137-142)

ON ALTINCI MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

187. Câbir b. Zeyd'den Abdülmelik b. Muhelleb'e,

Sana selâm olsun,

Seninle beraber kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd eder ve Allah'a karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. Müminlerin ahlakına güzel bir şekilde özenip onlara benzemeye çalışmak ve onların hidayet yolunu takip edip eserlerine uymak çok faziletli bir iştir. Zira onlar öncüdürler ve öncüler kendilerini takip eden kişilerin eksikliklerini giderirler.

188. Ey Osman'ın babası! Memnuniyetini elde etmeye çalıştığını, rızasına tabî olduğunu ve dinini yücelttiğini, kendi nefsinden Allah'a bildir! Allah yanında müminlerin şeref, makam ve önem açısından en faziletlisi onu, kitabını, dinini ve yasaklarını en fazla yüceltenlerdir. Allah, fazilet sahibidir ve her mümine faziletini (sevabını) verir. Allah tan dünya işlerinde birçok insandan üstün kılındığın şeyle ahiretten nasip iste. Onunla sevap ve derecelerin fazlasını umabilesin. Şüphesiz dünyadaki şerefle Allah, ahiret amelinin ve kendisinin razı olduğu şerefe ulaştırır. Buda ancak güzide büyüklerin ulaşabileceği bir şereftir.

189. Allah, din şerefi ile din hedefini ve Allah'ın ibadetindeki fazilet olmadan dünya şerefini iddia eden kimseyi, kınama ve küçük düşürülme yoluyla rezil eder. İddia ettiği şey, kendisine utanç olur. Allah'tan şiddetli bir şekilde sakın! İşini zayıf gören ve küçümseyen biri olma! Kerim ve büyük arşın sahibi Allah'tan istiyoruz ki; bize ve size öyle bir kesin inanç versin ki, yaptığımız her ameli küçük görelim. Ta ki onunla azabını hak edecek ve onun yüzünden bizden buğz edeceği bir kibir bilinmesin! Yine yüce Allah'tan, korkusundan içimizi dolduracak tevazuyu bize nasip etmesini istiyoruz.

190. Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Biz iyiyiz ve sağlıklıyız. Ona çokça hamd eder, bizi imtihan ettiği sizden ve başka şeylerden dolayı bize verdiği nimetlerine karşılık kalbimizle ona güzel

senada bulunuruz. Allah'ın onunla minnet ettiği nimetlerinden size afiyet vermesi ve sizi müdafaa etmesi öyle bir şeydir ki şükürüne ancak taksiratla ulaşabiliriz (yani şükürünü tam edemeyiz). İsimizde düşmanlarımızı sindirecek ve gözümüzü aydınlatacak şeyi bize gösterene kadar, Allah bize ve size nimetlerini tamamlasın, bize ve size keremini arttırsın. Sizi müdafaa edip afiyet vermesiyle ve sağlıklı kalmanızla gözümüzü nurlandırsın!

191. İçinde sorduğun sorunun benden başka fetva verenlerin göğüslerinizin buzunu eritemediğini iddia ettiğiniz mektubun bana geldi. Ömrüme and olsun ki, ben de ancak kalbimi yumuşatan eserleri (emareleri, işaretleri) öğrenmeye çalışan ve öğrendiklerine tabî olan bir kimseyim. İçinde ihtilaf edebileceğimiz rivayetten başka bende ne güvenebileceğiniz bir belge, ne de bir delalet/işaret vardır.

192. Hul'dan sonra talak'ı zikretmene ve şefkat gösterdiğiniz birinin başına geldiğini iddia etmenize gelince?

Cevap:

Şüphesiz fakihler bu konuda; "hul'u¹⁵⁴ yapana talak yoktur" demektedir. Kadın kocasına vaat ettiği miktarı ödeyince kocanın "seni boşadım" demesine gerek kalmadan kadın emrini eline alır) ve bu şekilde (kocaya) mal verildiğinde o da malı kabul ederse o işte hulu yapmış olur. Artık erkeğin kadın üzerinde bir hakkı kalmaz ve kadın kendine malik olur. Onun malı kabul etmesinden sonra, kadının rızası dışında kadına dönmeye hakkı yoktur. Eğer bundan sonra (hulu'dan sonra) talak olursa kadını hiçbir şekilde etkilemez. Ancak hulu ile koca dilerse rici' talakla boşayabilir. Ancak hulu yaptıktan sonra talakla boşaması malik olmadığını (nikâhı altında bulunmayan) boşamaktır.

193. Adet kanı görmeden boşanan ve iddetinin birinci veya ikinci ayında hayız gören kadının, yaşlıları adetten kesilmiş bir kadının iddet çekerken hayız görmesi, bir başkası iddet çekerken hayızlı durumunun uzaması ve başka bir kadın ise âdete girmesinin çok gecikmesinin durumunu soruyorsun?

Cevap:

Bana bu konuda ulaşanı ve görüşümü beyan etmemi istediğini yazmışsın. Sana İbni Abbas'tan haber veriyorum. İbni Abbas şöyle diyordu: "Allah hayız'ı (adet kanı) hamileliğe işaret kılmıştır. Hayız hamileliğe nişan olmuş. Adet kanyla hamilelikten beri olunur." Hayız'dan kesilmiş kadınların iddetlerinin üç ay olarak belirlenmesi şüpheye girme korkusudur.

¹⁵⁴ Hulu: karşılıklı rıza ile boşanması karşılığında kadının kocasına verdiği belli bir ücrettir.

194. Hayız görmeden boşanmış ve iddet süresini çekerken adet kanını gören kadının durumunu soruyorsun?

Cevap:

İbni Abbas şöyle demektedir; İddet süresinin yeni baştan başlaması daha çok hoşuma gider. Çünkü bazen kadın hamile kalır ve adet'i bilinmez. Bazen de kadın hamile kalır ve hamileliği esnasında adet görür. Bu işte şüphe içermeyen olan hoşuma gider.

195. İnsanların Ali b. Talip'den rivayet ettikleri bize ulaşmıştır. O şöyle diyordu; "Geçen süre hayız aylarındandır". Bu da şüphe içermeyen hamilelik veya hamile olmama durumunun insanlara beyan olmasıyla olur. İçinde şüphe olmayan daha çok hoşuma gider. Hayız kanaması normal âdetinden daha uzun süren kadına gelince. Onun hayız süresi Allah'ın söylediği gibidir. Eğer hayızlı durumunun gecikmesi ve adet kanının kesilmesi bir hastalıktan dolayı ise. Şüphe bulunmayan bir şekilde hamilelikten beri olursa bunun bir zararı yoktur. Allah mazereti en iyi bilendir.

196. Adet'ten kesildikten sonra kanama gören kadının durumuna gelince. Adet gören kadınların durumu birbirinden farklıdır. Bazen yaşın büyüklüğünden değil hastalıktan dolayı, kadın hayız kanının kesilmesine maruz kalır. Bazen de kadın hayız dışında kanamayı görür (bu da istihaza'dır). Eğer bu kanamanın hayız kanı olması mümkün olmadığı bilinirse ve bu ta işin başından beri kadının normal âdetinin dışındaysa, onun iddet süresi aylardır. İddet süresini aylar olarak bekledikten sonra evlenmesinde bir sakınca yoktur. Yok, eğer görmüş olduğu kan hayız kanı ise kadının ve diğer insanların görüşü de "Bu kadın hayızdan kesilmiş bir kadın değildir." ise o zaman hayız iddetini beklemek zorundadır. Allah bunun için zaman tayin etmiştir. Hayız konusunu sorduğun mektupta bu durumların hiçbirinde kadını nikâhlama! Hak ve sünnete muhalefet edildiği bilinen bir durumda ne yapılacağına gelince, iddet süresi içinde nikâhlanan hiçbir kadın yoktur ki; araları ayrılmasın.(yani hâkim kadın ile kocayı birbirinden ayırır). Her ne kadar üzerlerinden zaman geçse de hiçbir şekilde hak ve sünnete muhalefet edilen nikâhın iadesine zorlanamaz. Ancak bu evlilikte henüz cinsel ilişkiye girilmemişse onlar için sahih nikâhı arama hakkı vardır.

197. Adamın çocuğuna, akrabalarına veya hanımına "malımdan şu kadar sana olsun ey falan kimse!" diyerek hibede bulunmasını soruyorsun?

Cevap:

Çocuğa yapılan hibenin dışında bir şey yoktur (yani bir adamın çocukları arasında yalnız birine hibede bulunması adaleti zedeleme ihtimalinden dolayı müctehitlerce tartışılıp farklı görüşler ortaya konmuştur). Hibe ettiği şeyi beyan etmese dahi ona adamın (ödemekle yükümlü olması) olur.

198. Eğer evlat babasının evindeyse veya babanın ona hibede bulunduğu şey kendisine ayrılmamış ve ne olduğu bilinmemiş ise o hibe mirasın içindedir. Pak ve nezih olanı (şüphe barındırmayanı) çocuğun babasının kendisine ne ayırdığını (hibede bulunduğunu) bilmesi ve babasının da kendisine ne hibe ettiğini bildirmesidir. Her ne kadar insanlar bundan başkasını söyleseler dahi.

199. “Zekât hangi mallarda farz edilmiştir?” diye sorduğun soruya gelince?

Cevap:

Altın, gümüş, davar ve toprak ürünlerinden başka bir şeyden farz edildiğini bilmiyoruz. Fitrede ise kişi başına bir sadır (ölçü birimi).

200. İnci ve mücevherata gelince?

Cevap:

Bunlarda zekât yoktur. Her ne kadar değeri çok olsa bile zekât düşmez. Ancak onlarla ticaret yapılırsa o müstesna (o zaman inci ve mücevheratın ticaretine zekât düşer). Siz her ne iyilik yaparsanız Allah onu bilir.

201. Hanımlarınızın ziynetlerindeki zekâtı zikretmene ve hanımlarınızın takılarındaki zekâtı vermemek için size baskı yaptıkları iddiana gelince?

Cevap:

Bunu yapmaya (ziynetlerinin zekâtını çıkarmaya) zorlamanız sizin için daha hayırlıdır. Eğer bundan hoşlanmazlarsa size düşen ancak marufu emretmektir.

202. “Adam, malının zekâtını çıkarmayan kadını nasıl tutar?” sözüne gelince?

Cevap:

Bu (kadını yanında tutması), ancak zekâtın (farzietini) yalanlayıp inkâr ederse haram olur. Bana yazarak bundan sorduğunu iddia ediyorsun. Diyorsun ki senden önceki fakihlerden işittim, onlar işi tam yerinde yapmadılar ve taşı gediğine koymadılar, rivayeti yanlış yaptılar.

203. İhtiyaç duyduğun şeyi tam bir gizlilik ve güven içinde bana yaz. Şüphesiz içinde bulunduğumuz durumu biliyorsun. Bize bahane arayanlardan korktuğumuzu

da biliyorsun. Bizi tehlikeye sokacak hiçbir işi bizden isteme. Allah seni ıslah eylesin.

Duaları kabul eden ve kullarına yakın olan Allah'tan; gözümüzü nurlandıracak onunla bizleri müdafaa edecek bir kimseyi, bize nasip etmesini ve göstermesini istiyoruz. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun.¹⁵⁵

¹⁵⁵ *el-Cabîrî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 143-149)

ON YEDİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

204. Câbir b.Zeyd'den Abdülmelik b.Muhalleb'e,

Sana selâm olsun,

Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd eder ve Ona karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. Çünkü her kim ki Allah'tan sakınırsa, Allah da ona takva ile insanlar arasında yürüyebileceği bir nur yaratır, günahlarını bağışlar ve ecrini arttırır. İnsanlar arasından hiç kimseye (verdiğin) bir şeyi Allah'tan daha fazla müstahak kılma! Allah'ın sana özel ve siz Ehl-i Beyt'e genel olarak yaptığı şeyde insanlar arasından hiçbirisini rızasına tabi olmayı ve gazabından uzak durmayı senden daha fazla hak eden birisini arzulamaz. Allah tarafından daha fazlasına müstahak olduğunuz durumu göz önünde bulundurmanız (dikkate almanız) sizin üzerinizde bir haktır. Böylelikle talebinde çok hırslı olduğunuz şeyi elde edebilirsiniz. Çünkü Allah'ın kullarından ne şimdiki zamanda ne de gelecekte, Allah'ın daha fazla vermesine ihtiyaç duymayan hiç kimse yoktur. Bu da nimetlerini tanıma ve miktarınca şükretmekle Allah tarafından elde edilir. Kim ki bundan yüz çevirirse içinde bulunduğu değişiklik kendi nefsendendir. Değişiklik Allah tarafından olmaz ve O, yarattıklarına meyletmez (torpil geçmez). Onlar için üzerine hak olan şeyde ve azabına müstahak olan şey ile onlara zulmetmez.

205. İşin ve ilgilendiğin şey, lehinde ve aleyhinde yaratıldığın şey için nefsin kontrol etmek olsun. Şüphesiz Allah, kıyamet gününde azametinden göstereceği şey ile kullarının bir kısmını diğer bir kısmı ile meşgul edecektir. Meleklerin ve diğer kulların hesap edemedikleri kadar Allah onlara erdeminden (nimetler) gösterecektir. Onlardan her bir nefsin başına gelen şeyden dolayı yekdiğerinden uzaktır. Ta ki her biri yalnız kendisini müdafaa eder. O zaman her mahlûk nefsinin kurtuluşuna razı olur. Helake giden, aleyhine hüküm verilen ve husumetinde gedik bulunmayan (Allah'a karşı hiçbir mazereti olmayan) kişidir.

206. Korku ve ümit içerisinde dua edip istediğimiz şeyle Allah'tan istiyor ve diliyoruz ki bütün işlerde hüccetimizin tüm hasımlarımıza galip gelmesini bize ve size nasip etsin. Ta ki bununla (bu delille) bizleri hükmü önünde burhan ve delil ehli kılınana kadar.

207. Kadınların nikâh akdini sorduğun bir mektup yazmışsın?

Cevap:

İbn Abbas şöyle demektedir; “veli olmadan kadınların nikâh akdini tavsiye etmem. Velilerin izni olmadan nikâh caiz olmaz. Velisiz akdedilen nikâh “fırkat”tır (yani hâkim onları ayırır). Bundan sonra hiçbir şekilde bir araya gelemezler. Velisiz akdedilen ve velisi olmayan kadının nikâhı hâkime arz edilir. Durumu bilinmeyene gelince, ilan edilmiş nikâhtan sonra haram olduğunu sanmıyorum. Onları ayırmadan nikâh akdi için adamlara (bu konuda âlim olanlara) müracaat edilmesi hoşuma gider.

208. İbn Abbas buna benzer konularda ricî talak ve velisi olan nikâh akdine bir erkek ve iki kadının şahitliğinin yeterli görmüştür. Bazen durumlar birbirine benzer. Bazılarında ruhsat olur, bazılarında olmaz. İlim ehli şüphesiz olanı arzularlar şüpheli olandan hoşlanmazlar. Ne var ki bazen işler harama varmaz ama kerahet sınırını da aşar bunun üzerine sahibi yerilmez.

209. Cinsel ilişkiye girmeden ölüm döşeğindeki kocası tarafından boşanan kadını zikretmene gelince?

Cevap:

Hayır, Kadın kocası sağken ta ki zarar konumu gidinceye kadar (kadın evlenmesin. Çünkü kocası ölmeden evlenen kadın mirastan mahrum kalır) (mirastan mahrum bırakmak için ölüm döşeğinde hanımını boşayan adamın) gözü aydın olmasın. Ancak kadın evlenirse o başka. İbn Abbas “böylesi bir durum kadının miras ve mehir hakkını götürür, Kadın zarar gidinceye kadar beklemesi gerekir. Miras ve sidak'ı hak etmesi için bu konuda İbn Abbas'ın bu sözü olmasaydı, zarar vermek için (mirastan mahrum etmek için) hanımını boşadığı bilirse ve kadın evlenmiş olsa dahi mirası ve diğer (hukuki) haklarını hak eder demek hoşuma giderdi.

210. Bizden öncekilerin görüşü benimsediğimiz görüşten daha iyidir. Sonradan gelenler hala ilklere hürmet gösterirler. Bunu en fazla hak edenler Rasulullah ile hicret edenler ve onlara güzellekle tabii olanlardır. Çünkü onlar şahit olmuşlar ve bilmişlerdir. Üzerimizde hak olan şey ise (onların) adımlarını takip etmek ve eserlerine uymaktır. Bil ki hiçbir topluluk sonradan gelenleri ilkleri ile

nizaa (tartışmaya) girmediği sürece ve ilim ehli ilimlerine sımsıkı sarıldıkları müddetçe helak olmamışlardır.

211. Bir adamın karısına; “ben seni kendime haram görüyorum” dediği sorusuna gelince?

Cevap:

Bu adamın niyetine bağlıdır.

212. Bir adamın hanımına “zina etmiş olmandan korkuyorum” demesine gelince?

Cevap:

Bu sû-i zandır.

213. Kocasını ile hul’u yapmak isteyen ve kocasının da istemediği kadının durumuna gelince?

Cevap:

Kadın kocasına bir talakı bana bin dirheme sat der, kocada bunu yapar. Sanıyorsun ki adam bununla hul’u yapmak istememiştir. Benim görüşüm kadın kocasını aldatmıştır. Ve kadından alınan az şey dahi hul’udur. Bundan sonra adamın talak hakkı geçersiz olur ve kadın nefesine malik olur.

214. Soyguncuların bir toplulukla karşılaşmaları ve onları soymaları, onları soyduktan sonra gasp ettikleri kimselere mallarının bir kısmını geri vermeleri ve soyguncuların “bunların hepsini sizlere malınızdan veriyoruz” demesi üzerine soyulanlardan bir adam sitem ettikten sonra diyor ki “çok iyi biliyorsunuz ki bu mal benim malımdır ve bu eşya benim eşyamdır”. Soyguncuların da “şüphesiz senin malın ve eşyan olduğunu biliyoruz. Fakat bizlere ait olan, aramızda ki maldan verdik” demelerini zikretmene gelince?

Cevap:

Adamdan alınan malın kendisine iade edilmesi haktır. Her ne kadar bu şekilde vermişlerse de bir topluluğun bir başkasının malından vermeye hakları yoktur.

215. “Nimet ehline herhangi bir şekilde miras payı gelir mi? (eski efendisi iyilik yaparak azat ettiği köleye mirasçı olabilir mi?)” diye zikretmene gelince?

Cevap:

Bana ulaşan habere göre İbn Ömer’e azatlı kölesinin mirası verilmiştir. İbn Ömer de o mirasla onun yerine köle azat etmiş ve sadaka vermiştir. İbn Abbas

ise bu konuda nimet ehlinde başka kimseleri yoksa mirasa onlardan daha müstahak kimseyi görmezdi ve nimet ehline velayet hakkı tanırdu sanki velayeti nimete benzetirdi. Nimet edilene nimet edenleri mirasçı kabul ederdi. Ama akrabaları ve mirasçıları olan kimselere ise miras taksiminde onlara bir şey ulaşmaz. İnsanlar bu meselelerde bildiğin şeyi söylüyorlar.

216. Malı olan biri, bir şeyler üzerine kitabet akdinde bulunduktan sonra efendileri malından haberdar olurlar ve “bizden malını saklamıştır” diye söylemelerini zikretmene gelince?

Cevap:

Eğer daha önce malını sormuşlarsa oda malının olmadığını söylemiş ise mal onların malıdır. Yok, hiçbir şeyi araştırmadan kitabet akdini yapmışlarsa umulur ki onda olan ona hükmedilir. Ancak İbn Abbas şöyle derdi “eğer kitabet akdinde bulunanın bir çocuğu olsa kölelik konusunda kitabet akdinde bulunmuşsa o müstesna. Çünkü o bir şahıs hakkında kitabet akdinde bulunmuştur. Köle olan çocuğu mal olarak telakki etmesini caiz görmem.” İnsanların yapacakları kitabet akdinin en sevileni adamın şöyle demesidir “benim şu kadar çocuğum ve şu kadar da malım vardır. Siz sağ ben selâmet”. Adamın üzerine bir tabiiyet söz konusu olmaz.

217. Kitabet akdinde bulunmak isteyen birinin efendisi tarafından bir sayfada (belirli şeyler üzerine) kitabet akdi düzenlenir ve o mükateb anlaştıkları miktardan hiçbir şey vermezse efendilerin anlaşmayı bozmaya hakları yoktur. O borçlulardan bir borçludur. Onlar için onu borcunu vermeye teşvik etmeleri ve sıkıştırmaya hakları vardır. Ne var ki İkrime şöyle demiştir “mükâteb anlaştıkları şeyden birazını verse o borçlulardan bir borçlu olur(yani kitabet akdi geçerlidir). Eğer birazını dahi ödemezse kendisine şart koşulandan dolayı muahaza edilir (yani kitabet akdi fesh olur). Medine ehli hala böyle yapmaktadırlar” der.

218. Mudarebe (mal sahibi malının bir kısmını ticaret yapmak amacıyla işçiye verir elde edilen kara ortak olurlar) malından adama (işçiye) verilen şeyde mal sahibi şart koşabilir mi diye soruyorsun?

İbn Abbas bundan nehyeder ancak mal sahibi malını şehir dışına çıkarma ve denizden götürme diyebilir. Ama mal sahibinin malı çalıştırana şunu al bunu alma demesi uygun (caiz) değildir.

219. Toprak ağalarının arazilerinde ki ortaklık meselesini zikretmene gelince?

Cevap:

Kendilerine haram olanı helal kıldıkları için ehli kitap ve diğer müşriklerle ortaklık yapmaları onlar için helal değildir.

Allah'ın selâmi ve rahmeti üzerine olsun.¹⁵⁶

¹⁵⁶ *el-Cabîrî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 150-155)

ON SEKİZİNCİ MEKTUP

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla,

220. Câbir b. Zeyd'den Hiyret binti Damre'ye,

Hamd, salât ve selâmdan sonra,

Nimetin tamamı, çokluğu ve fazileti ile sana minnet eden Allah'a karşı takvalı olmanı tavsiye ederim. Çünkü Allah bir parçasına dahi ulaşamayacağın şeyi sana kısmet etmiştir. Bunu nereden (kimden) isteyeceğini kendine sorman gerek; nimetlerine karşılık şükürüne uygun olanı ve Allah'ın şükredenleri mükâfatlandığı sevabı hak ettiğiniz ihsanını göz önünde bulundurunuz.

Şüphesiz Allah şükredenlere faydalı şeyleri mükâfat olarak verir. Kendilerine verdiği dünya nimetleri ve ömür nimeti ahirette küçük kalır. Ne var ki dünya nimetleri ve ömür ahretin nimetleri karşısında (kürre-i) arzın ortasına (düşen) kalkan gibidir.

221. Hırısın, talebin, çaban, ciddiyetin, gayretin, konuşman ve derdin hak konusunda seni ilgilendiren şeyde olsun. Şüphesiz Allah cennetinde, onunla ulaşacağın saygınlığı, onunla yurdunda ikamet edeceğin ve onunla dostlarına komşu olacağın şeyi sana haber vermiştir. Yine onunla düşmanlarına azap edeceği şeyi de sana haber vermiştir. Bildiğin şeyi ikrar etmekle her iki durumda da Allah senden hüccet (söz) almıştır. Bu yüzden doğruluk ve ciddiyetin Allah tarafından bilinsin.

222. Bizim ve senin Rabbin ve ilahın olan Allah'tan diliyoruz ki; bizden önceki müminleri ıslah ettiği şeyle bizleri de ıslah etsin. Yine bizleri onunla şükredenlerden kılacağı bize verdiği nimetle bizden razı olacağı şeyi bize bahşetmesini dileriz.

223. (Cinsel ilişkiden sonra) kadının rahminde günün bir kısmı veya tamamında tutulan suyun (menin) gusülden sonra dışarı akıtılmasını zikretmene gelince?

Cevap:

Bunun bir sakıncası yoktur. Bundan dolayı kadına gusül gerekmez. Ancak kadının suyunu kendi kendine akıtması müstesna bundan dolayı kadın gusül yapacaktır.

224. (Adet gören kadının önüne bağladığı) beze elleri ile dokunduktan sonra ellerini yıkamadan elbisesine dokunan kadını zikretmene gelince?

Cevap:

Kadın yapabildiği kadar (ellerini yıkamadan) elbisesine dokunmasın. Ki insanın ellerini kullanması bir zorunluluktur. Umulur ki bu tür konuların birçoğunda(kadın) mazur görülür.

225. “Efendisi ile cinsel ilişkiye girdiği halde rahmine suyun (menin) akıtılmadığı cariyenin gusletmesi gerekir mi? sorusuna gelince?

Cevap:

Kadın gusletsin! Çünkü (bu durumda) gusletmek vaciptir.

226. Elbiseye su (meni) sıçratma meselesine gelince?

Cevap:

Bu gerekli değildir. Ancak elbiseye yıkanması gereken bir şey isabet ederse o zaman elbiseye isabet ettiği yeri yıkasın. Eğer elbiseye isabet eden şeyi takdir edemez ise (necasetin bulaşıp bulaşmadığını kesin bilmez ise) dilerse o zaman elbiseye su sıçratabilir.

227. Bir evde cariyesi ile cinsel ilişkiye girerken bir başkasının da (hanımı veya diğer cariyesi) ona bakmasına gelince?

Cevap:

Helal değildir (haramdır) ve bu insanların görebileceği en çirkin şeydir.

228. Cariyeleriyle cinsel ilişkiye girmeyeceğine dair yemin eden bir adamın bir yıl veya buna yakın bir süre cariyeleriyle cinsel ilişkiye girmez. Ancak daha sonra ilişkiye girmek isteyen adamın durumunu soruyorsun?

Cevap:

Kefaretini versin sonrada cimada bulunsun. Bunu yapması (kefaret vermesi) hoşuma gider. Zihar dışında cariyeye, hür kadının konumunda sayılmaz. Ancak (başkaları tarafından) cariyeye hür kadın konumunda sanılabilir.

229. Hanımıyla bir ay boyunca cimada bulunmayacağına dair yemin eden ve bir ay geçtikten sonra ne yapacağını sorduğun adamın durumuna gelince?

Cevap:

Kefaret versin veya cimada bulunsun. (kefaret vermeden) her iki durumda da istediğini yapabilir. Ama eğer bir ay için yemin eder ve birkaç ay geçer ise, insanlar bir ay tamamlandığı gün yemin inkıtaa uğrar diye düşünüyorlar.

Ancak benim hoşuma giden durum ise adamın hanımına bunu bildirmesi ve seninle *îla* (bir adamın hanımına dört ay veya mezheplere göre farklı zaman dilimlerinde yaklaşmayacağına dair yemin etmesidir) etmişim (demesidir). Ve ay geçti dedikten sonra cimada bulunsun. Ancak bunu yapamazsa o müstesna (örneğin kadın adet, doğum ve başka bir sebepten dolayı cinsel ilişkiye giremiyorsa o başka). Eğer zaman geçer ve adam güzellikle yeminine dönmez ise hoşuma giden şey yemini muğalezenin kefareti ona yüklensin. Çünkü o (hanımına *îla* yaptığını bildirmemiştir) beyan etmemiştir. Ne var ki İkrime (r.a) bir ay veya daha çok ayları aynı derecede görmüştür.

Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.¹⁵⁷

¹⁵⁷ *el-Cabirî*, Şeyh Ferhân b. Ali (2013)) *Resâilu İmam Câbir b. Zeyd el-Ezdî*, Mektebetu ed-Damiri Saltanetu Umman (sayfa 156-158)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
İşçi ücreti	5															1			5
Cünüplük	1		4		2													2	9
Cariye	1		2															1	4
Hasta		2																	2
Zina		1	1																2
Alım satım		1	1	1	1			2	3							1			9
Cinsellik		1	1			2				2	2			1				1	9
Nikah		1	1	1		3	6		3	2	1								18
Miras			1																1
Borç																			
Namaz			1	1	4	2										1			9
Temizlik			1										1					2	4
Hac				1			1									1			3
Teyemmüm					1														2
Selâmlaşma						1													1
Diyet						1	1									1			3
Zekat						1						1	2			1			5
Emanet						1													1
Borç								1											1
Devlet ricali ilişkisi									1										1
Yemin																		2	2
Azl														1					1
Nazar														1					1
Hediye														1					1

KAYNAKÇA

- A'vest**, A'vest, Bekir b. Said, *Dirâsâtü'l- İslâmiyye fi'l- Usûli'l- İbâziyye*, Kahire, 1988.
- Algül**, Hüseyin, "Ezd", *DİA*, İstanbul, 1995, c. XII.
- El-Alusî**, El Bağdadi, *Ruhul Meâni, Fi Tefsiril Kur-an'il Âzim*, Beyrut, c. III, s.163.
- Ateş**, Orhan, *el-İbâziyye ve Masadiriha*, Cezayir, 2014
- Günümüz Ummân İbâziyyesi, Basılmamış doktora tezi, Bursa 2007.
 - *Mu'tezile İbâziyye Etkileşimi*, İstanbul 2013.
 - Salim B. Zekvân'ın Siresi'nde Hz. Osman'la İlgili Kısımın İbâzi Fikirler Açısından Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, cilt: IX, sayı: 2, s. 99-114
 - İzkevî'ye Göre Mu'tezile Fırkaları ve Görüşleri, İslâmî İlimler Dergisi, 2015, cilt: X, sayı: 1, s. 35-56
 - İbâdî Fikirlerin Oluşumunda Mu'tezile'nin Rolü, İslâmî İlimler Dergisi, 2015, cilt: X, sayı: 1, s. 85-109
 - İbâdî Bilgin Ebî Hazer Yağla b. Ziltâf el-Vesyânî'nin Mu'tezile Reddiyesi, İslâmî İlimler Dergisi, 2015, cilt: X, sayı: 1, s. 133-147
 - el-Milel ve'n-Nihal'in Mukaddimesi Çerçevesinde Şehristani'nin Fırka Yazıcılığının Bazı Sorunları, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2008, cilt: I, sayı: 2, s. 105-130
 - Bir İbâdî Çocuk İlmihali "Telkînü's-Sıbyân", e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2009, cilt: II, sayı: 1, s. 77-100
 - İbâzî Edebiyatı (Ebu'l-Kasım Berrâdî ve "er-Risale fi Ba'dı Kütübü'l-İbâziye" Örneği), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, cilt: XIII, sayı: 1, s. 93-122
 - Tahkîm Telakkisine Eleştirel Bir Yaklaşım (İbâziye Örneği), Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, cilt: XIV, sayı: 1, s. 293-328
 - Medyatik Mezhepler Tarihi Yazıcılığı, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, 2015, cilt: VIII, sayı: 1, s. 53-85
 - İbâziyye Haricî Bir Fırka mıdır?, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2017, cilt: IV, sayı: 1, s. 1-23
 - İmam Ebû Şa'sa Câbir b. Zeyd ve İbâdiyye Fırkası İçindeki Yerin, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2017, cilt: IV, sayı: 3, s. 58-84
 - İbâzî Bilgin Ebû Ubeyde Müslim B. Ebî Kerîme, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları, 2017, cilt: IV, sayı: 4, s. 1-24
 - Kuzey Afrika ve Mağrib İbâzîliği, Uluslararası Teoloji & Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 1, s. 18-27
 - Sunni Kaynakların Tahkîm Anlayışına Eleştirel Yaklaşım, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 3, s. 1-21
 - İbâdî İmamet Anlayışı, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 5, s. 1-29
 - Mutezile İbâziye Etkileşimi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 6, s. 16-45

- Muhalif Fırak Kaynaklarında İbâdiyye, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 7, s. 13-31
- İbâziyye'de Ru'yetullah, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 8, s. 68-85
- Ebû Mutî' Mekhûl en-Nesefî'nin Kitâbu'r-Red Alâ'l Bida' ve Ehli'l-Ehvâ Adlı Eserinde İbâdiyye Değerlendirilmesi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, cilt: I, sayı: 9, s. 22-40

Ammî, Muhammed Musa Bâbâ, *Mu'cemu'l-A'lâmi'l- İbâziyye*, Beyrut, 1999, (I, II).

Barûnî, *Muhtasâr Tarihu'l-İbâziyye*, Tunus, 1938,

Bekkûs, Yahya Muhammed, *Fıkhul- İmâm Câbir b. Zeyd*, Saltanat-ı Ummân 2014.

Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, (Ed., S. F., Goitein), Jarusalem 1936, c. V.

el-Câ'birî, Ferhat b. Ali; Ebû Hamza, *eş-Şârî Hayatun min Ecli'l-Hakk*, Saltanatu Ummân, byy.

Dercînî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd *Tabakât*, (thk. İbRahîm Tallay), c. I-II, Beyrut, 1974.

Ebû Zehrâ, Muhammed, *İslâm da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, (çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), İstanbul 1983.

Fığlalı, Ethem Ruhi *Haricîliğin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXII.

Halîfât, İvaz, - *el-Usulü't-Tarihiyye li'l Fırkati'l-İbâziyye*, Uman, 2000.

Halilî, Ahmet b.Hamad, *İmam Câbir b. Zeyd*, Saltanat-ı Ummân 2015.

Harisî, *el-Ukudu'l-Fiddiyye fi Usuli'l-İbâziyye* byy.

Hârisî, Saîd b. Hamdi b. Süleymân, *Min Mümeyyizati'l-İbâziyyeti*, Uman, 1991.

El-Hâturî, Hârûn b. Saîd b. Sinân, *Akvâlu'l-Munsifîn fi Hakk'l-İbâziyyeti*, Sîb-saltanat-ı Omân 2014.

İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yan*, (thk. İhsan Abbas), Beyrut, Trz, V.

İbn Kesîr, Ebû'l Fida İsmail b. Ömer el-Kureysî (774/1372), *el Bidâye*, Lübnan, trz.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, Beyrût, 1377-1380/1957-1960. c. VII.

El-İsfehanî, Hafız Ebû Naîm Ahmet b. Abdillâh, *Hilyetü-l Evliya ve Tabakatü-l Asfiya*, (Daru İhyaiTurasil Ârabi), 2001, c. V

Halîfât, İvaz, *Neş'etü'l-Hareketi'l-İbâziyye*, Amman, 1987.

Kalhâtî, *el-Keşf ve'l- Beyân*, (thk. Seyyid İsmail Kâşif), I, II, Saltanat-ı Uman, 1980.

Karkış, Muhammed, *Ummân vel-Hareketü-l İbâziyye*, Saltanat-ı Ummân 199, s.139

Berradi, Ebû'l-Kasım b. İbRahîm, *Kitabû 'l-Cevâhiri'l-Münteka fi itmâmi ma Ehalle bihi Kitâbu't-Tabakât*, Kâhire, 1302/1885.

Kindî, *Beyânu's-Şer'*, XII, 368, (Vezaretü't- Turas), Maskat 1984.

Kindî, Ebû Abdullah, *el-Musannaf*, V, 185, Maskat 1981

El-Medenî, Muhammed Gamr, *el-İbâziyyetü Ehl-i Hak ve'l-İstikame*, Daru'l-Dımeşik 2014.

Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureysliliği İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik*, Ankara 2005.

Muammer, Ali Yahya, *el-İbâziyye fi Mevkibi't-Tarihî*, Mektebetü'l-İstikame, 1989/1410.

- Müberra**, Ebû'l-Abbas b. Yezîd (285/ 898), *el-Kâmil fi'l-Lüga ve'l-Edeb* (thk. Ebû'l-Fazl İbRahîm), Kahire, 1956.
- Maruf**, Naif Mahmud, *el-Havâric fi l-Asri l-Emevî*, Beyrut, 1981.
- A'vest**, Bekir b. Said, *Dirâsâtü'l- İslâmiyye fi'l- Usûli'l- İbâziyye*, Kahire, 1988.
- Er-Razi**, Ebubekir el-Cessas, *Ahkamu - l Kur'an*, 1335 c. II.
- Rebî'** b. Habîb, *el- Câmiu's-Sahîh*, (thk, Ebû Yusuf b. İbRahîm el-Vercilânî).
- Abdulaziz**, Sâlim, *Tarihu'l-Mağrib fi Asrı'l-İslâmî*, byy.
- Salimî**, Nureddin, Ebû Muhammed Abdullah b. Hamid, *Tuhfetü'l-A'yân bi Sîreti Ehli Ummân*, c. II, ta'lîk: Ebû İshâk, Kâhire, 1380/1961.
- Satığ**, Burhân, *Mevkıfu'l-İbâziyye min Ali ve'n-Nehrevân*. <http://www.shamela.ws>,
- Savvâfi**, Halim b. el-Ahmed, *el- İmam Câbir b. Zeyd ve Âsâruhu fi'd-Da've*, Maskat, 1989.
- Şemmâhî**, Ahmed b. Said b. Abdulvahit, (928/1522), *Kitabu's-Siyer*, Thk. Ahmed b. Said b. es-Siyabî, Maskat 1987.
- Kâşif**, Seyyide İsmail, *Uman fi Fecri'l-İslâm*, Maskat, 2002.
- Siyabî**, Sâlim b. Hamûd, *İzaletü'l- Va'sai Etbâu Ebî's-Şa'sâî*, (thk. S. İsmail Kaşif), Maskat, 1979.
- Sülün**, Cevat, "Câbir b. Zeyd ve İbâziyye İçindeki Yeri", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Orhan Ateş, 2016 Diyarbakır.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir (310/922), *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Kahire, 1939. -*Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk., Muhammed Ebû Fadl İbRahîm) V, Beyrut, 1384/1975.
- Utubî**, Selime b. Müslim, (5/11. asır), *el-Ensâb*, Maskat, 1984, c. II.
- Vehibî**, Dr. Müslim b. Sâlim b. Ali, *el- Fikru'l-Akdî İnde'l-İbâziyyeti*, Uman, 2006.
- Watt**, W. Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, terc., Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara 1981.

DİZİN

Abdumelik b. Mervân, 22, 25

avret, 44, 48, 49, 56

azil, 90

Beytülmal, 70

Borç, 48, 63, 112

boy abdesti, 48, 49, 56, 90

buğday, 37, 47, 48, 53, 57, 90

Câbir b. Zeyd, 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 39, 44, 45, 50,
51, 55, 58, 64, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 77,
79, 81, 83, 84, 85, 88, 89, 91, 93, 96, 97,
101, 107, 109, 111, 113, 114, 115, *Bakan*

cahil, 16, 51, 52, 60, 79

cariye, 38, 39, 42, 43, 44, 47, 64, 66, 80, 90,
110

Cariye, 66, 80, 90, 112

cehennem, 20, 21, 46

cenabet, 42, 56

Cinsel ilişki, 49

Cuma namazı, 50

Çift cinsiyetli, 61

Delilik, 42

Dercînî, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 114

Ebû Ubeyde, 26, 27, 29, 30, 31, 113

Ehl-i Beyt, 90, 103

fasık, 79, 86

günah, 46, 61, 62, 77, 83

Halîfât, 11, 22, 23, 24, 25, 114

Hâricîler, 27

Havâric, 26

hayız, 42, 67, 98, 99

Hayız, 48, 56, 67, 98, 99

Hibe, 100

hurma, 12, 37, 38, 43, 70, 76

îbâdî, 26, 113

İbâzî, 1, 7, 10, 11, 12, 14, 21, 22, 23, 24, 26,
31, 113

İbâziyye, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 19, 21, 22, 23,
24, 26, 27, 113, 114, 115

İbn Ezrâk, 23

İbn Kesîr, 11, 13, 17, 18, 19, 20, 114

iddet, 62, 63, 67, 80, 98, 99

köle, 13, 32, 42, 105

Kûfe, 43

Mekke, 23, 43, 54

melek, 49

Meni, 38

Mezi, 90

Miras, 33, 47, 104, 112

Muammer, 20, 24, 26, 114

Muhakkime, 7, 9, 10, 16, 24, 25, 26, 27

Nazar, 91, 112

nifas, 42

Osman b. Yesâr, 41

Ribe'n-Nesîe, 53

rukiyye, 91

sekerât, 46

Sîre, 24

Sufriyye, 7, 24

sünnet olmak, 42

Sünnî, 22

Taberî, 16, 26, 115

Takva, 34, 41, 45

Uman, 10, 19, 24, 26, 114, 115

Ummân, 10, 11, 19, 30, 69, 94, 113, 114,
115

Ummânlı, 10, 38, 39

Watt, 16, 22, 115

Zekât, 100

zelle, 52

zina, 38, 43, 53, 64, 105